د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو
د تالیف لوی ریاست

پښتو

دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

پښتو – دولسم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. اخیستنه او
خرڅونه یې په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن
کیږي.

Cover.indd 1 8/16/2011 5:03:28 PM

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

دولسم ټولګی

۱۳۹۰ هـ. ش. کال

لیکوال:

- محمد زرين انځور

علمي او مسلکي ایډیټ:

- پوهنمل بریالی باجوړی

دیني، سیاسي او کلتوري کمېټه:

- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوي پیرمحمد روحاني

د څارنې کمېټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.
- دکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

کمپوز او ډیزاین:

- صفت الله مومند
- اروابناد احمد ضمیر علمدوست

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هېواد به تل ځلېږي
په سینه کې د اسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه اسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه بنايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده‌کړې په بهير کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده‌کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

لیک لړ

شمېره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	د عرفان روښنايي	۱
دويم لوست	نعت	۵
دريم لوست	پښتو او پښتانه	۹
څلورم لوست	سليمان ماکو او د هغه ((تذکرة الاولياء))	۱۵
پنځم لوست	پښتو ولسي ادبيات	۲۱
شپږم لوست	د ښکارندوی بولله	۳۱
اووم لوست	په شعر کې قافيه	۳۹
اتم لوست	ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره	۴۵

شمېره	د لوست نوم	مخ
نهم لوست	د خوشحال بابا دستارنامه	۵۱
لسم لوست	پښتو قلمي پانګه	۵۷
یوولسم لوست	عبدالحمید مومند	۶۳
دولسم لوست	احمد شاهي شهنامه	۷۱
دیارلسم لوست	د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره	۷۷
څوارلسم لوست	غني خان ــ نه هېرېدونکی شاعر	۸۷
پنځلسم لوست	په بهر کې پښتو پوهان	۹۷
شپاړسم لوست	الف جانه خټک	۱۰۷
اوولسم لوست	کیسه او ژوند	۱۱۳
اتلسم لوست	شفیق او پښتو لنډه کیسه	۱۲۱
نولسم لوست	د رڼو اوبو ونه	۱۳۱
شلم لوست	په پښتو کې ناول لیکنه	۱۳۹
یوویشتم لوست	ویکتور هوګو ــ د فرانسې نومیالی لیکوال	۱۴۵
دوه ویشتم لوست	ژوند او چاپېریال	۱۵۱
دیرویشتم لوست	مقاله څنګه ولیکو؟	۱۵۷
څلرویشتم لوست	پوهاند حبیبي، لیکوال او څېړونکی	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د شرابو (الکولو) زیانونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	د شعر په اړه څرګندونې	۱۷۷
اوویشتم لوست	د ماین، ناچاودو توکو معلولیت رواني اغېزې	۱۸۳
اته ویشتم لوست	ادبي کره کتنه	۱۸۹
	ویپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۵

د عرفان روښنايي

د عرفاني شاعرۍ په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعائيه شاعرۍ بل نوم څه دی؟

د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پيلوو. موږ او تاسو د هر کار پيل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پيدا شي. دولسم ټولګی زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګی دی او موږ يې د خدای پاک په سپېڅلي نامه پيلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راڅخه جوړ شي. په همدې هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پيلوو.

نن د زړه دانايي غواړم له وهابه
له دښنو رهايي غواړم له وهابه
چې ګويا په تسبيحات په مواعظ وي
فرقاني ګويايي غواړم له وهابه
په هر بوی چې شم اګاه مولا مې ياد شي
اينچنين پويايي غواړم له وهابه
چې ازاد د دواړو کونو له سودا وي
هسې زړه شيدايي غواړم له وهابه
چې فاني شي بقايي د ابد مومي
د ابد بقايي غواړم له وهابه
چې هيڅ څيز مې په نظر کې حايل نه وي
د وحدت هوايي غواړم له وهابه
معرفت د زړه افتاب زړه يې روښن دی
د عرفان روښنايي غواړم له وهابه
چې په خوی شي ښايسته، ښايسته تل وي
زه خودي زيبايي غواړم له وهابه
ګدايي د حق په در لويه شاهي ده
دا مخلص ګدايي غواړم له وهابه

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومیالیو شاعرانو او لیکوالو څخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شینواري زوی دی.

ابابکر د احداد او الهداد د پوځونو یو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشید خان) هندوستان ته لاړ. ابابکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او لیکوال و. د ((مراة العارفین)) او ((سراج العارفین)) د کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وايي چې هغه به یا په کندهار او یا هم په تیرا کې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنی سیمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر يې د بایزید روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه يې لیکلې او د پیر روښان او روښاني غورځنګ په اړه یکې ډېر مهم او لومړی لاس تاریخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو دیوان يې د ډاکټر پرویز مهجور خویشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. یوه منثوره رساله يې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پیدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړینې دقیقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د دیوان او حالنامې د پېښو له بیان څخه يې د مړینې نېټه د ۱۰۸۰هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرګندونه

احداد او الهداد: د بایزید روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

فعالیتونه

۱ــ یو یو زده کوونکی دې ددغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده کوونکي د بیت له لوستلو وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده کوونکي د بیت له لوستلو وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲ــ یو یو شاگرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولګیوال څخه ددغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنی په څنګ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښنه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایي

۳ــ ددغه مناجات د عمومي مفهوم په باب دې پنځه تنه زده کوونکي لنډې خبرې وکړي.

۴ــ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ــ تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

ــ د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنګ دکومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

ــ د روښاني غورځنګ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

نعت

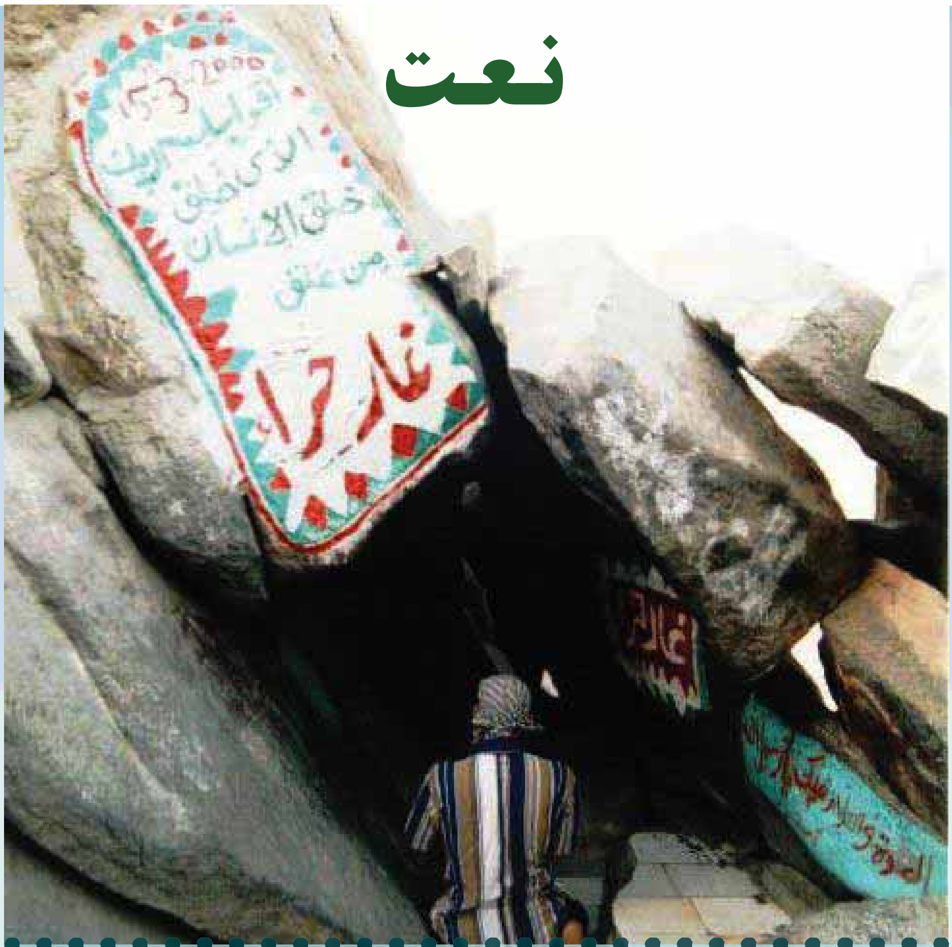

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمدﷺ په ستاینه کې زموږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو ښایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبرﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به موږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبرﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي د دیوان څخه غوره شوی دی.

تر نامه دې سم قربان ستا محمدهﷺ
هم تر واړه خاندان ستا محمدهﷺ
چې رضا دې په رضا و خاوند ورکړه
هر مشکل يې کړ اسان ستا محمده ﷺ
معرفت دې تر توحيده پورې تللی
بل څوک نه وينم په شان ستا محمده ﷺ
پيغمبران يولک څلېريشت زره وايي
رب کړه واړه خادمان ستا محمدهﷺ
که معراج دموسی پاس پرکوه طور و
رب معراج کړ لامکان ستا محمده ﷺ
رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې يې ر استاوه فرقان ستا محمده ﷺ
تې (ته يې) سردار په دواړو کونو په قدرت کړې
هم تابع دې اين و آن ستا محمدهﷺ
غفلت حرص ورځخه ولاړ قناعت ونيو
هم پر زړه باندې مکان ستا محمدهﷺ
په معنی يې د رموزو پوهولې
رب په باب کی مهربان ستا محمدهﷺ
تر ازله به باقي وي تل ترتله
کمال نه لري نقصان ستا محمدهﷺ
نور دينونه يې منسوخ کړه همه واړه
چې بنه دين يې کړ برهان ستا محمدهﷺ
د توحيد د باغ گلاب يې غوړېدلې
معطر په بوی جهان ستا محمدهﷺ

بل چراغ دي د يقين د ورانـدي ونيو
مخفي راز سو در عيان ستا محمدهﷺ
و مکان ته د لويي دي نه رسيږي
اولـو العزم مرسلان ستا محمدهﷺ
زه يي کله کړم ادا صفت دي کيږي
پر زمين و پر آسمان ستا محمده ﷺ
ما "جمعه" دي د باور لاسونه دواړه
لګولي پرګريوان ستا محمدهﷺ

د شاعر پيژندګلوي:
حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نوميالیو شاعرانو څخه دی. دکندهار په ماشور نومي کلي کې زیږیدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړيني نيټه (۱۲۵۹هـ.ق.) ښودلې ده.
دی د سردار کُندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنی واکمني پخپلو شعرونو کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له يوې مخې ددې نعت شريف يو يو بيت ولولي، کله چې ټول نعت په لوړ غږ ولوستل شو، بيا دې نو پاتې زده کوونکي يو يو بيت معنی او د هر بيت په اړه دې يو څه خبرې وکړي.

۲_ هر یو زده کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلي.

۳_ یو شاگرد دې دغه لغتونه پر تخته ولیکي او بیا دې یو بل شاگرد توري درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه ولیکي، بیا دې شپاړس تنه زده کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووايي چې دا اسم دی که صفت یا فعل؟
واړه، پاس، منسوخ، لامکان، غوړېدل، باور.

۴_ په حمد او نعت کې پر کومو موضوعگانو خبرې کېږي؟
دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې رڼا واچوي.

۵_ د نعت دغه بیت څه معنا لري؟

رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې ر استاوه فرقان ستا محمدهﷺ

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې ولیکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاگردانو لیکنې ټولو ته واوروي.

دریم لوست

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او يا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي او اورېدلي وي. يعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چينه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟ دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه کوي. د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژبپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي. په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په باب دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومه کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په باب مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانیو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د یو پخواني تبر په توګه د اوږد تاریخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تراوسه پورې بېلابېلې نظریې وړکړل شوې دي.

یو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظریه وړکړې وه او دوی یې له آره (بني اسرائیل) ګڼلي وو. پښتو یې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې ګڼلې وه. دغه نظریوازې یوازې یوه افسانوي او له حقیقته لرې نظریه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو یې هندو آریایي یا اینډو- جرمن ژبو په کتار کې یوه پخوانۍ ژبه ګڼلې ده. پښتانه یې هم د آریایي توکم مربوط ولس ګڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف اروانښاد دوست شینواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آریایي ژبو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځینو برخو ته پاملرنه ضرور ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په ګاونډیو نږدې سیمو کې ارکیالوژیکي (لرغونپوهنیزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتیجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آریایي قومونو زانګو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاریخي پېښو ډېر تیاره ارخونه نن د زیار، هاند او فني وسایلو په مرسته روښان کړي، د نولسمې پېړۍ له پیله دا نظریه ورته پیدا شوې چې پښتانه د بشري لویو کورنیو په لړ کې هندو اروپایي او په هغه کې آریایي باختري توکم دی. دا نظریه د پښتونخوا د لرغونو تاریخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاریخي مقایسوي رڼا کې سپینه شوې ده.

مهمه خبره داده چې د هر اړخیزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپایي، یا هندو آریایي یا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانګړی ځای لري. څرنګه چې ژبنۍ تاریخي او مقایسوي څېړنې یو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آریایي ژبه ګڼل کېږي، نو خپله ولس یې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

اروانباد پوهاند حبیب الله تږی په خپل کتاب (پښتانه) نومي کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاريخي مقايسوي څېړنې زياتره د علم حيثيت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقيقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو يوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آريايي ژبو په کورنۍ مربوطه آريايي ژبه يې وبولي، بلکې غوښتل يې دا هم معلومه کړي چې ددغې لويې کورنۍ له کومې څانګې سره خاص ارتباط لري. څرنګه چې په پښتو کې د هندو آريايي ژبو د لويې کورنۍ د دواړو ډلو (ختيځ او لويديځ) ځانګړتياوې پکې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو يې د هندو اروپايي يا هندو آريايي ژبو په ختيځه يا هندي څانګې پورې اړونده ګڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د يادولو دي: رابرټ ليچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو يې ددغې لويې کورنۍ په لويديځه څانګه پورې مربوطې ګڼلې، دغه پوهان دي: شيلي ډيور، ماکس ميولر او نور...

يو شمېر پوهانو بيا دا خبره په ډېره څرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آريايي ژبو په دوو ختيځو او لويديځو څانګو کې (يا د سانسکريت او اوستا) په څنګ خپل يو ځانګړی هويت (پېژند) لري او په حقيقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړۍ ده.

نوميالی ختيځ پوه جيمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند يا اوستا سره نږدې اړيکې لري، خو د هندي ژبو يو شمېر ځانګړنې يې هم خپلې کړې دي. يو شمېر اوسني ژبپوهان لکه د جرمني سبيستيان هاينه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زيات له اوستا سره نږدې ده.

پوهاند عبدالحی حبيبي ((د پښتو ادبياتو تاريخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زياتې څېړنې کړې دي. له اوستا (زند) او سنسکريت (ريګويدا) سره يې د پښتو ژبې هر اړخيزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پايلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړنې) اروپايي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکريت سره اړيکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقيقت کې د دوی د وصل د کړۍ په توګه ارزښت لري.

د متن لنډيز:

پښتو يوه لرغوني ژبه او پښتانه د نړۍ يو لرغونی ټبر يا ولس دی. د هغو هر اړخيزو څېړنو په پايله کې چې کورنيو او بهرنيو څېړونکو مؤرخينو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپايي يا آريايي ژبو د کورنۍ يوه مهمه ژبه ده. په دې توګه نو ددغې ژبې ويونکي هم په همدغه توکم يا همدغه لويه کورنۍ پورې اړه لري.

څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړي چې د آريايي ژبو د لويې کورنۍ په کومه څانګه کې د پښتو ژبې موقعيت تثبيت کړي؟ ځينو څېړونکو له سنسکريت او ځينو له اوستا سره پښتو نږدې ګڼلې ده، خو يو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آريايي ژبو د ختيځو او لويديځو څانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکريت (ريګويدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

څرګندونې

اتنولوجي (اتنوګرافي) د بشر د توکم او نژاد په باب علمي څېړنو ته ويل کېږي.

ارکيالوجي (ارکيالوژي ـ لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاريخ په باب، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاريخ او لرغونو نښو نښانو په باب څېړنې ددې علم موضوع ده.

هندو اروپايي: دغه اصطلاحات د نړۍ د بېلابېلو ژبپوهانو له خوا په بېلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپايي، چا هندو جرمن، چا هندو آريايي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو مقصد ترې هماغه هندو اروپايي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختيځ او لويديځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې ددې لوست په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظريه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آريايي ژبو په کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آريايي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو څانګو پورې تړلې ده؟

۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې کوم يو سم دی، په نښه يې کړئ:

الف: پښتو د هندو اروپايي يا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.

ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.

ج: پښتو د تُرکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.

د: درې واړه ځوابونه سم دي.

۳ـ زده کوونکي دې ددغو درېو موضوعګانو په باب په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آريايي ژبو د دوو لويو څانګو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آريايانو ټاټوبی

کورنۍ دنده

ددې لوست تر يو ځل بيا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دريو نظرونو لنډيز وليکئ چې د آريايي ژبو دکورنۍ په کومو کومو څانګو پورې يې اړونده ګڼلې ده.

لا تــر اوســـه يـې مـاغـزه پـه قـرار نـه دي
چـا چـې مـا سـره وهـلـى سـر پـه سـنـګ دى
لا پـه خـوب کـې پـه لـړزه پـريـوځـي لـه کـتـه
چـې د چـا تـر غـوږ زمـا د تـورې شـرنـګ دى
د خـوشـحـال د زړه د حـال نـنـداره وکـړه
کـه د تـخـت د پـاسـه کـښـېـني هـم مـلـنـګ دى
((خوشحال خان ختک))

طـوطـي مـې ووت نـن لـه قـفـسـه
خـالـي کـالـبـد يـم زه بـې نـفـسـه
رب پـه غـربـت کـې لـکـه بـېـکـس کـړم
خـداى دي څـوک نـه کـاهـسې بـېـکـسـه
((د پيرمحمد کاکړ له ديوان څخه))

سليمان ماکو او د هغه «تذکرة الاولياء»

تذکرة الاولياء د پښتو د لرغوني نثر يو کتاب دی. تاسو د لسم ټولګي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغوني دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغونې دوره کې مو د پښتو نثر د پيلامې د آثارو په باب هم يو څه لوستي وو.

دادی په دې لوست کې د سليمان ماکو د تذکرة الاولياء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانګړنو به خبر شئ.

سليمان ماکو د پښتو د لرغوني دورې پياوړی ليکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولياء)) په نوم يو ډېر مهم اثر په پښتو نثر ليکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب يې لاس ته نه دی راغلی او يوازې د پيل څو پاڼې يې د اروانښاد استاد پوهاند حبيبي په زيار پيدا شوي او خپرې شوې دي.

سليمان ماکو د بارک خان صابزي ماکو زوی دی چې دکندهار په ارغسان کې اوسېده. نوموړي د پښتونخوا په غرو رغو کې سياحتونه کړي او د خپل عصر نوميالي روحاني او ادبي رجال يې ليدلي دي. دی پخپله وايي چې په (۶۱۲ هـ) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سليمان ماکو په دې برياليی شو چې د پښتنو د نامتو لويانو د ژوند په باب د ((تذکرة الاولياء)) په نوم يوه تذکره وليکي.

د استاد حبيبي په قول: د سليمان تذکره د پښتنو مشاهيرو او ادبي رجالو يو مفصل تاريخ دی. د هر سړي احوال چې بيانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښيي او بيا يې اشعار او ويناوې رانقلوي. د تذکرې يو څو پاڼې چې پيدا شوې دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهيرو احوال يې په داسې ډول ليکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړي څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نيکه او کورنۍ يې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وينا او کوم شعر پاتې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سريزه کې ددې کتاب د ليکلو هدف او د خپل سفر هدف هم بيانوي.

همدغه برخه به ددې کتاب د نثر د نمونې په توگه هم ولولئ:

((زه غريب خاورې سليمان، زوی د بارک خان ماکو صابزی چې په وياله د ارغسان هوسېږم او په دې مزکو پايېږم په سن دولس او شپږ سوه (۶۱۲) د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کليو گرځېدم او مراقد د اولياوو او واصلينو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل. چې له دې سفره په کور کښېښنستم او تناکي وچاودلې د پښو، بيا پاخېدلم او له ښبنتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې

هغه ويناوې پاته کړې دي او پښتانه يې لولي اوس.))

د تذکرة الاولياء په هغو اوو پاڼو کې چې زموږ لاس ته راغلې دي، ددغو شاعرانو او ليکوالو احوال پکې راغلی دی:

۱ـ بيټ نيکه ۲ـ ملکيار غرشين ۳ـ شيخ اسماعيل ۴ـ قطب الدين بختيار

تر سليمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنگه و او څه سبک او ډول يې لاره؟ خو د سليمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرگندوي چې ددغه عصر نثرونه به داسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متين، پوخ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سليمان ماکو د نثر څو ځانگړتياوې داسې شمېرلای شو:

۱ـ دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کړکېچ او کړلېچه دی.

۲ـ د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. يوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳ـ د طبيعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.

۴ـ جملې يې غوښې، څرگندې او واضح دي.

۵ـ ځينې داسې زاړه تعبيرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تناکې وچاودلې د پښو) چې مقصد يې په خپل کلي کور کې هوسايي ده.

۶ـ که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زياتره پښتو سوچه او نږه کلمې ليکي، خو بيا هم د چاپېريال د اغېز له مخې يې ددې ژبې د ترکيبونو او لغتونو يو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاک پای، مهربان او نور...

۷ـ د سليمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او ددې علت هم دادی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او ديني ژبه وه او که به چا له علمه سره مينه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنگه چې سليمان يو متدين او تصوف

ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي دغه اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره ګټه اخیستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرګند دی.

۸_ په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترګو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختیار په پښتو سندرې کړېنه، اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړېنه، غلبلې کړې، پاړکې لرینه) په یوه کربښه کې پنځه فعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹_ دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا ددغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب ګران بها مجموعه ده.))

د متن لنډیز:

سلیمان ماکو د پښتو لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولیاوو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس

ته راغلی کتاب دی چې په (۶۱۲هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وږمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.

د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. ددې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانګړې ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

ـ په تذکرة الاولیاء کې دکومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او دکلام نمونې راغلي دي؟

ـ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟

ـ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وواياست چې چا لیکلی او دکتاب نوم څه دی؟

۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة اولیاء کې یوازې د اولیاؤ او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او دکلام نمونې راغلې دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او دکلام نمونې راغلي دي.

۳_ زده کوونکي دې دغه لغتونه پر تخته وليکي او له ټولګيوالو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نګار

۴_ ددې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده کوونکی دې دوه دوه قيده ټولګيوالو ته ولولي.

۵_ څو تنه زده کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانګړنه په لنډه لنډه توګه ووايي.

کورنۍ دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانګړتياوو په باب په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولګيوال واوري.

حکايت:

نوشيروان چې په عدل په انصاف مشهور و، يوه ورځ ښکار ته وتلی و، څه يې وژلي وو. کباب يې کاوه. مالګه حاضره نه وه. خدمتګار يې کلي لره واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وويل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنياد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار واريې زياتاوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

که باد شاه د چا له باغه شفتالو په ظلم وخوري د باغ ونې به له وېخه وکاږي دده مريونه

که ستم په يوه هويه د غريب بادشاه رواکا سپاهيان به يې چرګان د رعيت کا په سيخونه

د عبدالقادر خان خټک ((ګلدسته))

(دګلستان پښتو ژباړه)

پنځم لوست

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولكلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په باب بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبيات زموږ د غرونو، رغونو، کيږديو، کورونو، جونګړو، کليو، ديرو او حجرو د غږونو، هيلو او ارمانونو انګازه ده. له همدې کبله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګڼل شوي دي.

که موږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانګو وويشو، نو دغه دوه څانګې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (نا ليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې وخت په وخت د ځانګړو ليکوالو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر موږه رارسېدلي دي.

شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لېرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقيقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولوونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومې کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلای شو چې لومړۍ برخه يې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انګرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په باب ويلي وو: ((پښتنانه که څه هم ورځپاڼې او خپرونې نه لري، مګر هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوګه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندرې) او بله برخه يې (ځانګړې يا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ويناوال

څرګند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې ويناوال يې څرګند دي او هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د میندو سندرې: لکه اللو للو، پيشو- پيشو مه راځه د غرو (پلانکی) جان داسې ويده دی لکه ګوډی د رنجو. يا منظوم چيستانونه، د ماشومانو سندرې، د ورو مشاعرې، کيسی، د لوبانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ يا ټپې، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ (يا د کاکړو غاړې) ساندې او نور...

په ځانګړو يا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، کيسې او داستانونه او يو شمېر نور...

((د خلکو سندرې)) دکتاب ليکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وايي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانيو اشعارو زېږنده ده چې له اريايي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټينګې اړيکې لري، لکه د امير کروړ شعر، د بيټ نيکه دعا، د بابا هوتک سندره او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب يوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غيرت، دود او دستور، خيالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانګړنې رامعلومېږي. ددغو سندرو تشبيهات او استعارې او د افادې ډول، خيال او تصور د پښتو په ولسي او عاميانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عاميانه ژوند تفسيرونه او تعبيرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربېتې ځانګړی مقام لري. چاربيتې د ولسي ادبياتو د منظومې برخې په خاصو يا ځانګړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران يې معلوم دي. چاربېتې په بېلابېلو تاريخي، حماسي، ديني، عشقي او نورو موضوعګانو کې ويل شوي دي. تاريخي او حماسي چاربيتې په دغه لړ کې ځانګړی تاريخي ارزښت لري او په حقيقت کې د تاريخ لپاره ترې مواد برابرېږي. د تاريخي چاربېتو يوه برخه فرانسوي ختيځ پوه ((دارمستتر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم يې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنګه د ((تور برېښ)) دکتاب ليکوال هم يو شمېر

مهمې تاریخي چاربیتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په یو شمېر مجموعو کې هم دغه ډول چاربیتې وخت په وخت چاپ شوې دي.

ددغو ادبیاتو په اړه د تور برېښ په سریزه کې پوهاند صدیق الله رښتین لیکي:

... په دې سلسله کې ټپه یا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په یو اغېزناک او ښایسته ادبي رنګ کې ساتل شوي دي.

په لنډیو پسې وروسته نیمکۍ، بګتۍ، چاربیتې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانې یوه لویه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چاربېته تر ټولو زیاته پراخ او خوندور ډول دی.

نومیالی فرانسوي ختیځ پوه دارمستتر وایي چې چاربېته د پښتنو یو لیکلی تاریخ دی. د دوی د جنګونو او غزاګانو تاریخ په چاربیتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربیتې له خپلو ویونکو سره یوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زیاته پانګه یې لاس ته نه ده راغلې. څومره چې ښکاره ده چاربیتې زیاتره د نالوستو خلکو له خوا ویل شوي دي مګر ځینې اخوندان او ملایان هم پکې ډېره لویه برخه لري.

د ((د تور برېښ)) د کتاب لیکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهمیت په دغو ټکو کې څرګندوي:

۱ـ زموږ د تاریخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او ددغو پېښو قهرمانان موږ ته معلومېږي او د ملي تاریخ له لیکوالو سره مرسته کوي.

۲ـ زموږ د ادب ډېره قیمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳ـ د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژبپوهانو او د کلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

۴ـ شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښایسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

۵_ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

تاريخي چاربيتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د رښتيني تاريخ د ليکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

ددغو تاريخي او حماسي چاربيتو زياته برخه د افغان _ انګليس د بېلابېلو جګړو ځيني اړخونه موږ ته راڅرګندوي. فرانسوي جيمز ډارمسټټر د افغان انګليس د جګړو دغه تاريخي چاربيتې خوندي کړي دي. دغه راز يو زيات شمېر دغه ډول ولسي سندرې په ((پښتو سندرې))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندرې)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي.

له دغو چاربېتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انګليس د دريمې جګړې يا د خپلواکۍ د جګړې يوه مشهوره چاربيته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شريف له خوا ويل شوې ده چې يوه برخه يې د نمونې په توګه دلته راوړو:

لـه هندوسـتانه کاغذونـه راغله	اميـر صاحب تـه پريادونـه راغله
نـن مې جګـړه ده لـه کفاره سـره	بېلتـون مې نه پرېږدي له ياره سـره

* * *

اميـر صاحب د جنـګ اختيار وکړ	د غـزا نيـت يـې پـه تلـوار وکړ
سـپه سـالار يـې مقـرر کړلـو	پروت په ډکـه ټينګ يې خيبر کړلو
سـپه سـالار وتـاړه لام وريسـې	په هـره ورځ راته ګودام وريسـې
پوځ يـې کـم ميخزيـن يـې ډېرو	خلکـه حسـاب لـه حـده تېـر و
پـه ښـکارغلي پلټنـې پرېوتلـې	لـه انګرېزانـو سـره کښېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله	اميـر صاحب تـه پريادونـه راغله
يو څو ګولـۍ يې کړې ګوزار خلکه	په ډکه يې جوړ کـړ دندوکار خلکه
مرې زخميان پراته بې شـماره سره	نـن مې جګـړه ده لـه کفاره سـره

* * *

سپه سالار یوه چره وخوړه　　　خلکه په پونده یې خره وخوړه
په ستنه سپور شو په موټر باندې　　　پوځ یې پرېښود په خیبر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف یې په دغو برخو وېشي: تاریخي سندرې، جغرافیایي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوکي سندرې، وعظیه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلي سندرې)) ویرنې، د مینې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبیاتو له منظومې برخې څخه چې راتېر شو، منثوره برخه یې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه کې یې متلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کیسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کیسو کې هم لکه د لنډیو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هیلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توګه لیدلی شو. موږ په دغو کیسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولای شو.

په ملي هنداره نومې فولکلوریک اثر کې ددغو ولسي پښتني نکلونو ځینې بېلګې اروا ښاد محمدګل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابیا، ښادي او بیبو، مرد او نامرد، زبزبانه ښاپېرۍ، موسی جان او ولی جان (یا موسی خان او ګلمکۍ)، مومن خان او شیرینو، جلا ت خان او شمایله، ملا عباس او ګلبشره، ظریف خان او مابۍ، خشکیار او شاترینه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانۍ.

له بده مرغه د پښتو دغه ولسي کیسې لا تراوسه پورې د ولس په سینو او حافظو کې پرتې دي او په پوره ډول راټولې شوې نه دي، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښایي ډېرې دغه ډول کیسې او نکلونه هم د راویانو له مړینې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري ميراث په سترګه ورته وګورو. ددغو ارزښتناکو کلتوري ميراثونو راټولول، خپرول او پرې څېړنې کول د يو ملت د فولکلوريکو ولسي پانګو د خونديتوب په معنا دی. له دغو راټولونو او څېړنو به اوسني او راتلونکي نسلونه ددې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاريخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او څېړونکي به ترې ددې ولس د ژوند او ژواک په اړه نوي نوي ټکي راباسي او ددې ولس په ښه پېژندګې به ترې ګټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبيات، د فولکلور او د يو ملت د کلتوري ميراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبياتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبياتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د ميندو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکې، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندې او نور.

خاصې سندرې دادي: مقامونه، چاربيتې، بدلې، بګټۍ، لوبې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې يې: متلونه، ولسي نکلونه او حکايتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

څرګندونې

فولکلور: يوه لاتيني کلمه ده چې له فولک (خلکو يا ولس) او (لور يا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې کبله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله ځولۍ کې د يو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګيرنې او نظرونه، ولسي ادبيات او نور ډېر ولسي ميراثونه رانغاړي.

د تاریخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاریخ د لیکلو لپاره خام مواد یاد شوي دي. موخه مو ترې داده چې کله یو مؤرخ تاریخ لیکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصویرونه ورته د خامو تاریخي موادو په توگه مهم دي چې راټول یې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د یوې ځانگړې دورې تاریخ ولیکي، دغه تاریخي چاربیتې چې د هماغه وخت د سترگو لیدلي حالات دي، د یوې دورې په تاریخ لیکنه کې د خامو موادو په توگه تاریخ لیکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره گټه ترې اخیستلی شي.

جیمز دارمستېټر: مشهور فرانسوي ختیځ پوه دی. په ۱۹ عیسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاریخي او حماسي چاربیتې یې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومې کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په باب یې نورې څېړنې هم کړې دي چې د ختیځ پوهانو په بحث کې مو درېږندلي دي.

د لالپورې شریف: د ننگرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امیر صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختیځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلی: په خیبر کې یوه سیمه ده

میخزین: وسله، تدارکات

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووایي:

- فولکلور څه ته وایي؟
- ولسي ادبیات په کومو کومو څانگو وېشل کېږي؟

- چاربيتې د ولسي ادبياتو کوم ډول دی او څه ځانګړنې لري؟
- ولسي سندرې د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلای شو؟
- فرانسوي ختيځ پوه جيمز دارمستتر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربېتې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲ـ زده کوونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره يو يو تن) په وار سره د خپلو ټولګيوالو مخې ته ودرېږي او يو يو تن دې ددې يوې يوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبياتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو يا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو منثور ولسي ادبيات

۳ـ يو يو زده کوونکی دې په خپله خوښه ددې لوست د يوې يوې اصطلاح په باب توضيحات وغواړي، يو شاګرد دې په خپله خوښه ددې کلمو، موضوعاتو او يا اصطلاحاتو په باب لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. يو څو اصطلاحات يا موضوعګانې دادي:

الف: تحريري يا ليکلي ادبيات

ب: نا ليکلي يا شفاهي ادب

ج: فولکلوري ميراث

د: تاريخي چاربيتې

هـ: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوعګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولګيوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې لکه د يوې کوچنۍ مباحثې يا خبرو اترو په توګه په ادبياتو کې د (استعارې)، (تشبيهاتو)، (خيال) او (فکر) په باب په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جريان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بيا دې

همدغه دوه تنه شاګردان د ټولو ټولګیوالو نظرونه راغونډ کړي او ددغو ګډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډیز سره معرفي کړي او یا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر یا کومه ولسي سندره یا ولسي نکل په کلي-کور کې له چا څخه ولیکي او ټولګي ته دې یې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي. ښوونکی به دغه ټولې لیکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېړه پکې وه چې تراوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده کوونکي په نوم دې کومې مجلې یا جریدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لـــوړو غـــرو د خـــدای نـظـر دی
په سـر یـې واورې وروي چاپېر ګلونه
پـــه اصـــل څـــوک نـــه ســـړی کـېـږي
سـړی هغه دی چې یـې خـوی د سـړو وینه
پـــه پـــټ کـــې تـــور مـــسـلـي ښـــه دی
بې پټه یـار کـه شـهـزاده شـي څـه یـې کړمه

د ښکارندوی بولله

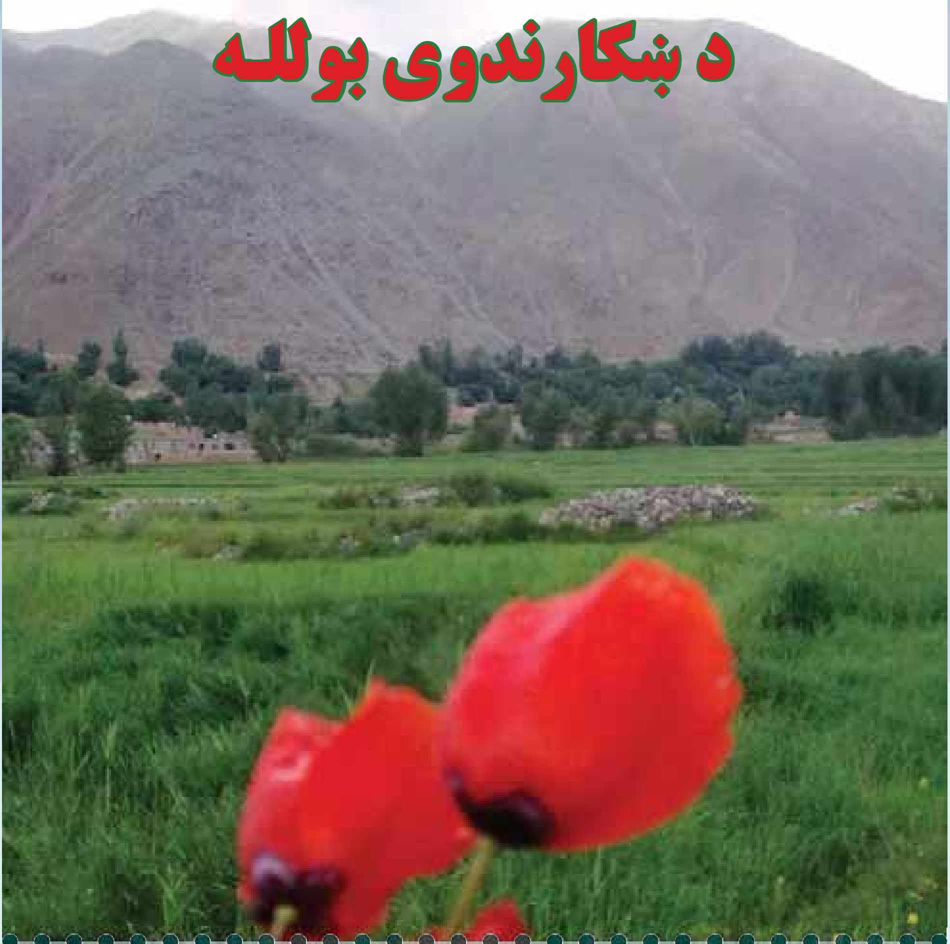

ـ په پښتو کې مو کومه بولله یا قصیده اورېدلې ده؟

ـ د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولله (قصیده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بولله یا قصیده لولئ او د شاعر په اړه یې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

ښکارندوی د پښتو لرغوني شاعری یوه وتلې څېره ده. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بولله یې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په باب لولو:

((ذکر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بست کې هم اوسېدلی. پلار یې احمد نومېد او د غور د فېروزکوه کوتوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدّنیاوالدّین محمد سام شنسباني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وایي چې ما په بُست کې دده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بولله چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلې بولله (قصیده) داده:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړه سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه
د غټولو چنډې خاندي و ریدي ته
زرغونو بڼو کې ناڅي زلمي جونه
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسې وګاڼل غټولو سره پسولونه

مرغلري چې اورو وخونو لیه
په ځلاىي شوه رانه خپاره دښتونه
زرغونو مځکوکې ځل کالکه ستوریه
چې پر هسک باندې ځليږي سپين ګلونه
سپينې واورې ويليده کاندې بهيږي
لکه اوښې د مين په ګريوانونه
هر پلو رڼې والې بهاندې خاندي
له خوښيه سر وهي له سينګرونه
هر پلو د ګلو وږم دی لونلی
ته وا راغلله له ختنه کاروانونه
د مسيح په پو به مړو ژوندون بيامونډ
پسرلی مګر مسيح شو په پوکړنه
له مړو خاورو يې آغلی ګل راويوست
وچ بيديا او غر يې کړله جنتونه
سری جاجې چې رامشت کړ رامشتګرو
ګهيځ چونې چې په بڼ وکا ږغونه
په بربڼ چې ږغ د چونيو نغوږيده شي
ته وا چندی سره پيودې اشلکونه
د زلما تاپی راغلی پر جنديو
لکه پيغله غوټی کاندې مکيزونه
د پوپلو مخ سور کړی پسرلې دی
يو د بل په غاړه اچوي لاسونه
د هندارو په څير غرونه سپين ورنګن دي
چې پر واورو باندې ځل وکا لمرونه

په غورځنګ غورځنګ له خولې ځګونه باسي
لکه شړن هاتي شناکاندي سیندونه
نه به چونې په ستایه د جنډو مور شي
نه به مور شم د سلطان په صفتونه
د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د ښندو اورو یې درست ایواد زرغون کړ
له قصداره تر دیبله یې یونونه
په زابل چې د بري پر نیلي سپور شي
په لاهور یې د مېړانې ګوزارونه
نه یې څوک مخ ته دري د میرځمنو
نه یې توري ته تینګېږي کلک ډالونه
د اسلام د دین شهاب د نړۍ لمر دی
تور ستهان یې کړ رڼا په جهادونه
هره پلا چې دی پر هند و سند یرغل کا
رڼوي توره نړۍ په شهابونه
په پسرلي چې یې تېرون په اټک وکا
غاړه غاړه یې تری شولله زړونه
نه به ده غوندې روڼ ستوری په هسک ځلي
که څه پورته شي له غوره ډېر مېړونه
نه به راولي جګړن د سیند په لورې
نه به بري څوک د هند خپاره ښهرونه
نه به څوک زلمي د غور سره راغوندې کا
د داور توري به چېري کا ځلونه

یو خاوند شهاب الدین دی چې یې وکا
په هر لوري هر اړو ادته یرغلونه
په جوپو جوپو جګړن یې هند ته یون کا
چې د غور بادار همت وکا زغلونه
نن په سیند باندې تېرېږي یرغل کاندي
په پرتم یې زمري رېږدي په ځنګلونه
څپان سیند یې هم له ډاره ایلایي کا
پر اوږو وړي د غوریانو ښه ایرونه
په هر کال اټک دده ښه راغلی کاندي
غوروي په څنډو خپل پاسته سالونه
پښتونخوا ښکلي ځلمي چې زغلي هند ته
نو آغلیه پېغلې کاندي اتنونه
زرغونې ختې اخیستې وي دې غرونو
بڼ بیدیا هم پسوللي دي ځانونه
هر ګهیځ چې لمر ځرکېږي له ختیځه
څو چې یون کا د لویدیځیه په څنډونه
که بریځر وي، که غرمه وي، که برمل وي
که لرمل، که لمر لوېده، که ترملونه
د شهاب جګړن به نه کښېني له زغلو
نه به پرېږدي دا زلمي خپل بهیرونه
زمری کله کاږي ځان له یرغلګریو
څو یې نه کا مات متونه ورمېږونه
یا به جګ کا د بریو رپی هند کې
یا به پرېږدي هم په دې چاره سرونه

یا به وران کا بودتونونه د بمبنو
یا به سره کاندي په وينو ايوادونه
په رڼا اوسې ته تل د دين شهابه
نوم دې تل و پر دريغ په نمزدکونه
څو راڼه شي ستا په توره د هند لوريه
څو چې نشت کړې له نړۍ نه بودتونونه
ستا په زېرمه دې خاونده لوی ښتن وي
موږ خو ستا په مرسته يو نه څو چې يونه

د پښتو ادبياتو په تاريخ کې ددې قصيدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې ليکل شوي دي:

د ښکارندوی دا قصيده د پښتو ادب يو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قريحې غښتلوالی او سپېڅلتوب ځنې ښکاري. لومړی مزيت چې په دې قصيده کې ليدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت اداکوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښيي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس يې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوېدلي دي، لکه: ختيځ، لويديځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصيده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصوير کړی دی، د وطن له ښکليو دښتو او غرو څخه يې الهام اخيستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له ديوانه پاتې ده، موږ ته رامعلومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او دده شعرونه له ښکلو تشبيهاتو او استعارو ډک دي.

د متن لنډيز:

ښکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغوني شاعرۍ يوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدين غوري په واکمنۍ کې يې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له ديوان څخه يې يوازې يوه بولله (قصيده) د پټې خزانې په روايت تر موږه رارسېدلې ده.

دغه (۴۵) بيتيزه قصيده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ويل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس يې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخيرې او پانګې له مخې هم موږ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېرې ستاينې او ارزښت وړ ده.

څرګندونې

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روايت د شيخ کټه په قلم ليکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي يادېږي، لکه: ((نقل کا زبدة الواصلين شيخ کټه متي زی غورياخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاريخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاريخ سوري: ((تاريخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روايت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. ليکوال يې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدين) له ۵۶۹ څخه تر ۶۰۲ هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدين هم مشهور و او ښکارندوی يې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولله يې هم د هغه په ستاينه کې ويلې ده.

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زموږ په لاس کې نشته.

قصدار: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دیبل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرګاه وه.

داور: د زمینداور سیمې دي چې دلته یو ازې د داور په بڼه راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښکارندوی بولله په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دې له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې د نوبت له مخې یو یو زده کوونکی خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو همټولګیوالو ته په لوړ غږ ووايي. د ټولګي له منځ څخه دې بل زده کوونکی په خپله خوښه ځواب ورته وايي. که په ټولګي کې هیڅوک د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، ښوونکی به یې ستونزې حلوي.

۲ـ د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دې په لوړ غږ د یو یو کتار زده کوونکي په نوبت سره ووايي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

د ښکارندوی دغه بولله یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو همټولګیوالو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

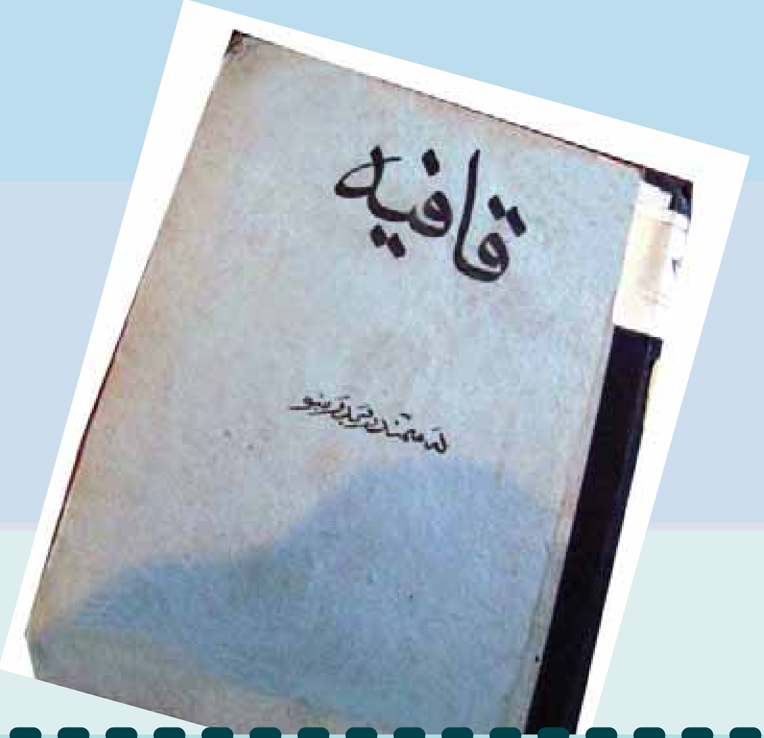

تاسو د تېرو ټولګیو په پښتو او دري کتابونو کې د بدیع او بیان د بېلابېلو برخو په هکله یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په یو څه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصیده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. یوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسیکو او عنعنوي شعري فورمونو یا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه ونډه لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکې له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توګه د قافيې لټه وکړئ. وروسته بيا د قافيې په اړه له زده کوونکو سره غږېږو.

د کاظم خان شيدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي د ګلو — زړه به سور په ديدن نه شي د بلبلو
چې يې نشته لکه ګل ښه رخسارونه — څوک به څه کا تورې زلفې د سنبلو
په څه شان درته بيان سوې طالع کړم — لکه نمر زما جبين دی د داغلو
معطل په عارضه د شام غريب دی — که مې زړه په حلقه بند شو د کاکلو
د آسمان په شانې تېز د فتنو تېغ کړې — صبح و شام ګرځې ښکاره په سرو منګلو

د درياب له سرد جوشۍ د حباب زړه چوي
شيدا قطع د اميد بويه له خپلو

په دې غزل کې يوازې قافيه راتر سترګو کېږي. په غزل کې بايد د لومړي بيت (مطلع) دواړه نيم بيتي هم قافيه وي او د نورو بيتونو دويم نيم بيتي ورسره هم قافيه کېږي. په دې غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خپلو قافيې دي، دې ته د قافيې کليمې هم ويل کېږي. په دې غزل کې له قافيې وروسته، رديف نه تر سترګو کېږي، خو د کاظم خان شيدا په دې بله غزله کې بيا قافيه او رديف دواړه شته دي:

هېڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته — د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
چې بدل يې په کچکول د مهتاب خوان کړ — اعتماد د زمانې په کمال نشته
نښلولی زمانې په کوم سبب يم — لکه ژبه خود زما پر وبال نشته
د کجل لکۍ يې ګوره شوخې سترګې — په دا هسې خوبۍ شاخ د غزال نشته
هره لار يې اژدها دی جهان نغري — و بورجل ته يې د هر چا مجال نشته
چې ګره يې د کوکب د کار وانه کړه — ولې نه وايې ناخن د هلال نشته
افروخته وي پکې تل د حسن شمع — د خاطر غوندې فانوس د خيال نشته

شيدا ګوره هر طرف ګلګونې اوښې
هېڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خيال او امسال قافيې او ((نشته)) ددې غزل رديف دی چې په نيم بيتيو کې له قافيې سره نښتی او له قافيې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافيه لازمي ده، خو رديف لازمي نه دی. قافيه او رديف غزل، قصيدې او نورو ته آهنګ او موسيقيت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندريز ښايست سنباله کړې ده.

خو قافيه څه ته وايي؟

قافيه هغه يو ډول (يا سره ورته) يا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافيه کې مهمه خبره د همغږی ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافيې کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دويم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافيې کلمې دي.

د قافيې توري بيا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتنی لومړي غزل کې (لو) او په دويم غزل کې (ال) د قافيې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې کبله يې د قافيې توري بولي.

د (قافيه) ليکوال په دې اړه وايي:

((قافيه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وايي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستيو هم آهنګيو (همغږيو) څخه بحث کوي. يا په بله وينا د بيت د پای کلمه چې شعر وربانديې ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي، قافيه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافيه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافيه د نظم يو عارضي رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافيه نه لري (لکه آزاد او سپين شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په باب بايد ووايو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، څرخېدنه، د يو شي په خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وايي، په اصطلاح د بيت يا نظم له پيل څخه د لومړی هماٙهنګۍ تر پای پورې يو دور دی، په مصراع او غير مصراع بيتونو کې دورونه توپير پيدا کوي.

که د يو بيت هره مسره (نيم بيتي) قافيه ولري نو دا بيت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستۍ مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنګو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معناییز یووالی نه لري، مګر ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معناییزه بڼه بیا بیا راغبرګیږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو وروستي نښتې د (و) توری راځي.

د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱ـ مطلق روي: که چېرې د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وايي.

۲ـ مقید روي: که چېرې د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وايي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتي، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي ددې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سرپرسر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

ـ په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

ـ په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

ـ په مثنوي کې هر بیت خپله خپله قافیه لري، یعنې دا چې د یو بیت دواړه نیم بیتي باید خپله ځانګړې قافیه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مثنوي واحد وزن او څپې لري.

د قافیې په هکله د خپل دې بحث په پای کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالي شاعر او غزلبول امیر حمزه شینواري یوه غزل راوړو. په یو شمېر او سنیو غزلو کې په قافیه پسې ترلی ردیف یو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنګ او موسیقی ته ښکلا وربښي. د استاد حمزه دغه غزل له قافیې سره نښتی همداسې یو ردیف لري:

راشــه مــروره چې بیا روغــه ســره وکـړو — نن ښه ده له دې چې سبا روغه سره وکړو
زور د مینې ګوره، که څو روغه زموږ نه وي — یو ناڅاپه مـوږ پـه خطا روغـه سـره وکړو
بې د زړه، د زړه لـپاره چرتـه آیینه وي — ځه چې لـه ریـباره جدا روغـه سـره وکړو
خاندو به سحر غونډې خپه یو که خوشحاله — بس لکه تـیاره او رڼـا روغـه سـره وکړو
ښکلیه د رقیب په خاموشۍ کې مالګه نشته — خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو — ځه چې د بلبل پـه نـوا روغـه سـره وکړو
او ښکې دتا او ښکې زما، بیا دواړه موسکي شو — بیا په دې برېښنا او ځلا روغه سره وکړو

برند کتل د تا وو، اسویلي د حمزه ښکلیه
ځه چې د بـلا او بـلا روغــه ســره وکـړو

د متن لنډیز:
د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافیه) خپل خاص ځای لري. قافیه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بیتونو په پای کې راځي او تکرارېږي. د قافیې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په یو نظم کې همغږې جوړوي.
په ځینو نظمونو کې قافیه له ردیف پرته راځي او په ځینو نظمونو کې په قافیې پسې د ردیف برخه هم وي. ردیف په یو واحد نظم کې له هرې قافیې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافیه او ردیف د یو نظم د آهنګ او موسیقی د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- د کاظم خان شیدا د لومړنی غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وایي؟

۲ـ ټول زده کوونکي دې د کاظم خان شیدا او امیر حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده کوونکي چې یې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تائید به یې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

۳ـ درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي یا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شاعر شعر ولیکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وښیي. سبا ته دې پرې په لنډیز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

ادبیات د اسلام د سپېڅلي دین له نظره

د ((ادب)) کلمه بېلا بېلي معناګانې او تعبیرونه لري. چا د نفس تادیب او تهذیب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښیګڼو ټولګې ته ویل کیږي، خو په ځانګړې معنا، ادب یا ادبیات هغه وینا ته ویل کیږي، چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبیروونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انساني تاریخ له تګلوري سره یوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وروستیو پېړیو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوږ ته د ((ادب)) کلمه رسیږي، نو په عام ډول ترې د ((شعر او نثر)) په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخیستل کیږي.

ادب خیر ښیګڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونو څخه د هغه منع کول دي. نیکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا څرګندوي. د اسلام ستر پیغمبر د ((ادب)) د کلمې درېځ په ډېرو خوږو الفاظو بیان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې څخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبیات)) د اسلام په قاموس کې لوړ درېځ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه، فرهنګ، معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ویل کیږي، چې د هغې په لاسته راوړنه یوشخص کولای شي سم او ښه شعر ووایي او ښکلی نثر ولیکي، سمه او ناسمه خبره یوتر بله توپیر کړي.

د پورته تعریفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعریف او مفهوم کې دوه توکي ډېر اړین بولي، چې مفکوره او فني چوکاټ یا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دین له نظره د ادبیاتو پر ارزښت او اهمیت خبرې کوو.

ـ ستاسو په اند څرګند بیان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دريځ

يو شمېر ليکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ ليد له لوري د اديب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرګون هنري تعبيرڅرګند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تګلوري او خوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبيات په (شعر، نثر او وينا) کې لوړې پوړۍ ته رسېدلي و. شعر او وينا پرعربو هغومره زيات ژور اغېز او تاثير درلود چې پر روح، روان او د ژوند په ټولو برخو يې برلاسي شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او اديبانو ته بلنه ورکړه، چې د قرآن د يو ډېر کوچني سورت په څېر يو سورت راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل:[ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن ياست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې يو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. دا کار له يوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پيغمبر د رښتينولۍ د تاييد او تاکيد لپاره د عربو ويناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا يې اسلام ته د فصيحې وينا او لوړو ادبياتو ارزښت او اهميت څرګند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته لارښوونه وکړه چې د ويناپر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکينو سره جهاد پيل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد،جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آيت] د عربو په فکري او ټولنيز ژوندکې شعر او وينا زيات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکينو سره د مبارزې او مقابلې په ډګر کې د اسلام د ستر پيغمبر شاعران او ويناوال پر خپلو سيالانو برلاسي کېدل. په يوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وينا) کې د تميم د لويې قبيلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ويې ويل: ((په پوره باور دا سړی (پيغمبر صلی الله عليه وسلم) منصور او تاييد شوی دی، ځکه ويناوال يې زموږ د ويناوال په پرتله څرګند غږېږي او شاعر يې زموږ له شاعرڅخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره يوځای د اسلام په سپېڅلي دين مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې داسلام د زده کړو او ايماني اخلاقو په سيورې کې پرمخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د اديبانو او شاعرانو په زړونو کې يې ځای ونيو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصيدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر وياړنې، د ستر پيغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د

شهیدانو په ویر، د خدای پر نعمتونو د شکر او نورو بنو وځلید. په دې پړاو کې د جاهلیت د پېر د شعر او ادب مضمون، چې پر مال او شتو، نژاد او قبیلو ویاړنه وه او لوڅ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه لاړ او ځای یې نیکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونیو.

ادب اوهنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلېد، چې په فرهنګي ډګر او فرهنګي زېرمو کې د انساني برياوو او وياړنو څه ويل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشونې او ستونزمن کار وو. له بده مرغه دې دود او لارې د تاريخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلورى بدل کړ. د اسلامي ادبياتو د کمزوري کيدو له امله هنر او ادب زباتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس ددې مهال رارسېدلی چې پر هغې يو ځل بيا له سره غور وشي،ترڅو خپله لاره بيامومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځينې ځانګړتياوې:

په راوروسته پېريو، په تېره بيا د شلمې پېړۍ په پيل کې د کلاسيک، رومانتيک، رياليستي، ليبرالي ... ادبياتو په څېر بېلا بېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر يو خپلې ځانګړتياوې لري، چې د هماغه ډلو ټپلو عقيدې او نظريې خپروي، څکه ادب او هنر د عقيدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسيله ده.

د اسلامي ليکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبيات هم خپلې ځانګړتياوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپيرپيدا کوي.. دا ځانګړتياوې له اسلامي عقيدې اوفکر څخه سرچينه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبياتو صفت بيامومي.

اسلامي ادب زياتې ځانګړتياوې لري. يو څو يې لاندې راوړل کيږي:

۱_ عقيدوي او اخلاقي مسؤوليت

د اسلامي ادبياتو لومړنۍځانګړتيا د ((مسؤوليت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقيدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستی او ښکلا ته د اسلامي نړۍ ليد له لوري ګوري اوهمدا فلسفه يې بنسټ جوړوي.

۲_ دنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه اوهدف لري، چې د اسلام له حقيقت څخه سرچينه اخلي. يعنې مسلمان شخص داسې وينا او عمل نه کوي، چې په هغې کې د چاګټه او موخه نغښتې نه

وي. مسلمان ادیب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او یا د بل چا وخت بې ګټې تېرکړي.

۳_ بشپړتیا او هراړخیزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخېزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توګه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې یې نیسي، ترڅو په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

۴_ ربښتینولي

اسلامي ربښتینولي د لویدیځ د ریالیزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د مادیت په تنګ چاپېریال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له یاده باسي. بلکې د اسلامي ادب ربښتینولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره یوځای په پام کې نیسي. خو دا حالتونه د لویدیځ ریالیستي ادب په څېر تلپاتي نه ګڼي. ځکه د اسلامي ادبیاتو له مخې د انسان کمزوري او کږلیچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټیزه او مهمه ونډه لري.

۵_ رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانګړتیا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعالیت دی. ددې ځانګړتیا اصلي ربښه د اسلام په اصلي مبادي کې نغښتې ده. ځکه اسلام د انسان کمزوري، ښویېدل او ګناه کول مني. لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پیدا شوی دی. النساء ۲۸] خو له دې ټولو کمزوریو او ګناهونو سره سره بیا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نیسي او د کمزورۍ او نهیلۍ له کندو یې راباسي او د پیاوړتیا او نېکمرغۍ په لور یې بیایي.

ادب د فضیلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د هغه ټولنې د خیر، فضیلت، ښېګڼې، ژمنې او خدمت یوه لار بولي. سپېڅلي قران مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرګندو او بې ماهیته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستایي یې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ایمان یې راوړی او ښه کارونه

سرته رسوي او خپل خدای ډېر يادوي... الشعراء ۲۲۷]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا ښکلا او د شعر حکمت ستايلی او د شعر د اغېز په اړه يې خپل احساسات ښکاره کړي دي: [ژباړه: ښه وينا د سحر په څېر اغېز کوي.] او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنی او برلاسی لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايي.

د متن لنډيز:

لکه څنگه چې څرگنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د ويښتيا اوبيدارۍ ستر لامل دی. د يوې ټولنې فرهنگ د هغه ټولنې د شاعرانو او ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرگيږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د يوې ټولنې تگلوری ټاکي. ښو ته ښه اوبدو ته بد وايي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهيسې زموږ د گران هېواد افغانستان په فرهنگ کې ژورې ريښې ځغلولي دي اوزموږ پر ټولنې يې دروند اغېز کړی دی. زموږ په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال اوشاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې يې روان ټولنيزحالت څېړلی، خلکو او ولس ته يې د هغوی د نېکمرغی او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلي او مظلوم ته يې د ظالم له منگولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده د علم او پوهې په داسې گانو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نيکمرغي يې پکې نغښتې وي. د شعر له ليکلو او ليکوالی څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعرمضمون او محتوا يې رغنده وي، څرگند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نيولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دی او همدا رغنده لار ده.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د بېلا بېلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړي.

۲_ دوه تنه زده کونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د اسلامي ادبیاتو څو ځانګړتیاوې دې بیان کړي.

۳_ درې تنه زده کوونکي دې د ټولنې په ویښتیا کې د رغنده ادبیاتو رول او ونډه څرګنده کړي.

۴_ مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

۵_ فصاحت او بلاغت په ویناکې څومره ارزښت لري؟ یو تن زده کوونکی دې پرې خبرې وکړي.

۶_ ((ادب د ادب لپاره)) تیوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرګند کړي.

۷_ زده کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالۍ کې څه ونډه لري. بیا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو پر ویښتیا کې د هغه د رول په اړه دوه مخه لیکنه وکړي.

د خوشحال بابا دستارنامه

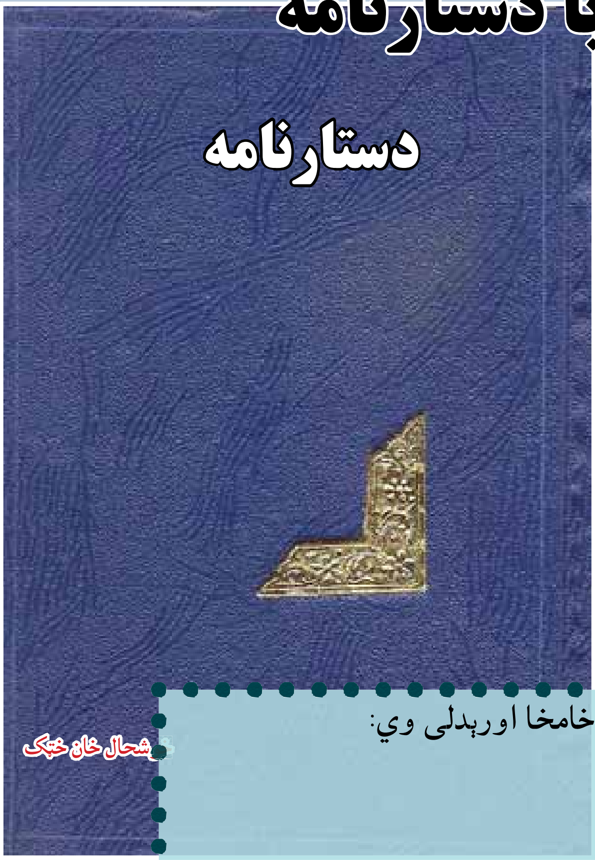

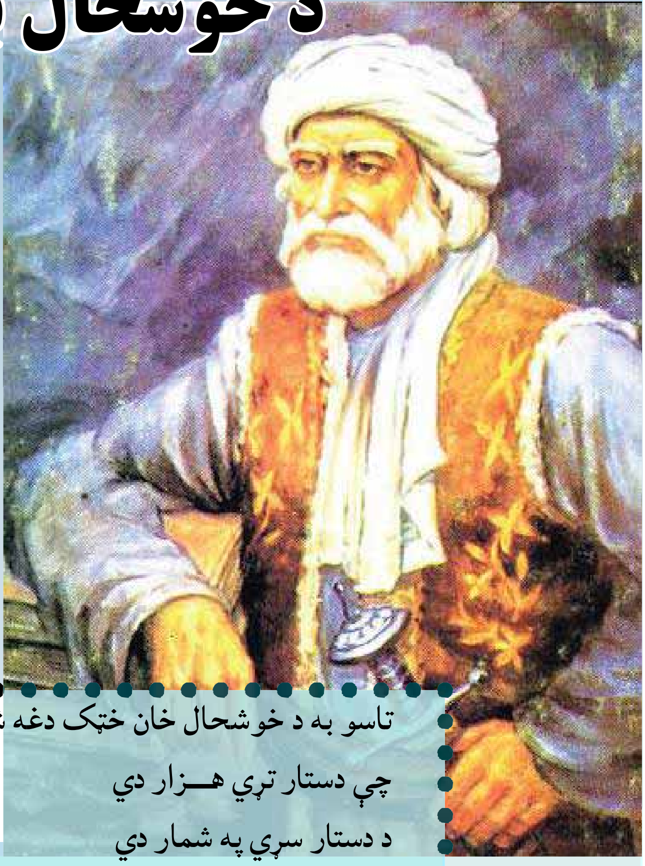

خوشحال خان خټک

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار تړي هــزار دي
د دستار سړي په شمار دي

پر دغه شعر یو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې یو ځانګړی کتاب هم لیکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په باب مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په باب بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې یې پر ارزښت خبرېږئ.

ـ د خوشحال بابا کوم کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟

ـ د پښتو د پخواني نثر په باب څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه یې پېژنئ؟

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري دیوان په څنګ کې یو شمېر نور کتابونه هم لیکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پیاوړتیا د سترکار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکی خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر یې لیکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې لیکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزېب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وايي چې په دې وخت کې دی په زندان کې یوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګته ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې یې د دوستانو، یارانو او زامنو د استفادې لپاره لیکلی دی.

د کتاب د لیکلو نېټه یې په دې مسرۍ کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې ددې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقیقت کې د مشرتوب لپاره د یو لړ شرایطو ښودل دي، دا هغه شرایط دي چې خوشحال بابا یې په یوه ټولنه کې د مشر لپاره یادول او یا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د ایښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سریزې وروسته په دوو بابو یا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو یا ځانګړنو لرل تشریح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دریم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تیر اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازۍ، اووم هنر د آسب تازۍ، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، یو ولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربیت دی، دیارلسم هنر د تادیب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشیت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اوولسم هنر د تحقیق د نسب، اتلسم هنر د علم موسیقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنرد نقاشۍ د تصویر دی.

د خصلتونو په باب کې دغه شل ځانګړنې لازمې بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دویم خصلت د عزم، دریم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستی، پنځم خصلت د شرم د حیا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، اووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یوولسم خصلت د توکل دی، دولسم خصلت د تربیت، دیارلسم خصلت د خوف د رجاء دی، څوارلسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، اوولسم خصلت د غیرت دی، اتلسم خصلت د حزم د احتیاط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

اروابناد پوهاند عبدالحی حبیبي د خوشحال خان خټک د دستارنامې په باب وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دادی چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې موږ پیدا کړې ده، دکندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۶۱۲ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان،روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او داترې څرګندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې دمخه ساده او روان و. کله چې بایزید پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر البیان لیکه نو مبهمې او تصنعي جملې یې پکې کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند درویزه او نورو) هم دده پیروي کوله، څرنګه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګڼي او پګړۍ د ادارې او د اجتماعي ښېګڼې د قوت لپاره یو تعبیر بولي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې ددې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهاندارۍ کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

اروابناد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګڼل کېږي. په یوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه خپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او ساده ګۍ ویستلی و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه ګي وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیې او

سجع تکلف لېرې شو. ددې کار لومړی بېرغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثرونو کې د عادي روان او ساده نثر لیک ډول ښیا میدان ته راو ویست او د روښان او درویزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنګه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په تېره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ پېشوا ګڼل کېږي، دغسې د نثر په ډګر کې هم د یو لارښود او مؤسس په نامه یادېږي.

په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا تول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د بېلګې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا، چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه، چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شیریني د شعر تعلق په درد په محبت لري، چې پخته ګي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وایي، دواړه مصراع د بیت په تول تللې، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...

د شعر طبیعت په مثال د توند باد دی. لویې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې وېخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي، چې بې علم شعر وایي څو نقصانه لري:

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به بای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده، چې تاب یې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه وته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم يو شمېر غوره کتابونه ليکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د يادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت ليکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر يې له خپلې حافظې څخه ليکلی دی. د نورو آثارو بيتونه يې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر يوه ځانګړې تېره اېښودل شوې ده.

ښکاره ټکي

ــ رنتنبور: په هندوستان کې د هغه وخت يو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

ــ ابجد: د شمېر يو ځانګړی ډول دی. زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخيستل کېدله. داسې چې هر توری د يو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د يو بيت توري ددغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو يوه ځانګړې نېټه يا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ. او شمېر يې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰

ک	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰		

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې ددې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غوږ شي. په هر پراګراف کې دې یو بل زده کوونکی یوه پوښتنه جوړه کړي او له همدې زده کوونکي څخه دې یې وکړي چې متن یې لوستی دی. دا کار دې په ټول لوست کې تکرار شي.

۲_ ګرامري برخه: زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې ددې متن خاص نومونه له ځانه سره ولیکي.

ب: دویمه ډله دې عام نومونه یادداشت کړي.

ج: درېمه ډله دې ددې متن صفتونه یادداشت کړي.

د: هره ډله دې خپل خپل لیست ولیکي او ټول دې یې په ګډه لیست بشپړ کړي.

۳_ د ابجد د تورو د شمېر په باب دې زده کوونکي یو له بله پوښتنې وکړي.

۴_ څو تنه زده کوونکي دې د دستارنامې په باب خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دستارنامې هغه نثر چې ددې لوست په پای کې راغلی دی، په غور ولولي او بیا دې د شعر او نظم په باب د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو ولیکي.

پښتو قلمي پانګه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړ کې لیکل شوي، په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي دي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په بېلابېلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توګه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو ددغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. ددغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمي پانګه هغو نسخو یا کتابونو ته ویل کېږي چې په لاس لیکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه یا قلمي نسخې ددې په څنګ کې چې ځینې یې د خطاطۍ د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانګه یې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه ځیر شو، نو هغه حالات او شرایط په ښه توګه ځانته څرګندولای شو چې زموږ ددغې مهمې ادبي او کلتوري پانګې ډېره برخه یې تباه کړې، سوزولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځینو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباهۍ او ترې تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱_ زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټیټوالی ددې لامل شوی دی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانګې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت یې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمڅو کې یې تر خاورو لاندې کړي او آن سوزولي یې دي.

۲_ د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباه کړي دي. ددغو جنګ جګړو اورونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري میراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تباه کړي دي.

۳_ له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهیرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي میراثونو راټولولو او تنظیمولو ته نه یو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه یو خبر، یا به د کورونو، حجرو او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او یا به په قبرونو او سمڅو کې خاورو او چینجو خوړلي او یا نیمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به یې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تراوسه پورې موږ ته پته لګېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانګو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تراوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لګېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنګ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلي دي، یوه وياړلې فرهنګي- ادبي پانګه ګڼل کېږي.

د پښتو ددغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړې او خپرې کړې دي. د افغانستان نومیالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی خو لا تراوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱۴۴) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زيات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه راتر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء))

ده چې تر ۶۱۲هـ. ق. کال وروسته تالیف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پیر روښان ((خیر البیان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړکې هغه اثر چې ډېرې زیاتې نسخې یې په لاس کې دي د اخوند درویزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زیاتې نسخې یې پیدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا دیوان او د سکندر خان ((لیلی او مجنون)) دی چې په سو ونو تصویرونه لري. ډېرې نفیسې او هنري نسخې د خوشحال بابا دیوانونه، د مصري خان ګګیاني د دیوان، د سکندر خان د دیوان او ګنې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کښل شوې دي. دغه راز ډېرې قیمتي نسخې د خوشحال خان خټک د خپل لاس لیکلی دیوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال یې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې یې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې یو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوې دي، خو یو زیات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تراوسه پورې لا د چاپ په ګاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زموږ د ولس ستره ادبي، علمي او کلتوري پانګه به د ټولو لاسونو ته وروړسېږي.

د متن لنډیز:

پښتو ژبه یو زیات شمېر قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو او دغه راز د یو شمېر کسانو په ځانګړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تراوسه پورې د پښتو ددغې قیمتي پانګې د نږدې درې زره نسخو یا کتابونو پته لګېدلې ده. دغه نسخې زیاتره یې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځایونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسیک ادب یو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو یو ګڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تراوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل یې د ژبې د شتمنۍ په زیاتونه کې مهمه ونډه لري.

فعالیتونه

۱ـ ددغه متن یو یو پراگراف دې په وار سره یو یو زده کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲ـ د متن له لوستلو او اورېدلو وروسته دې زده کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- تراوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لگېدلې ده؟
- تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو کومو رسمي کابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنگ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

گرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بیا یې په خپلو کتابو چې ددغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توگه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې ارزښتناکې قلمي پانگې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاینومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې ددغې قیمتي لاسکښلي پانگې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کړئ.

کورنۍ دنده

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لګېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه ليکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګيوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شيدا څو څلوريزې

په لږ قانع شه خاطر کړه جمع
لرې له زړه کړه د ډېرو طمع
چې قناعت يې په سيم ونه کړ
سر بريده شوه په زرو شمع

فروتني کړئ سربلندانو
بهره يو نه وره خودپسندانو
تل خميده وي بارداري څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو

واوره له ما نه که شنوا يې
د آزله سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرګرداني کړې
که مور تر حلقه لکه آسيا يې

په زړه مې ګرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې
ووايه څه کا د روه نسيمه
ګيرا منګولې زيبا مښوکې

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغوني او منځنۍ دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو ځای ځای یو لړ مطالب لوستي دي. د پښتو په ټوله کلاسیکه شاعرۍ کې درې نومیالی څېرې د پښتنو د باباګانو (لویو ستنو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمٰن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په باب غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

عبدالحمید مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه ګڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانیو شاعرانو په څېر یې د ژوکړې او مړینې جوتې نېټې نه دي معلومې. د ژېړېدو د نېټې په هکله یې هم څېړونکي یوه خوله نه وو، خو وروستیو څېړنو جوته کړې ده چې حمید بابا د پېښور- کوهاټ سړک او باړې روډ پر ښي غاړه پراته کلي ماشوکګر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانیو څېړنو له مخې یې ژوند تر ۱۱۴۵ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومې کتاب له پیدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب یې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار یې د ماشو (یا ماشوکګر) په لویه هدیره کې دی.

د حمید مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تراوسه پیدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱_ دیوان: د حمید دیوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوندکې راټول شوی دی. په ادبي کړیو او محافلو کې د (دُرو مرجان) په نوم هم یاد شوی دی. قلمي نسخې یې زیاتې پیداکېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحمید مومند وروستی چاپ شوې دیوان تر ټولو بشپړ دیوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصیدې، یو مخمس، یو ترکیب بند او دوې څلوریزې لري چې د ټولو بیتونو شمېر یې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲_ شاه او ګدا: د حمید بابا یو ژباړل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه او ګدا په فارسي ژبه د هلالي چغتایي اثر دی. د ژباړې په پیل کې حمید مومند وایي:

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو — د نفر په ښېر صاحب په خوش آمد شو
وې يې زر شه قلم واخله تکيه خدای کړه — په پښتو، فارسي قصه د شاه گدای کړه
هلالي که د هلال په ښېر نگار کړه — ته يې مياشت د ښوارلسمې په سينگار کړه
غرض دا چې په غوښتو ددې غرض — راته پېښ په هره پېښه شو مرض
پرې مې نه لگېدې هېڅ انې بانې — راته کښېناست مدعي په آستانې
چې يې نه شوم له خاطره وتی هېڅ — خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېچ
لېونی غوندې مې پورې په کور اور کړ — په رڼا مې يې روښانه کلی کور کړ
دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ کړ — د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتاړ کړ
په تکليف سره مې گرم سوړ دکان کړ — سم له لاسه مې دا تېر پرې پيکان کړ
چې په زړه کې مې لرم ددې فکرت و — سن زر سل او وه دېرش کاله د هجرت و

۳_ نيرنگ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اکرم غنيمت په قلم ليکل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو کړی دی.

۴_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليکل شوی دی او ليکوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بکر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پېغمبرﷺ د سنتو په اړه دغه کتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اټکل له مخې پنځلس زره بيته ده، تراوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي کتاب يې چې تراوسه ترلاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۷۳۶۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونکو حميد مومند په پښتو شاعرۍ کې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ گڼي، دی خپله هم په پښتو شاعرۍ کې د داسې يو ځانگړي سبک مؤسس گڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون کړی دی.

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو کې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې څوکې ته نږدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له ده نه مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان راڼه ستوري ځلېدلي وو. د حميد فرهنگي

چاپېريال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختيا او نوښتونه ليدل کېږي. حميد ددغه چاپېريال يو پښتون شاعر دی، يعنې دده په شعر کې د ياد شوي کلتور چاپېريال او د پښتو د ادبي ميراث ارزښتونه سره ترکيب شوي دي او نوی سبک يې ايجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر يوې اندازې يې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حميد د هندي سبک په باب ښه پوهېده او د هغه د تقليد پوره وړتيا يې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حميد مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوعګانې د شعر د مضمون په توګه راتر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړې
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادۍ

يا دا چې:

يو قدم چې د بدانو پيروي کړې
دانسته په لوی کمر ځغلې ميدان خورې
ماته سره په وينو خوله لېوه ليده شي
چې د ظلم په پيسه پېروی پان خوري

يا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد يې
جفاکښه نښانه اوسه تير مه شه
نور قيدونه واړه سهل دي حميده
خو په غاړه دې د طمعې زنځير مه شه

د حميد ديوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په ديوان کې د نازکخيالۍ ننداره ته کښېناستی شو او له همدې کبله حميد مومند د نازکخيال او موشګاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې

هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

۱ـ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبری ځنې ښکاري.

۲ـ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنگ نه لري، بلکې زباریې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې یې ترجمه کړي.

۳ـ د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلی دی.

۴ـ له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه یې لولو:

لومړۍ نمونه:

یـاره مـه نمانځه رقیـب په دشـنامونه	هر سـفله ته بخښـل نـه شـي انعامونه
یـا مې عمر تلـوار کړونی دی یـا ته یې	چې همېش راځخه ځـې په لوی گامونه
پـه اواز د اوبـو تنـده نـه ماتېـږي	کلـه سـود شـي د دیدن په سـلامونه
یـار له یـاره خوا پـه خوا فایـده مومي	اخیسـتی نه شـي بوسـه پـه پیغامونه
کامرانـي مې لـه تا هېڅ حاصلـه نه کړه	ډېـر مـې وکـړه پـه دا طمـع ناکامونه
چـې له تـا د وفـا طمـع کـړم پوهېږم	بېهـوده ږدم و عنقـاو تـه دامونـه
چې مجنون غوندې په مینه کې گمنام شي	د هغـو پـه جهـان وخېـژي نامونـه

چې سـبا مشت وگرېوان وي له خوبانو

کـه نن وکاندي حمید سـل سـوگندونه

دويمه بېلګه:

ارزومند د يار د درد په دوا مه شه | بېګانه د خپلو منځ لره رامه شه
هنګامه د مينې ګرمه ده تر حسنه | د مجنون د در ګدا شه ليلا مه شه
كه بانه دې د نګار تول تېره غشې | يو زما د زړه له نخښې خطا مه شه
كه مې پرېوته سياهي په خاطر باندې | چې له زلفو د دلدار ده رڼا مه شه
كه بلا په عشق کې ډېرې وې ناصحه | دا بلا واړه په ما شه په تا مه شه
پروانه غوندې خوله پټه خپسر سېزه | د سپند په څېر شوخ چشم رسوا مه شه

هېڅ دې دم وربانديې نه لګي ناصحه
دا حميد بلا وهلی ملا مه شه

د متن لنډيز:
عبدالحميد مومند د پښتو په پخوانيو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حميد مومند شهرت او محبوبيت تر نورو زيات دی. د حميد ژوند تر ۱۱۴۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر ديوان يې د ((دُر مرجان)) په نوم شهرت لري او پر ديوان سربېره يې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او ګدا، نيرنګ عشق او شرعة الاسلام. عبدالحميد مومند د خپل ځانګړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو دده د سبک پيروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخيال او موشګاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

څرګندوني

هلالي چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پاى او د لسمې پېړۍ د پيل شاعر دی. هلالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدين دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنيمت د مغولي اورنګزيب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان نديم او مصاحب و. ويل کېږي چې مولانا غنيمت د محمد مکرم خان د زوی عزيز او د هغه د يې مخي (معشوق) يعنې شاهد کيسه د نيرنګ عشق په نامه په نظم وليکله.

هندي مکتب يا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي بېلابېل نظرونه لري. اروابناد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانګړنې داسې شمېرلې دي:

۱ـ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايې او تشبيه ګانې او ډېره زياته خيالبافي.

۲ـ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بيانول.

۳ـ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپګان څرګندولو ته تمايل.

۴ـ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

۵ـ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو ديوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

فعالیتونه

۱_ ددې متن یو یو پراگراف دې یو یو زده کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲_ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

_ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

_ د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

_ عبدالحمید مومند دکوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳_ زده کوونکي دې په دغو څلور ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مومند ددغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنگ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او گدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او گدا، نیرنگ عشق

د: شاه و گدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنگ عشق.

۴_ خو تنه شاگردان دې پر دغو موضوعگانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانگړنې
- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانگړنې
- د حمید مومند آثار

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه ولیکي او په بله ورځ دې یې په ټولگي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

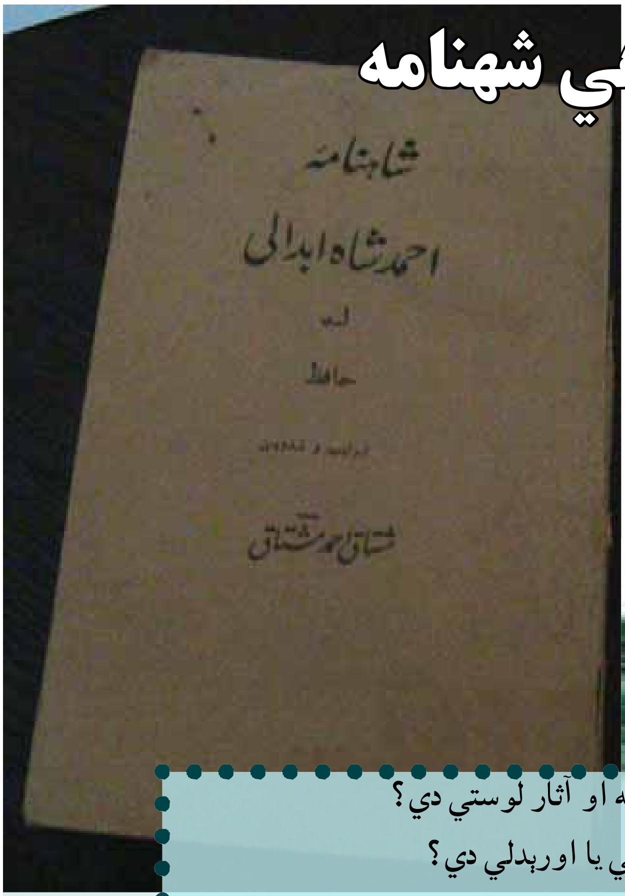

د احمد شاه بابا په هکله مو کوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي یا اورېدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاخون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا ددې په څنګ کې چې نومیالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصیت هم و. له کتاب او علم سره یې د زړه مینه لرله او د واکمنۍ له بوختیاوو سره سره یې کتاب او قلم هم د بوختیاوو یوه برخه وه.

دلته ددغه افغان واکمن بابا په اړه د لیکلې شوې شهنامې په باب تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوې ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پښتنو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ گل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکېډیمۍ له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلیقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سریزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې اروابناد استاد رشاد لیکي: ((د حافظ گل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاړپوځو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلي دي:

د مجلس یاران دې ولاړ ل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په گورستان

د وطن په بېلتانه کې یې ویلي دي:

که مرغز لرم وطن	تري جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه	که مې بوزي له دې ځایه
که سفر کړې د ختن	هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم	بې وطنه اوس فقیر یم
د ختن د ملک غزال یم	اوس بندي د غم په جال یم

حافظ گل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت

له وطنه لېرې په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډیلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملګری و. ژوند یې تر ۱۱۷۹هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بیتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقایه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. یوه یې د بېلګې په توګه را اخلو:

ګاه دې مخ کله دې ځنګ	ګاه دې صلحه ګاه دې جنګ
اوس خندا کوه خوشحال شه	له زړه لېرې کړه دا زنګ
که دولت درسره ډېر شي	خو به پاته شي ملنګ
تمام لاندې شو تر خاورو	ډېر یوسف غوندې خوشرنګ
له اشنا سره اشنا شه	که ته ډېر یې شوخ و شنګ
حافظ پاخه قلندر شه	او بس دا پرېږده آهنګ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړیو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرګندولو کې د یو ښه او ګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه لیکل شوی او د هرې مصرې سپلابونه یې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده یې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سریزه (دیباچه) پیلوي:

ته زما په شعر کړه ګوش	چې بلند شي په دا هوش
په تنظیم زما نظر کړه	ښه تازه پرې دا بصر کړه
پرې دماغ کړه معطر	چې مذکور که دکشور
دا دنیا ده لکه باغ	چې بهار شي ورک شي زاغ
شاهنامه ده رنګینه	د خوبۍ ده ګنجینه
په ترازو د عقل سنج	جواهر لري د ګنج
ښه درونه دي آبدار	که یې بادشاه شي خریدار

شاهنامه ده نو عروس … نه ثاني لري په طوس
سزاوار ده د بادشاه … دبدبه لري پر ماه
چې فرمان د شهريار و … په زيبا ښکلي گفتار و
چې حافظ دې شاهنامه که … په جهان دې دا نامه که
شاهنامه دې کارنگين … جوړ زيبا در ثمين
پکې حال دې د جهان وي … ښه گنجونه دې عيان وي
ښه مذکور دې که د جنگ … چې پرې صاف شي د زړه زنگ
د بادشاه مې حال بيان که … چې دا سير يې د جهان کا
ما بيان که په تفصيل … په خپل ځای په قال و قيل
چې شاهنامه کړه ما اغازه … رنگينه راغله طنازه
د طوسي چې شاهنامه ده … ښه زيبا يې ښکلې جامه ده
په پارسي ژبه بيان ده … په قلم کاغذ عيان ده
اما دا وگوره گنج … خوشنما درونه سنج
په زبان دراني … ښه بيان دی افغاني
د احمد شاه در دران … پکې حال مې کړ بيان
چې کتاب مې شه تيار … په تحرير زما نگار
په څو ورځې وم خاموش … بيا مې شعر راغی په جوش
معطر مې شه دماغ … ښه تازه په سير د باغ
شاهنامه کړه ما تياره … ډېر شيرينه ډېر آبداره
پښتنو د پاره واړه … دا خواري مې شوه په غاړه
ته پرې وکړه ښه نظر … چې سنگين شي لکه غر
موږ به نه يو دا به وينه … دا قصه به نور کوينه
يادگاري ده په دنيا … له ما واوره دا وينا
خدايه ته شې مهربان … چې شيرين مې شي زبان
ښه کلام مې کړې شيرين … چې ترې څاڅي انگبين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زیات مخونه لري. له اصل متن مخکې سریزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعلیقات راغلي دي. په دغو تعلیقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې يې يادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصیتونه وو.

د متن لنډيز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ گل محمد مرغزي په قلم لیکل شوی تاریخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه لیکلی دی. دغه اثر په مثنوي بنه نظم شوی، نظم يې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. ددغه مهم تاریخي اثر یوازینی قلمي نسخه د انگلستان په ((بریتیش موزیم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مایکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ گل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابی شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهی، جنگونو او واکمنی نور حالات راغلي دي، په تېره بیا د هغه د واکمنۍ د لومړيو شپاړسو کلونو حالات پکې په پوره تفصیل سره راغلي دي.

څرگندونه

مایکرو فلم: زیاتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشیفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مایکرو فلم جوړېږي. مایکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د یو شمېر تخنیکي وسایلو په مرسته ترې بڼه گټه اخیستل کېدای شي.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې يو ځل متن په چوپتیا سره ولولي، بیا دې ددې لوست د نظمونو برخه زده کوونکي په خپل خپل وار په لوړ غږ سره ولولي.

۲_ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وايي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا لیکل شوې ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه لیکل شوې ده؟

۳_ دغو څلور ځوابه پوښتنو کې يو يې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

_ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم يو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پیر محمد کاکړ

ج: حافظ گل محمد مرغزي

د: شمس الدين کاکړ

_ د احمد شاهي شهنامې يوازینۍ قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشیف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: بریټیش موزیم

د: د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون

۴_ دوه تنه زده کوونکي دې پر دغو موضوعگانو پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی
- د احمد شاهي شهنامې تاریخي ارزښت

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په باب دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې يې په پښتو ساعت کې خپلو ټولگیوالو ته واوروي.

د پښتو ادبياتو اوسنۍ (معاصره) دوره

په لسم او يوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادبياتو د تاريخ دوه مهمې دورې لوستې دي. په لسم ټولګي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په يوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبياتو د تاريخ بحث دی او د ادبياتو په تاريخ کې د يوې ژبې او يو ولس ادبي ـ هنري آثار د خپل وخت د تاريخي ـ ټولنيزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د يو ولس د عمومي تاريخ د پېښو په رڼا کې بايد مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د يوې مهمې څانګې په توګه (ادبي تاريخ) مطرح کېږي او ليکل کېږي. په ادبي تاريخ کې د يو ولس ادبي آثار په هر اړخيزه توګه د خپل تاريخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري ـ ادبي ارزښتونه يې څېړل کېږي. د پښتو ادبياتو د اوسنۍ دورې په باب په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته بايد پام وي.

د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو د ادب اوسنۍ یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې ددغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې موږ ته به دا هم راڅرګنده کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنګه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱ـ د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو څنډو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بڼو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرکونه موږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلي دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

استاد حبيبي په دې اړه ليکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنيت صنعتي دوره پيل شوې وه او پر هندوستان باندې د انګرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنيت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسيلې هم ډېرې شوې وې. انګرېزان له دغو څيزونو سره د اباسين غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا يو ستر فرهنګي مرکز يعنې پېښور ونيو او په ۱۸۳۹م. کال يې پر افغانستان هم يرغل وکړ.

۲ـ په افغانستان کې لومړنۍ معلومه جريده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷۴م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځينې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بيا د پښتو کتابونو د چاپولو بهير لا ګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جريدو د چاپ دغې چټکتيا پر ادبياتو او د ادبياتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امير حبيب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جريده خپره شوه چې له يوې ګڼې وروسته يې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. وروسته د افغانستان د ژورناليزم د پلار، نوميالي ليکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانيه)) د جريدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳ـ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پيل، د نوي ادبي يون لپاره يوه په زړه پورې پيلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبيبيه ښوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولايتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

۴ـ د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سياسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زيری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپيلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زورواکۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنيادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زياتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنګي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزیز الکوزی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدین افغان، محمد انور بسمل، کاکا سید احمد لودین، محمود طرزی، عبدالرحمن لودین، عبدالهادي داوي پریشان او یو شمېر نور...

دغه غورځنګ هم زموږ پر اوسنیو ادبیاتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بیا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې یې زیاته ونډه واخیستله. پښتو ادبیات، ددغو او یو شمېر نورو ټکو په پام کې نیولو سره یو نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو اډب اوسنۍ یا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقیق ډول له کوم مهال څخه پیلېږي، د پښتو د اوسنیو ادبیاتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نومیالی افغان څېړونکی محمد صدیق روهي ددغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پایلې ته رسېږي:

د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جریدې په خپرېدلو سره پیلېږي. په دغه جریده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه باب شول او راحت زاخیلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو لیکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکرل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دویم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقیقت کې د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پیلېدو لپاره عیني او ذهني شرایط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د یو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبیات د یو معنوي مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. ددغه وخت یو شمېر نامتو شاعرانو او لیکوالو د ادبي تخلیقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانخانۍ او استبداد پر ضد ګړندۍ مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې یوه اساسي ځانګړنه داده چې په دغو شعري او نثري

آثارو کې د موضوع او فکر له پلوه نوې موضوعګانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. ددې په څنګ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه لکه: لنډه کیسه، ناول، ډرامه او ننداره او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنګ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې ددغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوي، امین الله زمریالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نومیالی ادبي څېرې دادي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، میر احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالک فدا، ماستر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زموږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زموږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکې خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د اړتیاوو په پام کې ساتلو سره نوې او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې ددغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، عبدالشکور رشاد، محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جیلاني جلالي، محمد موسی شفیق، سیلاب ساپی، محمد جان فنا، سید شمس الدین

مجروح، سید حسن حسن، بهاؤالدین مجروح، حبیب الله تږی، مستوره شال، ابراهیم عطایي، دوست شینواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم ددې دورې مهمې څېرې د یادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسین مومند، سید رسول رسا، حمزه شینواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشید علي دهقان او یو زیات شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پیلامې د یوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانیه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک یو شعر را اخلو او ددغې دورې د پیلامې د یوې بېلګې په توګه یې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنګ پکې نه ښکاري او د وخت یوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سیاسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی:

یو سحر زما تر غوږ شو له بلبله — په قفس کې یې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله — ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله
ولې نشته بې فغانه کارو بار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کم — نه مې وس چې خبرداره بلبلان کم
نه ملګري چې چمن ته یې روان کم — بیا بیان ورته دګل او د ریحان کم
خپل ډک زړه د ارمانو ورته خالي کم
ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم
چاته وژاړم، پر چا باندې فریاد کم — چاته خاورې پر خپل سر باندې باد باد کم
چاته وګورم په څه شي زړګی ښاد کم — د صیاد له لاسه چاته عرض و داد کم

څه راوشو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې ابدي شوم

ولې زه له خپله سپله راجلا شوم — ولې زه له خپل وطنه راجدا شوم
ولې زه په وير اخته په واويلا شوم — کور و کلي مې شو پاتې خوار تنها شوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کې
خدای دې ما غوندې اخته په جدايي کې

اوس به زه لکه ها نور په هوا تلمه — په هوس د آزادۍ به نازېدمه
پر غونچو به د ګلانو موسېدمه — ورځ په ورځ به غوړېدمه لوبېدمه

چا بندي کړم خدايه تې په ځان اخته کې
په قفس يې د زندان جګر سوخته کې

اوس به ګرځېدم آزاد په چمنو کې — الوتم به په صحرا او په باغو کې
مست به ګرځېدم خوشحال په شګوفو کې — ولې اوس يم په غمو په اندېښنو کې

چې بندي دې د قفس کړمه صياده
خدای دې ما غوندې بندي که اې آزاده

الغرض چې ده وهلې دا ناري — د قفس له لاسه و په غلبلې
چې ناګاه د چمن باد راغی له کنبې — چې پر ونښت دا يې و واته له خولې

مګر دا باد د چمن د خوا راغلی
چې زما صبر و آرام يې راڅخه وړی

د شعر وروستۍ برخه داسې ده:

په حسرت او په افسوس يې دا ويله — وګلشن ته يې کتل بيا يې ژړله
د قفس و دروازې ته يې ځغستله — لاري يې نه وه وزرونه يې کړپوله

په هوا شو سر يې ونښت له قفسه
ويني توی شوې سور پور ولوېد له هوسه

سر تر پایه په سرو وینو کې غرقاب و　　ځان بایللی، زړه زخمي، حال يې خراب و

يا بې هوښه، يا پر هوښ، په اضطراب و　　چې پر هوښ به شو ګویان به په دا باب و:

سر مې بایلو په هوا د آزادۍ

شکر شکر شوم فدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبیاتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبولیکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرګندوي او خلک فداکارۍ ته رابولي. د پوهاند حبیبي په وینا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتی د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اوړېدل کېده او د وطن له مینې به يې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلګه ده. په هغه کې یو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنګ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زاید الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبيعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصویر بشپړتیا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مربي توب پر ضد اعتراض او د طبیعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه ګۍ مهر لګوي.

د متن لنډیز:

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې له لرغوني او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ یا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پیلامې سره پیلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نرۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انګرېزانو یرغل او ددې یرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډګر کې نوي پرمختګونه او نور بېلابېل عوامل ددې سبب شول چې په ادبیاتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبیاتو موضوع او محتوی ته نوی رنګ ورکړ او هم يې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ یا فورم له پلوه يې هم بدلونونه وموندل. د پښتو د معاصرو ادبیاتو دوره د پښتو په ادبي تاریخ کې د یو نوي بدلون پیلامه ده. په دې دوره کې ګڼ او مهم آثار ولیکل شول او د ادبیاتو په بهیر کې نوي پرمختګونه رامنځته شول. د معاصرو ادبیاتو تاریخ یو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

څرګندوني

محمود طرزی: د افغانستان پیاوړی لیکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنی له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنۍ په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دوړ په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د یو شمېر روڼ اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. ددې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمني، انګرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د یادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې یا اعدام او یا بندیان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیستله.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دادی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ ایا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ ددې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګنئ.

آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې مربوط دي.

کم (کړم): په ځینو شعرونو کې د لیکدود له مخې لهجوي اغېزې راښکاره کېږي، یا شاعران ځینې کلمې هغه ډول لیکي، چې وایي یې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې یې) تې (ته یې) او نورې...

فعالیتونه

۱ــ د مولوي صالح محمد هوتک د شعر یوه یوه برخه دې بېلابېل زده کوونکي په لوړ غږ ولولي او په سمه توګه دې یې ادا کړي.

۲ــ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت څخه پیلېږي؟
- محمود طرزی په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانیه) څه توپیر لري؟
- د افغانستان د مشروطیت غورځنګ دکوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطیت د غورځنګ سیاسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳ــ د پښتو د معاصرو ادبیاتو د دورې د یو شمېر مخکښو او نومیالیو څېرو نومونه واخلئ. هر شاګرد دې یو یو نوم یادوي او د ټولګي یو تن زده کوونکی دې هغه په یو پاڼه کې یادداشت کوي. کېدای شي زده کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووایي. که کومو شاګردانو ته د هغو لیکوالو دکتابونو نومونه یاد وو، هغه دې هم یادوي او په پاڼه کې دې یې لیکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه یاد کړل، ددې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځینې څېرې هم یادې کړي چې په دې لوست کې یې نومونه نه دي راغلي.

۴ــ زده کوونکي دې ددغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبیاتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه یو مخ لیکنه وکړي او ارزښت دې یې هم څرګند کړي.

غني خان ـ نه هېرېدونکی شاعر

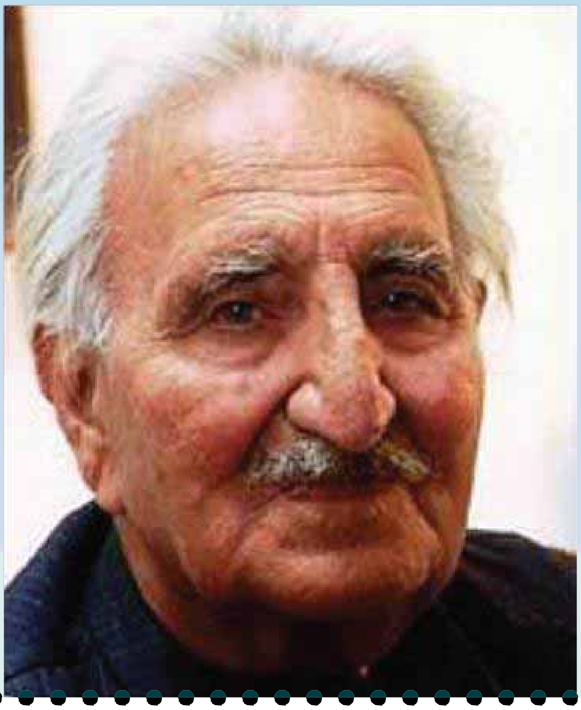

ـ د غني خان په باب مو څه لوستي دي؟

ـ د غني خان کوم شعر مو یاد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په باب معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند په اړه او د شعر د ځانګړتیاوو په اړه یې خبرې کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرګنده شي چې زموږ دغه وتلی شاعر زموږ د اوسني ادبي تاریخ په پاڼو کې د کوم دریځ او مقام لرونکی دی؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نوميالي مشر او د پښتنو او د هند د لويې نيمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱۴م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې یې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلار يې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انګرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړه حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پيل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې يې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد بېنوا په دې اړه ليکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غريبانو ښوونځي ته واستول چې خلک ونه وايي چې باچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپير کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بيايي او د نورو زامن د غريبانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امريکې ته هم لاړ، خو څرنګه چې مبارز پلار يې بيا بيا د پرنګيانو زنداني کېده، نو زده کړې يې نيمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده يې د پاچا خان په لارښوونه د ټاګور په نړيوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته يې څه موده د بورې جوړولو په يوه فابريکه کې د انجينر په توګه کار وکړ او بيا يې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سياسي هڅو سره خو يې د ژوند له پيله ګډ مزل کړی و، د پاچا خان د سياسي نهضت ((خدايي خدمتګار)) د ملاتړ لپاره يې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو يو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹۴۵م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توګه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بيا وېشلو وروسته غني خان ونيول شو او شپږ کاله يې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نوميالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې يې د سياسي مبارزې په څنګ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې يې چاپ شوي دي:

۱ـ د پنجرې چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولګه ده. د زندان له فريادونو يې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې يې دغه مجموعه د هرېپور په جيل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵۶م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.

۲ـ د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.

۳ـ پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

۴ـ د غني کليات: د غني د شاعرۍ کليات په ۱۳۶۴ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نوميالي شاعر په ۱۹۹۶م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د يوه ځانګړي دريځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د يو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت ليکي: ((زه د پښتو په اوسنيو شاعرانو کې څو تنه دګوتو په شمار پېژنم چې هر يو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خيالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو يو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. يو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راويښولو کې د يوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خيالات ډېر عالي دي او د چا رندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خيال آزادي او له تقليد څخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د يو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ځينو ته يې پاملرنه کوو:

۱ـ له هېواد سره مينه او له خلکو سره يې مينه او له آزادۍ او آبادۍ سره يې مينه د پښتو شاعرۍ په بهير کې يوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاينې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راويښولو کې خپل ځانګړی ځای لري، لکه چې يو څېړونکی وايي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لويه نيمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک

خپور و) د قامي شاعرانو یو مضبوطه ډله لګیا وه، د قام حوصلې یې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نومیالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالمالک فدا، حبیب الله کاکا، فضل الرحیم ساقي، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه ختکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې یو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ یوه ځلانده لاره وه، ځانله رنګ یې و او که زه ووایم چې دغه شاه زلمی شاعر ددغې ډلې سرخېل و نو بې ځایه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړکې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه یو بیت یې د ډېرو ځواب وایي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲_ د غني د شاعرۍ، یا د هغه د شعري سبک یو بل عمده خصوصیت دادی چې که هغه هر څه وایي، په صداقت او زبات صراحت یې وایي، غني خان ته که د خپل ځان او یا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پیدا شوی دی، نو په هماغه بڼه یې په څرګنده بیان کړی دی. هغه خپل پلار ته په یو لیک کې لیکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي	زه یې لولم هره شپه دوبار دوباره
کله خاندم کله ژاړم لېونی یم	ای زما په بندکې پروت غریبه پلاره
خدای به رحم و په تا باندې لړ کړي	بل ښه زوی به یې و کتلی ستا د پاره
چې په تاکې کوم جوهر دی ماکې نشته	ستا نېکۍ زما بدۍ دواړه بې شماره
ته سالارېې دکاروان په نېغه لار ځې	زه کوږ ځغلم لکه او ښه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي له مینې	زما زړه وچ کوهی نه وهي یو داره

د (خانانو) په نوم په یو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بدیو، تربګنیو او نورو ناخوالو غندنه یې په ډېره ښکاره توګه کوي.

۳_ د غني د شاعرۍ بله ځانګړنه داده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظریاتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

۴_ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زباتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د

شاعرۍ د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زموږ ددغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله وربیدا شوې وي. د غني طنزیه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د بېلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرتې دي:

اې زما وطنه!

اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـــا
ستـــا هـــره دره کـــې دي د تـــورو نـــښـانـې زمـــا
زه یم ستـا د خـاورې تـه زمـا د مینې جـوړ یې
تـه مـې د غـیـرت او د پښتو رنګینۍ جـوړ یې
تـه مـې د نـیـکـه او د بـابـا د ویـنـې جـوړ یې
ستـا زړه کـې ویـدې دي ټـولې تـلې زمـانـې زمـا
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـــا
سترګې مې لوګی شه ستا د خاورو د کورونو نه
عـقـل مـې ایـرې شـه سـتـا د پـاره د فـکـرونـو نه
ځار شمه قربان شم ستا د غرونو د سیندونو نه
ستـــا هـــره دره کـــې دي د تـــورو نـــښـانـې زمـــا
ای زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـــا
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار یې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي ټیټ نو زه به شان او شوکت څه کړمه
مسته بـه دې خـاوره کـړم پـه ویـنـه مستانې زمـا
ای زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـــا

یا خو به دې سیال کړمه وطنه د جهان
یا به ستا په پښو کې تورې خاورې کړمه ځان
زه به درې ورې شم خو تا به کړم ودان
نر یمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
ای زما وطنه د لعلونو خزانې زما

د غني خان د شعر دویمه بېلګه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې ټوپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګري یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشه اې خوشحال بابا اې خالده وګوره
پاخه علي مرتضی دا تماشه ووینه
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري

زور د دښمن نه ویني داسې لېونی روان
دار او رسن نه ویني دا د مستانو خان
دا د پښتنو ملنګ څه بادشاهي رنګ لري
جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

سپین مخ د لیلی ویني — دشت بیابان نه ویني
زړه یې د یو ارمانه ډک — غم او ارمان نه ویني
سرې د باتور سترګې یې — مینه رنګارنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

تاج یې د اغزو په سر — مست لکه مجنون روان
نوم د پښتنو ګټي — زوی دی د پښتون روان
نر دا د نرانو خان — څه غیرت او ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

سر یې کېښود خاورو کې — مرګ له یې سینه ورکړله
د پښتون د سر صدقه یې — خپله وینه ورکړله
وې هر څه مې د قام دي — والله هر څه چې ملنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

اې د پښتنو بچو — دا میدان مو هېر نه شي
سپین سر یې د وینو ډک — هغه خان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې — دا مکان مو هېر نه شي
پاڅئ ننګ پرې وکړئ — خدایږو ډېر په تاسو ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پړک لري
نه د زغرو شرنګ لري

د متن لنډيز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نوميالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱۴م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم يو غورځنګ يې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يې له نوښته ډکې هڅې کړې، پياوړي او ښکلي شاعرانه آثار يې موږ ته راپرېښي دي. په کتابونو کې يې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه يې ((د غني کليات)) په نوم په کابل کې چاپ شوې دي.

څرګندونې

خدايي خدمتګار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنګ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم يو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بېدارۍ او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹م. کال کې د ((خدايي خدمتګارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنګ کې يې بيا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبياتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پياوړي شاعران او مهم آثار يې رامنځته کړل.

سبک: هغې ځانګړې شېوې یا لارې ته ویل کېږي چې د یو کار د ترسره کولو او د یو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګڼلی شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانګړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بیان، ودې او د لیکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوایي ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک د یو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د ځانګړنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځینو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د یو ډول لېونۍ بغاوت ښېلګې دي چې فلسفي رنګ هم لري. له همدې کبله ځینو لیکوالو لیونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ویل شوی چې د طنز او مزاح رنګ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو ددې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له څرګندو او ترخو حقیقتونو څخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې، د لوست د متن او څرګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وایي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدایي خدمتګار)) غورځنګ دکومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
- غني خان ته ولې ځینو لیکوالو د فلسفي شاعر او لوی فلسفي نوم ورکړی دی؟
- طنزیه شعر څه ډول شعر ته وایي؟

۲_ د غني خان د شعر مهمې څلور ځانګړنې او یا د هغه د سبک خصوصیات دې څلور تنه زده کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګیوالو ته تشریح کړي.

۳_ د غني خان د کتابونو په باب دې یو یو زده کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، یعنې په لنډیز سره دې یې یو یو معرفي کړي.

گرامري برخه:

۴_ د دې لوست (لس _ لس) صفتونه دي، هر زده کوونکی په خپله کتابچه کې ولیکي، له لومړي زده کوونکي څخه دې لوستل پیل شي، دویم زده کوونکی دې تکراري صفتونه نه وایي او همداسې دې تر وروستي شاګرده پورې د لوست د صفتونو (ستاینومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ ته دی منصور روان   توپ او نه تفنګ لري

او بیا دې د پاچا خان د نه تاوتریخوالي (عدم تشدد) د نظریې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او ددې شعر په باب لږ تر لږه یو مخیزه مقاله ولیکي.

په بهر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبیاتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې يې دي.

دغو کسانو چې موږ يې ختيځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاريخ، ژبې او ادب په باب داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه يې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د يو څو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختيځپوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختيځو هېوادونو د ولسونو او ددغو ولسونو د ژوند، تاريخ، کلتور، ژبو او ادب په باب څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختيځپوهانو يوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاريخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبياتو په باب څېړنې ګروېږنې کوي.

په يو شمېر لويديځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهيسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتياوو له مخې يې يا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته يې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه يې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. يا دا چې په عمومي توګه يې د پښتنو د تاريخ او کلتور پر کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو يې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاريخ او کلتور له يوې ځانګړې برخې سره يې لېوالتيا پيدا شوې ده او په همدغه برخه کې يې څېړنې کړې دي.

د ختيځپوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړۍ خبره خو داده چې د همدوی په وسيله پښتنانه پښتو ژبه، پښتني تولنه او کلتور او ددې ولس ادبيات ددغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د يو شمېر نوميالیو پښتنو ليکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ يا نورو ولسونو ترمنځ د اړيکو د يو ډېر پياوړي مزي په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتنانه ليکوال دې ته اړ شوي دي چې د همدغو ختيځپوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لويديځې نړۍ لېوالتيا په لومړي ګام کې دغې سيمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبيب الله تږی د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سريزه کې ليکل شوي:

د شرقي مستعمرو په چلوونکو غربي استعمارګرو کې ځينې داسې کسان هم وو چې د ختيځو ژبو د زده کړې تر څنګ يې ددغو هېوادونو د فرهنګ په باب هر اړخيزې څېړنې هم وکړې، د شرقي ژبو آثار يې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قيمتي او

ناویات آثار یې خپلو هېوادو ته یوړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي ښکېلاکګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي ځارانو او د جنوب له خوا د بریتانیا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختیا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتیژیک موقعیت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځینې ټوټې بېلې کړې او اوږده کلونه یې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځینو نظامي او ملکي مامورینو یې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه یې هم ولیکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې یې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې میلادي پېړۍ په وروستیو کې پښتو ژبې، ادب، تاریخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (ځاري روسیې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه را اووښتې وه.

په روسیه کې د پښتو په باب کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بیا پکې انګرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتیت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسیې په پلازمېنه (پایتخت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسیه کې د پښتو او پښتنو په باب څېړنې شوې دي، لکه:

ـ د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

ـ د پروفیسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاریخ په باب د هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سینټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوریتونو کې د پښتو ژبې، تاریخ او ادب په باب ډېرې زیاتې څېړنې شوې دي.

د ختیځې اروپا په ځینو هېوادونو کې هم د ختیځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پیدا کړ، لکه: د هغه وخت ختیځ جرمني، پولنډ، چک او نور... .

د افغانستان ختیځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي ښکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادیانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پیل کړ. وروسته یې د پښتو ژبې او ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاریخ او جغرافیا پر موضوعګانو یې پوره کار وکړ. تر راوروتې وروسته د لویدیځې اروپا په ختیځپوهنه کې د پښتو خواته پاملرنه واوښتله او په راوروسته کې په لسګونو ختیځپوهانو په جرمني، انګلیسي، فرانسوي او ایټالیایي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاریخ او فرهنګ په باب مقالې، رسالې او کتابونه لیکلي دي او دا هلې ځلې تراوسه پورې کله په شور او کله پښه نیولې روانې دي.

ددغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځینو برخو کې به نیمګړتیاوې هم لري. د پښتو د فرهنګ او ژبې د پېژندنې او معرفی په باب چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زیاترو د همدغو ختیځپوهانو له آثارو ګټه اخیستې ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په باب یې معلومات ددغو ختیځپوهانو له اثارو اخیستي دي.

پوهاند ډاکټر حبیب الله تږي هم د ختیځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سریزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وایي:

ځرنګه چې پښتانه د خیبر د درې یا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې ستراتیژیکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله یې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډګرو کې ډېر مهم موقعیت لرلی دی چې په لویدیځ کې (ستره لوبه) بلل شوې ده. دا ستره لوبه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پیل شوه، تراوسه هم په یوه یا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختیځ او لویدیځ ترمنځ د ډګرو یا سترې لوبې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړي یعنې انګلستان او روسیه دواړه په خپلو ډګرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بیا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه یې د خپلې سیالۍ ډېره مهمه

برخه وګڼله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره يې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمايي نه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. ددغو آثارو یو شمېر يې دومره پاخه او معتبر دي چې تراوسه يې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په ګوټ ګوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته يې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډيز سره پېژنو:

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته يې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانی کې د روسيې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانګو سره زياته مینه لرله او د لندن او اکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر يې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورګ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورګ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورګ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متونونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا يې خپاره کړي دي.

هنري جورج راورټي: د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړکې انګرېز پښتو پوه جورج راورټي د پښتو ژبې او ادب په لړکې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې یې په هندوستان کې نظامي کار پیل کړ. په دغه لړکې یې د هغه استعداد له مخې چې لاره یې، د هندوستان یو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبدیل شو، خپله ټوله پاملرنه یې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او ددې سیمې جغرافیې ته واړوله. د راورټي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې څو څو ځله یې چاپ کړی دی. پښتو انګلیسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه یې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې یې له سریزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلګې راټولې کړې دي. د یو شمېر نورو کتابونو لیکوال هم دی.

هنري والټر بیلیو: په ۱۸۳۴م.کال په هندکې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه یې زیات آثار لیکلي دي. ((پښتو ګرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) یې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار یې هم لیکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د یو مامور په توګه کار کاوه. وروسته یې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کیسو او سندرو سره ځانګړې مینه پیدا شوه، هغه یې راټول او په ۱۸۷۶م. کال کې یې د ((بنو- زموږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جیمز ډارمسټېټر: دغه نومیالی ختیځپوه او پښتو پوه په ۱۸۴۹م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاریس کې یې په ادبیاتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸۶ ـ ۱۸۸۷م. کلونو کې په هندکې د ژبنیو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې یې څېړنې ترسره کړې.

د نومورې مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انګرېزانو په وړاندې د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاریخي سندرې او چاربیتې یې پکې راټولې کړې دي. د دارمسټېټر دغه اثر او د پښتو په باب د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې

د زبات قدر ور دي. په ختيځپوهانو کې ډارمستېټر هغه څېړونکی دی چې د مقايسوي څېړنو له مخې دې پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لويديزه يا آرياني څانګه پورې اړه لري.

پروفيسر مارګن ستيرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپايي ژبو د تدريس چارې پرمخ بيولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او ددې ژبې په باب يې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقيق او تدريس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د يو شمېر نورو پښتو پوهانو به يوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګورډن لاريمر، ډيوډ لاريمر، روس کيپل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخواني شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتريشی)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوريت)، پروفيسر ليبيديف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالينينا، مېرمن ګراسيمووا، و. کوشيف، ګ. ف. ګيرس (ټول د پخواني شوروي اتحاد او اوسني روسيې) ډاکټر ميکنزی (د انګلستان)، منو هرسنګهـ بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفيظ غني يف (د ازبکستان) جونز انيوالډسن او فين تيسين (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سبيستيان هاينه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او يو زيات شمېر نور...

د متن لنډيز:

د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بيا په لويديزه نړۍ کې يو شمېر داسې پوهان وو، يا اوس هم شته چې د پښتنو د تاريخ، کلتور، جغرافيې، او د پښتو ژبې په اړه يې څېړنې

کړې دي. د بېلابېلو اړتیاو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار موږ ته له څو اړخونو څخه زیات ارزښت لري:

۱_ دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړیوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲_ د پښتو ځینې غنیمت قلمي آثار یې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې یې خوندي کړي دي، کنه له موږ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنیمت آثارو په څېر ضایع شوي او له منځه تللي وای.

۳_ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه یې له مرګه ژغورلې ده.

۴_ د پښتو او پښتنو په باب یې ځینې داسې مهم آثار لیکلي دي چې ساری یې تراوسه پورې نه دی لیدل شوی.

څرګندونې

روسي څاران: څار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله یې د څارانو په نامه یادېږي. (څار) د (تزار) په نامه هم یاد شوی خو اصلي بڼه یې په روسي ژبه کې (څار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انګرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنۍ په پیل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

ستراتیژیکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سیمو ته کارول کېږي چې د جغرافیايي موقعیت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعیت ته له جغرافیايي پلوه ځکه د ستراتیژیک موقعیت سیمه ویله کېږي چې د هندوستان ـ منځنۍ آسیا او چین ترمنځ پرته ده. دغه سیمه ځکه تل د زبر ځواکونو له ګواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سیمې دوی ته ځانګړی ارزښت هم لاره.

ستره لوبه: د روسانو او انګرېزانو ترمنځ زموږ په سيمه کې د سيالۍ هڅې چې د رقابت اورنيو پړاوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم يادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګليس) وو او دلته يې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پيل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نويو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سياسي مفهوم کارول کېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ ددې متن يو يو پراګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ د متن له دقيقې لوستنې او اورېدنې وروسته دې اوس زده کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لويديزوالو له خوا ختيځپوهنه او پښتو پوهنه په پيل کې د کومو هدفونو لپاره پيل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی يې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختيځپوهانو کارونه موږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳ـ د ټولګي ټول زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره وليکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د يو يو پښتو پوه نوم اخلي او سياله ډله دې ددغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وايي. بيا دې سياله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکی به په پای کې بريالۍ يا زياته بريالۍ ډله اعلان کړي.

۴_ یو یو شاگرد د ټولګي تختې ته راجګېږي او له دغو لغتونو څخه دې یو یو لیکي:

ناویات، مستشرقین، قرینه، مقایسوي

زده کوونکي دې په خپله خوښه ددغو لغتونو معنا کوي او یو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې یو څه خبرې هم پرې وشي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې یو ځل بیا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله یې که نور معلومات هم چېرته لوستي یا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت ولیکي.

خدای دې نه کا چا ته وازې د آزار خولې
دغه خولې دې په معنا کې د ښامار خولې
د یوې خولې له آزاره ووېرېږه
که په عمر دې دعا کاندي هزار خولې
چې پرې راشي د مظلوم د آه سیلۍ
کا له خاورو ایرو ډکې د مدار خولې
چې څپېړې د مظلوم د آزار وخوري
د دېوال تر سورې پوچې کا د کار خولې

((حمید مومند))

الف جانه خټک

_ د ځو تنو ښځینه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

_ د کومې ښځینه شاعرې شعر مو یاد دی؟

د پښتو ادب په تاریخي څېړنه کې د نارینه وو تر څنګه د ښځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبیاتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارینه وو زیاته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسیکو ادبیاتو او اوسني ادب د ځینو ښځینه څېرو په باب په بېلابېلو ټولګیو کې یو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د یوې داسې معاصرې شاعرې په باب غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه یې ډېر په زړه پورې دي. شعرونو ته یې ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې او سنیو بدمرغیو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانۍ خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنیت او فکر له پلوه له بده مرغه په نږدې اتیا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولګي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمګړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسترۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوعګانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدايي خدمتګار تحريک سره له نظري پلوه ملګرې وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره د مينې او محبت نه ډک دی. د پښتنو د زبون حالی او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده ګي، له علم نه د دوی بې خبري ګڼي. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومې اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسي چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب نه راويښوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابرې برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنګ څرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتي پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پرېوتي قام له ترقي بويه د برق په رفتار
د هر سحر په مقابل کې خپل ماښام پورته کړه
د يو څو کسو ترقي ته ترقي مه ګڼه
که ترقي غواړې د قام هر خاص و عام پورته کړه
فخر افغان نه مې پيغام د ترقۍ راوړی
په دواړو لاسو دا پيغام په احترام پورته کړه
د جهالت الزام په تا باندې په ځای لګېږي
د خپل تعليم انتظام وکړه دا الزام پورته کړه
د خپلې ژبې ترقي دې چې هم هېره نه شي
د انګرېزۍ په شان معيار د خپل کلام پورته کړه
نر که دماغ وي ستا د قام ښځې يې زړه وګڼه
که ترقي دې وي مقصد ددې مقام پورته کړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې يوې سترې نيمګړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مې مطلب نه دی چې ظلم د خپل پلار وښايم	زړونه وريته د خپلو خويندو په انګار وښايم
زړه مې دا غواړي چې راندې سماج ته لار وښايم	د رواجې پردې نقصونه تار په تار وښايم

خدايه د ژبې طاقت د زړه طاقت راکړې
که په غلطه لاره ځم ته هدايت راکړې

صافې اوبه تازه هوا ده د هر چا د پاره	نه چې يوازې پيدا کړې خدای دې ستا د پاره
دواړه ځيزونه دي ويړيا شاه و ګدا د پاره	تا پابندي پرې لګولې ده زما د پاره

ته د رحمن په خزانو دومره بخیل ولې یې؟
مخ اړوونکی له قرآن، تورات، انجیل ولې یې؟

لاړ شه په جیل کې ته د سپنسن   د قاتلانو هغه طوق هغه بېړۍ وګوره
کور کې د خپلې ښځې حال یو ګړۍ وګوره   تنګ نغری، شلېدلی کټ ماته پېړۍ وګوره

وایه ستا ښځې هم د قتل ارتکاب کړی دی
یا دې ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړی دی

داسې پرده د زنانه پن زیاتوي   خوشې تعداد د تیار خورو په وطن زیاتوي
ستا او زما په شان بیمار لونه زامن زیاتوي   ضعف د بدن زیاتوي وېره د دښمن زیاتوي

نن د بیکارو خلکو ځای په مخ د مزکې نشته
دې بجلۍ ګر ته ضرورت د اور بلکې نشته

یاد لره ستا یو وزر مات دی الوتلای نه شې   پښه دې ده ګوډه د ترقی په بام ختلی نه شې
قافلې لاړې وریسې ته رسېدلی نه شې   شرم اخیستی یې په ځای پاتې کېدلای نه شې

په سمه لاره کې ولاړ حیران پښېمان ولې یې؟
ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس ګرېان ولې یې؟

ته د مذهب په نوم په ما خومره ظلمونه کوې   ته یې مذهب بولې زما په خیال کفرونه کوې
خدای او رسول باندې د غیر اعتراضونه کوې   دین د اسلام بدناموې تول رواجونه کوې

راشه چې زه درته د خپل دین حقیقت وښایم
هسې د خولې خبرې نه حدیث آیت وښایم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وګوره   ته د عالم حکیم کلام په حکمت پور وګوره
سرسري مه ګوره په عقل په شعور وګوره   پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وګوره

ستا په عمل کې له آیت نه تجاوز ولې دی؟
د خدای رسول پر ځای دا ستا حکم نافذ ولې دی؟

د متن لنډیز:

زموږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارینه وو زیاته نه وي، لږ هم نه ده. ددې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم موږ یو شمېر نومیالی لیکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک یوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهاټ کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي- اصلاحي حرکت (خدايي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعلیم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه یې دغه شعر د زیات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکیب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اورېدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتنې ټولنې د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نیسي او ورته وايي چې اوس نو ته انصاف وکړه او ددغو ناروا وو، نادودو او ظلمونو ځواب ووایه. موږ ټولو ته ددې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرګندونه

وښایم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره یې اصلي بڼه (وښیم) لیکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتیاوو له مخې (وښایم) راغلی دی.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک ددغه نظم (ترکیب بند) یو یو بند په وار سره لولي او د بل کتار یو یو تن زده کوونکی دې په وار سره ددغه بند په باب دوه دقیقې خبرې کوي.

۲_ ټول زده کوونکي دې پر پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې له دغو موضوعګانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیوالو ته معلومات وړاندې کړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارینه وو برابره ونډه
- خدايي خدمتګار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټک څه ډول شاعره ده؟

۳_ یو یو تن زده کوونکی دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو، یو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:
ترقي یافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو یا په خپل کلي- کور کې د اورېدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کیسه ډوله لیکنه وکړي.

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په بارداره ونه تل ورېږي کاڼي
ورته کوره چې بارداره ونه څه کا
په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا
((خوشحال خان خټک))

کيسه او ژوند

ـ کومې کومې کيسې مو لوستي دي؟

ـ آيا کومه ولسي يا فولکلوري کيسه مو زده ده؟

ـ له کيسو سره مو ولې مينه ده؟

خامخا به مو ځينې کيسې لوستي يا اورېدلې وي. ښايي په کور کې مو له نيا، نيکه يا مور و پلار څخه کيسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بوډۍ ښځې يا بوډا څخه به مو هم کيسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګيو کې ځينې کيسې لوستي او د کيسو په اړه مو ځينې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کيسو په اړه خبرې لرو. دا چې کيسې له ژوند سره څه اړه لري؟ يا دا چې کيسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې دي؟

دکیسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. ددې خبرې معنا داده چې کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقیقت کې د ژوند دکیسې جریان او تسلسل دی. ددې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بیان او یا د ژوند د پېښو کټ مټ لیکل، دا نو کیسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسې تسلسل دی چې دکیسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جریان او کیسې په باب یو لیکوال وایي:

ژوند ښایي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم ښایي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعیتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه هماغسې چې دي، تقلید شي، ښایي هېڅ ډول تولنیز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ویلای چې کیسه د ژوند ټکی پر ټکی تقلید دی، بلکه کیسه باید د ژوند داسې تقلید وي چې دکیسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګرې شوې وي او یو بل ډول بدلون یې پیدا کړی وي.

کیسه د ژوند یوه هنرمندانه طرح ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاریخ. کیسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کیسه هم وه، هلته چې ژوند و، کیسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلاکې ژوند نه شي کولای او کیسې هم په خلاکې نه شي ایجادېدلای.

لرغوني انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیدا کړي. زیاتې هیلې او غوښتنې یې لرلې. غوښتل یې چې والوزي، لرې او ناپېژندل شوې سیمې او ځمکې وګوري، د غرونو څوکو ته وختلای شي او د سیندونو تل ته ځانونه ورسوي، څرنګه چې ددغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خیال ته یې پناه وړله. داسې افسانې یې جوړولې چې وکولای شي خپلې دغه ډول هیلې پکې تسکین کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خیالي او له عجایبو ډکې وې. ښاپېریو او دیوانو ته یې پناه وړله؛ خو انسانانو ورو ورو په کیسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه

وکړه.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې چې له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنګه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې ځرک لګېدلی دی، هلته د افسانې ځرک هم لګېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور نه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و. ځکه خو موږ ویلای شو چې له تاریخ نه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنګونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ وکولای شو، لومړنی افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وايي:

انساني ژوند ډېر زوړ دی. ددې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوک د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زړو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره ومومي او د تاریخ پاڼې به ورته بالکل سپینې ښکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادښت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نږدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کیسې هم د زیات شهرت

لرونکې دي.

د کیسو په تاریخي بهیر کې د زمانې په تېرېدو سره د بڼو او محتوی (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبیاتو او ادبي روایتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کیسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ویل شوي او یا لیکل شوي دي، د نن له کیسو سره څرګند توپیرونه لري.

په پښتو ژبه کې کیسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتنې ټولنه کې په کلیو، بانډو، کورونو، ډېرو او حجرو کې له کیسو سره د عام ولس مینه دا څرګندوي چې زموږ په ټولنه کې له کیسو سره مینه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاریخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کیسې او نکل یا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د یوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف لیدل کېږي. کله چې موږ د افسانې نوم اخلو، نو باید دې ټکي ته پاملرنه وکړو چې افسانې اوس یو خاص مفهوم پیدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خیالي پېښو او څېرو او شیانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهمیت نه لري. له یو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ میدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولای شي د وینو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له یو سر څخه بل سر ته په یوه ګړۍ کې ورسوي.

افسانه یوازې د خیالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي؛ خو نکل بیا داسې نه دی.

نکل ته پښتو ولسي کیسې یا پښتو ملي کیسې هم وایو. د افسانو او داستان دواړو ځانګړنې لري. له افسانې سره یې توپیر دادی چې نکل تر ډېره ځایه پورې د چاپېریال او ټولنې له مسایلو سره اړخ لګوي او له داستان یا کیسې سره یې توپیر دادی چې هغه د چاپېریال مسایل، قهرمانان او زمان یا مکان په یو څه مجرده بڼه راوړي.

ددې خبرې معنا داده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کیسې هم وایو او

مجردې مو ځکه وګڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېریال ترمنځ منطقي اړیکې نه لیدل کېږي او یا کمې لیدل کېږي.

داستان او کیسې سره ورته مفاهیم دي. دلته ټولنه او یا کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي. داستان لیکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سړې پرې ګوري او هرې لوړې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د یو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، یا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده ګۍ ورسره چلند کوي.

کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې او څرګندوونکې هندارې دي او موږ کولای شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټیز مسایل په کیسو کې ولټوو.

د متن لنډیز:

کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقیقت کې لکه کیسه داسې ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی لکه د ژوند تاریخ. کیسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کیسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کیسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کیسو سره د پښتنو په کلیو، بانډو، جونګړو، ډېرو او حجرو کې مینه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتیا څرګندونه کوي. افسانې زیاتره په خیالي پېښو، خیالي ښځو او خیالي ښځونو پورې تړلې وي. نکل ته موږ پښتو ولسي کیسې یا ملي کیسې هم وایو. د خپلې ټولنې او چاپېریال پېښې را اخلي خو کله کله یې رنګ افسانوي کېږي. په داستان یا کیسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې هندارې دي.

ښرګندونې

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. موږ کولای شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... ښرنګه چې دا د ارواپوهنې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندلای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرګون دی چې له بهرنيو شيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې ليک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي ښېړنو کې ددغې دورې ښېړل ښکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې ليکلي اسناد يې نشته. د لرغونپوهنې په ښېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ښانګړتياوو ښرګندونه کېږي.

خيال بخاري: ارواښاد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پېښور د پښتو اکېډيمۍ له نومياليو ښېړونکو ښخه و. د ژبنيو او ګرامري ښېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متونو په باب يې هم ښېړنې کړې دي.

فعالیتونه

۱ـ بېلابېل زده کوونکي دې له دې لوست څخه په ګټه د کیسې او ژوند د رابطې په اړه لنډې خبرې وکړي.

۲ـ ددغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده کوونکي خبرې وکړي:

- له کیسو سره د خلکو مینه ځکه زیاته ده چې ... .
- د پخوانیو او اوسنیو کیسو یو څو توپیرونه ... .
- په کیسو کې (عاطفي بیان) څه ډول دی؟

۳ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

الف: آیا کیسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې څه رابطه ده؟

ب: د کومو هېوادونو یا تمدنونو لرغوني کیسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دي؟

۴ـ په ټولګي کې دې دوه تنه زده کوونکي په خپله خوښه یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروي چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اورېدلې وي. یو یو تن زده کوونکی دې ددغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره ددې کیسې په رابطه لنډې لنډې څرګندونې وکړي.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله ځانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:

۱ـ کیسه باید له خپل ځانه ولیکي.

۲ـ د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په باب بنه معلومات ولري.

۳_ پېښه یا هغه شخص یا کرکټر د کیسه لیکنې ارزښت ولري.

۴_ کیدای شي دا پېښه يې خپله لیدلي وي، که هېڅ داسې پېښه يې نه وه لیدلې، بیا دې يې د داسې یو چا یا پېښې په اړه ولیکي چې له چا يې اورېدلي وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

یادونه:

کیسې به په پرله پسې توګه په ټولګي کې اورول کېږي او درې غوره کیسې به ترې انتخابېږي او دغه درې کیسې به د ښو کیسو په توګه د ټولو له خوا ستایل کېږي او بیا به د لېسې په دیوالي جریده او یا چاپي جریده او مجله کې چاپېږي.

تــور تـــه ځـــمه ســپــیــن تـــه ځـــمـــه زېـــړ تـــه ځـمـه
د جـــانـــان د کـــور پـــوښــتــنــه تـــرې کـــومـه
هـــر یـــو مـــا تـــه در د خــپــلــې لـیــلــې ښـایـي
اوس پـــه مـــنـځـه لار کـــې نـــاســـت کـــرم ربـمـه

❁❁❁

دا د ژونـــــد کـــــبې وږې او اوږدې لارې
چـــې پــــه هـــر قـــدم کـــې ډېـــرې خـــطـــرې دي
خـــو چـــې مـــخـــامـــخ د پـــت، مـــیـــنـــې مـــنـــزل وي
نـــو لـــه ټـــولـــو شـــېـــریـــنـــیـــو نـــه خـــوږې دي
اجمل خټک

شفيق
او پښتو لنډه کيسه

ـ د پښتو دکومو ليکوالو لنډې کيسې مو لوستي دي؟

ـ په پښتو ژبه مو د لنډو کيسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او يا يې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني يا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسى شفيق نوم اورېدلی دی. شهيد شفيق د پښتو کيسه ليکنې په لړ کې هم د يادونې کار کړی دی او ددې په څنګ کې چې شاعري يې کړې ده، په زړه پورې لنډې کيسې يې هم ليکلې دي.

د تېرو ټولګيو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کيسې پر تاريخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پياوړي ليکوال (محمد موسٰى شفيق) د لنډو کيسو په باب بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د دېرشمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسيزه کې) په هېواد کې څو داسې ليکوال راميدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې ترېو حده اشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي گامونه اوچت کړل.

شهيد محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې موږ ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توگه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولگه د ((عبقريان)) په نوم په ۱۳۴۶ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عبقريان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او ددغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوې ولولې وروبښلې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انگليسي ادبياتو سره اشنا شو او دغه اشنايي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق ددغو لنډو کيسو د ځانگړتياوو په باب بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱ـ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او

مطبوعاتي نثر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نثر گومان دې پرې وشي.

۲ـ طنز، د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده. د طنز مالگه د هغه په ټولو کیسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالگه د هغه کیسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صیب)) په نوم د هغه د کیسې ځینو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:

((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آینده وېرې اخیستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:

ـ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:

ـ د ورځې څو مریضان درته راځي؟ یعنې د ورځې گټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر یې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شو چې د هوسۍ د ترور له یوې وقفې نه استفاده وکړي او ووایي:

ـ صاحب وبښئ زه د طب ډاکټر نه یم.

ـ ماته خو ټولو ویلي وو چې ته ډاکټر یې!

ـ ډاکټر یم، مگر د طب نه.

ـ یعنې اشنایان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وایي؟

ـ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

ـ نو څنگه ډاکټر یې چې معاینه خانه دې نشته او د ډاکترۍ شهادتنامه لرې؟

ـ زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

ـ یعنې چې څوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زموږ ددې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعرونه یې یاد وي، یوازې د هغوی ډاکټري کوې او د بل چا نه؟

ـ نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته یې د ادبیاتو د ډاکټرۍ د امکان په باب توضیحات ورکړل او ورته یې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسۍ ترور هماغسې په تعجب کې وه، غبه جتکه یې خوړلې وه، مګر له ډاکټر نه یې بیا هم پوښتنه وکړه:

ـ ښه څو کاله سبق دې ویلی دی؟

ـ تقریباً شل کاله.

ـ څو کاله په یورپ کې وې؟

ـ اته کاله.

ـ اوس دلته څه منصب لرې؟

ـ استاد یم.

ـ استاد یعنې معلم یې؟

ـ هو!

د هوسۍ ترور په یو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پتېول یې ګران کار و...))

دا کیسه په همدې توګه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورګري پکې د خندا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقیقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ او نیمګړتیاوې په ژوره توګه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره یوځای او په زړه پورې کوي.

۳ـ په دغو لنډو کیسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځینو حالاتو دقیقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو اړخونو یې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصیحت یا وچ اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بیاني اړخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کیسه کې یې د یو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعلیم یافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پردیتوب زیاته غلبه او اغېز ډېر ښه تصویر کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زیات و کم درې میاشتې تېرې شوې دي. چې په یورپ کې و نو د خپلو وروستیو پنځو کلونو په استوګنه کې ورته دا

ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت نه پوره خبر وي. ده هلته وليدل چې په خلکو دې خبرې چندان تاثير نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ويلای شول، يا به يې ورته د يورپ د فلاسفه وو نومونه صحيح تلفظ کولای شول او د هغوی په باب کې به يې ورته صحيح معلومات ورکولای شول. دا خبرې هغوی ته له ده نه ښې يادې وې. هغوی غوښتل چې دده د وطن د تاريخ، جغرافيې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په باب کې، د خپلو معلوماتو خزانه زياته کړي. هغوی د لامارتين له قصيدو نه پوره خبر وو، مگر د جامي او خوشحال خان په باب يې دومره څه نه وو اورېدلي چې تنده يې پرې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاگرد) په دې پښېمانه شو چې ولې يې د پښتو او دينياتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ايښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مسټر او پروفيسور ته يې ايښود. د ډاکټر صاحب ښه په ياد دي، يوه ورځ يې له خپلو همزولو او ملگرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انگلستان صادرات او واردات چُست وښودل، مگر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او يخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د يورپ مشهور بندرونه او ښارونه يې په يوه سا حساب کړل، مگر د خپل ملک ورته فقط يو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور يې څه ونشو ويلای. ددې نيمگړتياوو د پوره کولو لپاره ډاکتر صاحب د يورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او گويا د لاس غوټه يې په خوله ايله کوله...)

دا زموږ د يو شمېر روښانفکرو او تعليم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښايي په هغه وخت کې به ورته له شفيق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

۴ـ کوم بل ټکی چې د شفيق په کيسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کيسو توصيفي اړخ دی. هغه د خپلو کيسو څېرې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېريال په ډېره ښه توگه توصيفوي. د توصيف له پلوه دغه کيسې خاص ارزښت لري.

د يوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کيسې يوې برخې ته پام را اړوو:

((د يوې وړې کوټنۍ نمر خاته کونج کې يو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقريباً د کوټې درېمه برخه يې نيولې ده. نمر پرېواته او قطبي خواو و ته يې د ديواله پورې يو څو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د څرمنې پوښ او د نرو لرګو بازوګان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سيخونو نښې د څرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د مېز پر سر باندې د بانجاني وړيو يوه شډله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه يو ديوات، يو قلم، يو جاذب، يو ټيلفون او يوه جنتري پرته ده. د ميز شاته په يوه پراخه بازوداره چوکۍ باندې يو زوړ سړی ناست دی چې يوه عمودي شان خندا يې په ببرو شونډو باندې لکه د کانې د کرښې ښکل ده. د سرې پر سر توره پګړۍ ده چې د يوې تورې بخملې خولۍ نه ښويه تاوه شوې اود تندې د منځ په برابر يې د ګلاب د يو دوه ورځني غوړېدلي ګل هومره شمله پرېښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې يو سپين کميس دی چې خيرنې ژۍ يې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورايه ښکاري... .))

داسې انځوريز نثر د اروا ښاد محمد موسی شفيق د لنډو کيسو نثر ته ځانګړې ښکلا ورکوي.

۵ـ د شفيق د کيسو بله ځانګړنه داده چې د کيسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندولو ته يې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کيسې هم ژورې کړې دي او هم يې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پيدا کوي.

د شفيق کيسې او د هغه د کيسو موضوعات زموږ د لنډې کيسې د تاريخي بهير يوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفيق د پښتو لنډې کيسې له مخکښو ليکوالو څخه دی. هغه نه يوازې داسې ليکوال دی چې زموږ د کيسه ليکنې د تاريخ په لومړنيو کسانو کې راځي، بلکې يو داسې ليکونکی دی چې پښتو کيسه يې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډيز:

محمد موسی شفيق د پښتو لنډې کيسې يوه مخکښه څېره ده. د (عبقريان) په نوم د لنډو کيسو يوه ټولګه يې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کيسې د کيسه ليکنې د هنري معيارونو له مخې په ټول پوره کيسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کيسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني څولی کې رانغاړي.

د موسی شفيق د لنډو کيسو په ځانګړتياو و کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

۱ـ په زړه پورې داستاني نثر. ۲ـ د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوعګانو ځايول. ۳ـ د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ۴ـ کيسې يې دقيق داستاني تصويرونه جوړوي. ۵ـ دکيسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

څرګندونې

محمد موسٰی شفيق: د افغانستان نوميالی عالم، ليکوال، سياستوال، سياستپوه او شاعر و. د ننګرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنيو او ثانوي زده کړو وروسته يې په شرعياتو، حقوقو او سياسي علومو کې په مصر او امريکا کې د ماسترۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په بېلابېلو لوړو څوکيو يې کار وکړ او د معين، سفير، وزير او صدر اعظم دندې يې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ. ش. کال د ثور په کودتا کې شهيد کړای شو.

دغه آثار يې چاپ شوي دي:

۱ـ پيغام (د شعرونو ټولګه).

۲ـ عبقريان (د لنډو کيسو ټولګه).

۳ـ د ننګرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسيکو ادبياتو نوميالی څېره ده. بشپړ نوم يې نورالدين عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران يې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې يې د شعرونو پر ديوان سربېره بهارستان زيات شهرت لري.

رواني حالات: په کيسه ليکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په يو خاص موقعيت او چاپېريال کې د يو کرکټر د ځانګړي رواني او روحياتي حالت څرګندونه په ادبي ـ داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعاليتونه

۱ـ هر زده کوونکی دې ددې لوست يو يو پراګراف په لوړ غږ ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- په پښتو لنډه کيسه کې محمد موسی شفيق د کوم دريځ او مقام لرونکی دی؟
- په عبقريان نومې کتاب کې د شفيق څومره کيسې راغلې دي؟
- له محمد موسی شفيق سربېره مو د کومو ليکوالو لنډې کيسې لوستي دي؟ د ليکوال نوم او د کيسو نومونه يې واخلئ.

۳ـ يو يو زده کوونکی دې د شفيق د لنډو کيسو يوه يوه ځانګړنه تشريح کړي، پنځه تنه زده کوونکي به پنځه ځانګړنې ووايي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به يې ووايي.

۴_ محمد موسی شفیق ددې په څنګ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لوړې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

۵_ موسی شفیق ددغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

۶_ ګرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژۍ یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري.

- شفیق د پښتو کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنۍ دنده

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

د شفیق دوه څلوریزې:

پـاکـې کـړئ لارې د خـپـل قـوم خـادمـانـو لـره
د وفـا لاس ورکـړئ د صـدق خـاونـدانـو لـره
د نـوي عـصـر نـیـرنـګـونـو بـل افـسـون راوړی
سـتـرګـې پـه بـریـد پـرانـیـسـتـې ښـایـي افـغـانـانـو لـره

❁❁❁

کـه دا یـو چـې پـه هـمـدې شـانـې اوسـېـږو
نـو پـه مـړو او مـعـدومـو بـه شـمـېـرېـږو
راځـئ هـلـئ چـې لاسـونـه سـره ورکـړو
ګـونـدې دا سـېـلاب چـې راغـی لاهـو کـېـږو

د رڼو اوبو ونه

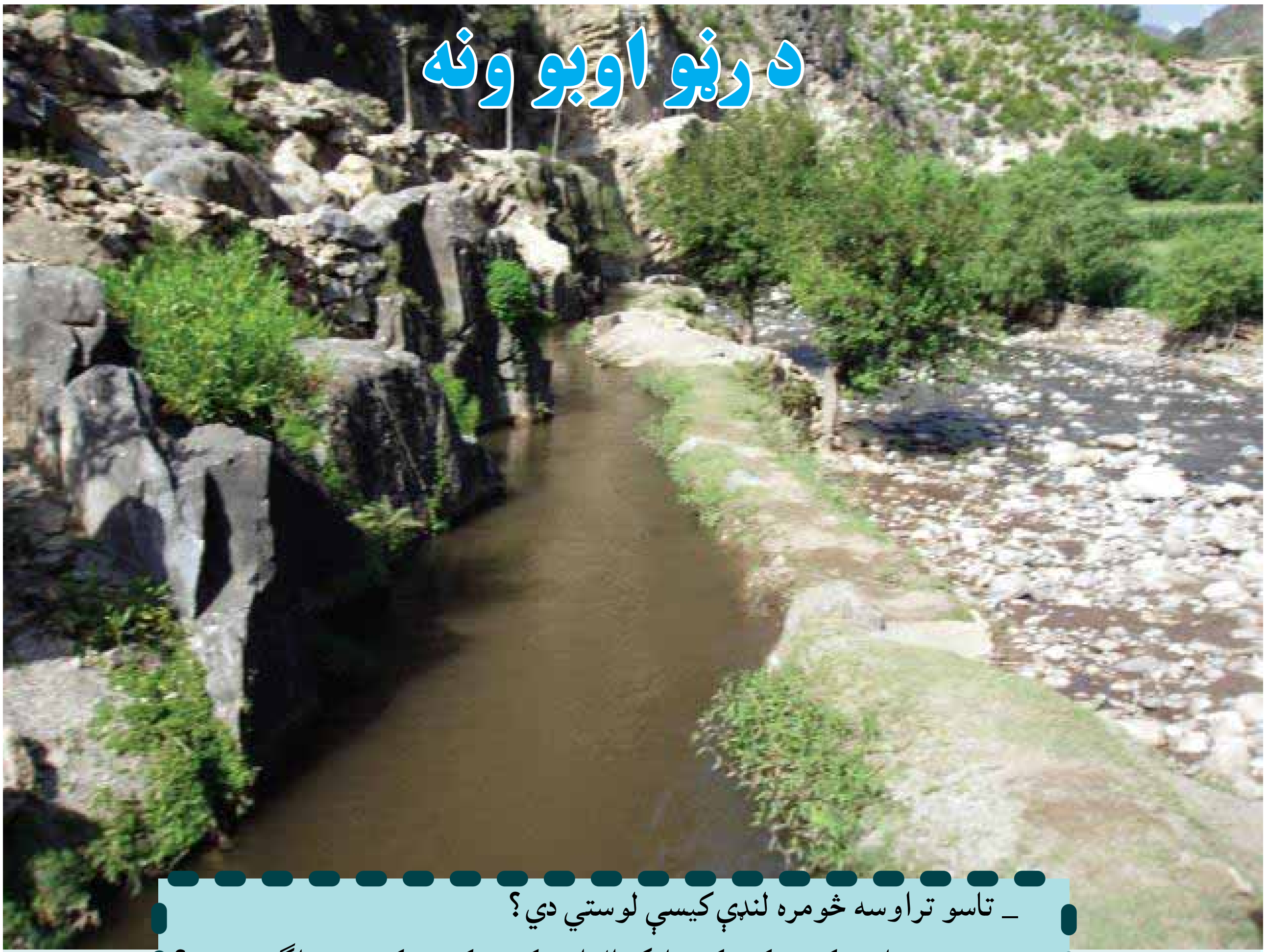

ـ تاسو تراوسه څومره لنډې کیسې لوستي دي؟

ـ د پښتو د لنډو کیسو کوم کوم لیکوال او د کیسو کومې کومې ټولګې پېژنئ؟

ـ د لنډو کیسو کوم بهرنی لیکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې یوه لیکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقیقت کې د ژوند د ارمانونو یوه هنداره ده. دغه کیسه د هندوستان نامتو کیسه لیکونکي کرشن چندر لیکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه یې اوس ولولئ.

زموږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالګې درنګ دی. لویدیز طرف ته د غرونو پرمخ دکیکر او پلوخې ونې دي. ددې غرونو کاڼي تک تور دي، خو ددې تورو کاڼو ترمنځه د خوړو اوبو دوه ښکلې چینې دي او ددې دواړو غرونو ترمنځه زموږ کلی دی.

زموږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له ګرمۍ نه لوغړن لیدلی دی. زموږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنګ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنګ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنګ زموږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هڅو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سینه د اوبو د فراق له تمهید او د وصال له تاثیر نه ډکه ده.

زما ښه یادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوړ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمرې ووینځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوړ پر غاړه غوړول. په خوړ کې لړې لړې اوبه وې، مرې مرې اوبه یې وې، سپینې سپینې ورو ورو رواني وې، بس لکه زموږ د ګاونډي پاینده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوړو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکري کوي.

زما یاد دي چې دا خوړ به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېدو شوه، نو خوړ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ویساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بیا به دده په تل کې یا تش شنه شنه کاڼي پاتې شول یا نرمه نرمه خټه. چې سړی به پرې ګرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د وریښمو په غالیچو قدم ږدې. یو څو ورځې پس به د خوړ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به یې تش د درزونو او ګونځو یو جال شان پاتې شو. ماته ښه یاد دي چې ما په وړومبي ځل ددې خوړ وچوبی لیدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کیسې و ویلې، خو د ادې په غېږ کې ماته ټوله شپه د خوړ په کاڼو د اوبو ورو ورو ښویېدل، دکاڼو منځ

کې تېرېدل او په ځنګ تېرېدل وړاندې وړاندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوټې د ګوټ پېر نه په تېزی تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وې. ماته چې دا خبرې رایادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا زموږ خوړ چېرته لاړ؟

ـ ځمکه کې ننوتو بچی!

ـ ولې ځمکه کې ننوتو؟

ـ د لمر د وېرې.

ـ ادې دا خوړ له نمر نه ولې یرېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

ـ لمر یو نه دی، ښه بچی! لمرونه دوه دي، یو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچی. دا دواړه وار په وار زموږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زموږ خوړ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زموږ له خوړ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا د درنګ اوبه ولې تروې دي؟

ـ بچی دا لا بله کیسه ده.

ـ نو و وایه کنه ماته.

ـ نه بچی اوس ویده شه، ناوخته دی.

ـ نه نه، ماته و وایه کنه ژاړم.

ـ ښه ښه نیکه! و ایم یې درته، خو چغې مه وهه.

ـ ښه

ـ ښه نو، دا درنګ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېری وه او دغه د خوړو اوبو د چینو غر اول دیو و، دا ښاپېری ددې دیو ښځه وه.

ـ نو بیا!

ـ نو بیا یو ځل د دیوانو جنګ شو او ددې ښځې خاوند هم پکې لاړ برتي شو او ښځه

ترې پاتې شوه، ده ورته ویلي وو چې تر څو زه نه یم راغلی، ته کور ناسته اوسه چېرته ځه راځه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند یې رانغی. آخر یوه ورځ یو سپین دیو راغی او په دې مین شو. سپین دیو ورته ډېر درواغ مرواغ و ویل چې ستا خاوند د دیوانو جنګ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بیا یوه ورځ هغه بوډا دیو راغی او چې دوی دواړه یې ولیدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه یې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاڼي شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه څکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د رښتیانو مینه کوله او ددې بل غر دا اوبه څکه تروې دي چې دا د هغې ښځې اوښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوښکې وڅې شي نو مالګه ترې جوړه شي.

کیسې ختمه شوه او زه ویده شوم، ما به په خوب کې هغه درنګ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالګین تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ویل:

- یره! دلته ګوره څومره اوبه دي، خو بیا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وایي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې ښې غوپې ووهم چې دا تړوله مالګه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فریادکاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو یا به په پورې غاړه غر کې وې او یا به خوړ کې، خو دا خوړ هم شپږ میاشتې وچ و او بیا یوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلمیتوب واقعه ده. زموږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرګونو جریبو جاګیر خاوند اکبر علي زموږ د کلیوالو د خوښې خلاف د خوړ مخه بدله کړه، خپل پټي یې پرې خړوب کړل او زموږ او د خواوشا نور کلي یې تندې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوړ مړ شو او د هغه اوبه هم اوموږ تږیته شو. زما ښه په یاد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عریضې وکړې، خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټیکه

هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوړ خو رابیا نه کړو، خو د مالګې مزدوري یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایکي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټکېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لرې چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ماښام به سترې ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به خړېکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له څو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

ـ نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

ـ زه ډېر سترې یم نشم درتلای.

ـ نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پیشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

ـ څه چل دی آخر، وایه کنه!

ـ زه درنه روانه یم!

ـ زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مرۍ خپه شوې وه. ما په سخته وویل:

ـ چرته؟

ـ زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

ـ ستا واده؟

ـ هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

ـ دا رښتیا دي چې وایي چې کوهاټ کې ډېرې تېرې اوبه دي. ځو ځو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کړه او منګی ډک کړه، هه...

د هغې اواز له خوشحالۍ نه رپېده. زه ورته ورنژدې شوم. سترګو ته مې یې وکتل. د هغې په سترګو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. موږ دواړه چوپ وو. بانو منګی ډکولو، منګی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خوړ بیا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غرکې هم د خوړو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جرړې، ښاخونه، ګلونه، مېوه او پاڼې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پاڼو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوي دي. خلک لګیا دي، کروندې کري، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د ګلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرچاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستې او ماته وایي:

ـ اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېچرته نه ځم. ځومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووایه، نو هغه راته وویل:

ـ بل چاته خو دې نه دی ویلی؟

ـ نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

ـ خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

ـ نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنګ خو لکه د اوبو په شان و، خو داده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غوندې ښکارېدې چې له هغې نه اوبه بهېدې.

ـ هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واورېدو، نو تابه هم داسې

بوځي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له وېرې ما څو ورځې دا خوب چاته ونه وايه. ما چې د درنگ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخندل:

ـ دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به رښتيا کېږي که خدای کول!

ما خو ورومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زموږ دا خوب به خامخا رښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زموږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به ودانېږي.

فعاليتونه

۱ـ د کيسې يوه يوه برخه دې زده کوونکي يو ځل بيا په وار سره ولولي.

۲ـ په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دې يو يو زده کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو همټولگيوالو دې يې معنا وپوښتي:

لوغړن، باجره، جرړې، نمرى، خوړ

۳ـ زده کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې ددې کيسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولگيوالو ته ولولي.

۴ـ يو تن زده کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده کوونکی دې د ښوونکي په خوښه ددې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توگه خپلو ټولگيوالو ته څرگند کړي.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د خپل کلي یا خپل ښار اړوند یوه په زړه پورې پېښه د لنډې کیسې په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نیولې تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غره په ذهن کې خوره شوه شپېلۍ
په سرو ممانو مېلمنه شوه شپېلۍ
دا د کېږدۍ پلو خو واړوئ لږ
تللې کوچۍ وه راستنه شوه شپېلۍ
وري زلمي شول، اوښې پېغلې شولې
لکه خېږۍ په غرونو شنه شوه شپېلۍ
ستورو جامې د اتڼ واغوستلې
د هسک د ښتو ترانه شوه شپېلۍ
((اسحاق ننګیال))

طامع همېش وي په انتظار کې
آب یې د مخ ځي په هر دیار کې
ګنج چې د صبر پیرمحمد بیاموند
توانګر بالله شي په دا دیار کې
((پیرمحمد کاکړ))

په پښتو کې ناول لیکنه

ـ تاسو تراوسه کوم ناولونه لوستي دي؟

ـ کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟

ـ د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو. ناول انګلیسي کلمه ده او ویل کېږي چې له ایتالیایي (نو ویلا) څخه اخیستل شوې چې د (نوې یا کوچنۍ) په معنا دی، خو په نورو اروپایي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کارول کېږي. موږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاحګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول یا رومان په حقیقت کې یو نسبتاً اوږد داستاني روایت دی. په دغه روایت کې شخصیتونه (یا شخصیت) د پېښو په یوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه وړکړل شوي دي. له ډېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې یې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زیاتېدلای شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روایت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کړکېچ، صحنې، اړیکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منثور روایت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې یو شمېر شخصیتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري. که لنډه کیسه یوازې یو ساز ته ورته وي (د ساز یوې آلې ته)، نو ناول او رومان یوه سمفوني یا ارکسترا او د سازونو یوه ټولګه ده.

ناول لومړی زموږ ادبياتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول وليکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځيني ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د يادولو وړ دي: نقش نگين يا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نوميالي ليکوال او شاعر ډپټي نذير احمد خان په قلم ليکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نگين)) په نامه د اروابناد ميا حسيب گل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د اروابناد ميا محمد يوسف کاکاخيل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډپټي نذير احمد خان د هند د نيمې وچې له مخکښو ادبي شخصيتونو څخه گڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنيز انتقاد روح ډېر پياوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول ليکونکی گڼل کېږي.

د ډپټي نذير احمد خان دغه ياد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نگين له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰۴م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د پياوړي ليکوال سيد راحت زاخيلي په قلم د ((نتيجهٔ عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د ليکلو پته نشته. بيا نو په بېلابېلو وختونو کې دغه ناولونه وليکل شول:

_ په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادريس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.

_ په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني ليکلی ناول د ((زرکې سترگې)) په نوم خپور شو.

_ په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شينواري ((نوې چپې)) نومی ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنيو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم

چاپ شوي دي:

ــ د رشيد علي دهقان: ((د سرو تعويذ))

ــ د محمد ابراهيم شبنم (خوابنې او نړور)

ــ د سيد رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمی، خودکشي، مامونی او ميخانه.

ــ د ډاکټر شير زمان غمژن طايزي دغه پنځه ناولونه: گل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس يو زيات شمېر ناولونه ليکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پيل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نوميالي ليکوال ويکتور هوگو (بيوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحی حبيبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰ هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جريدې په پاڼو کې په پرله پسې توگه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د برهان الدين کشککي په قلم ليکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې ددې ناول پر څنډه ليکل شوي چې اصلي موضوع يا سوژه يې له بهرنيو مطبوعاتو څخه اخيستې ده، خو خپله د ليکوال په قلم ليکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي ليکوال يو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پټو پلټنې)) نومېږي، دا يو په زړه پورې پوليسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو ليکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستيو کلونو کې يو شمېر نور ناولونه هم ليکل شوي او اوس زموږ ځوانو ليکوالو هم د هنري ادبياتو دغې برخې يا ژانر ته ځانگړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناولونه يې ليکلي دي.

د متن لنډیز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) یا ((نقش نگین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سید راحت زاخیلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې لیکل شوی او ((نتیجهٔ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ویکتور هوګو (بېوزلان) دي. لیکل شوی پښتو ناول د برهان الدین کشککي ((پټه مینه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغو لومړنیو آثارو وروسته ګڼ شمېر ناولونه لیکل شوي چې شمېر یې لسګونو ته رسېږي.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې په وار سره ددې لوست یو یو پراګراف ولولي او نور ټولګیوال دې غوږ ورته ونیسي.

۲_ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم یو دی، لیکوال او ژباړونکی یې څوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د لیکوال او ژباړونکو نومونه یې واخلئ؟
- د سید راحت زاخیلي په قلم لیکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدین کشککي د یو لیکلي او یو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

۳ـ څو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګیوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په پښتو ژبه د لیکل شوو ناولونو د یو یو نوم اخلي او د بلې ډلې یو تن دې ددغه ناول د لیکوال نوم یادوي. زده کوونکي کولای شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته یاد وي یا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلای شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د یو داسې ناول په باب لنډ معلومات ولیکي چې لوستلي یې وي.
دغه معلومات دې په دوو مخونو کې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دی:

۱ـ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، لیکوال، یا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲ـ د ناول د کیسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳ـ په ناول کې یې څه شی خوښ شوی او کومه برخه یې نه ده خوښه شوې او ولې؟

په بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته واوروي او یا دې پرې په ټولګي کې د خپلو یادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طايي چا وپوښته چې له ځانه دې هم بلند همت څوک ليدلی دی، يا دې اورېدلی دی؟

وې ويل: يوه ورځ مې څلوېښت اوښان ذبح کړي وو. اسيران مې د عربو او فقيران بللي وو. ناګاه مې په صحرا يو خارکش وليده، د لرګيو ګېډۍ په سر. ورته مې وويل چې په مهمانۍ د حاتم ولې نه ور درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت يې عام کړی دی.

وې يې:

هر چې خوري د خپل منت روټۍ
څه به کاندي د حاتم د اوښ بوټۍ

هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ ترځان هسک وليده.

((ګلدسته))

اندېښنه که په غره کښېږدي
غره به هم لکه ويښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

((خوشحال خان خټک))

ویکتور هوګو
د فرانسې نومیالی لیکوال

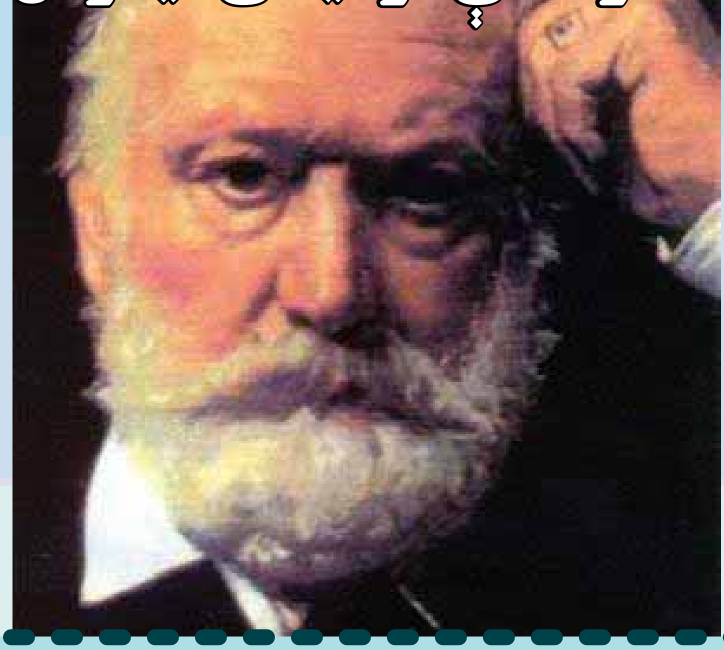

ــ د نړۍ د څومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟

ــ آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟

ــ د ویکتور هوګو نوم مو اورېدلی، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟

د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ویکتور هوګو خپل ځانګړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.

په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالي شاعر او لیکوال په باب معلومات ترلاسه کوئ.

ویکتور هوګو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزیږېد. نیکه یې د یو داسې بزګر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکاڼي هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوګو مور د یو بېړۍ وان لور وه.

هوګو په وړوکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېچا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوګو پلار د جنرالۍ په وظیفه کې کله په یوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوګو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. بېلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یوځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوګو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلۍ سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوګو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه وویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو ځای یوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سیاسي محافلو پام وړ شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پانو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لوري یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم ورسپارل شوه.

له دې وروسته د هوګو ادبي هلې ځلې زياتېږي. په ادبي مجالسو کې له ليکوالو او شاعرانو سره اړيکې پيدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته يې ملاتړ شکمن کېږي يا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پيدا کېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بريالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د «کرمول» په نوم يوه ډرامه او د ډرامې سريزه ليکي. دغه ډرامه او سريزه يې دومره اهميت پيدا کوي چې په فرانسه کې د رومانتيزم د ادبي مکتب پيل ګڼل کېږي.

ويکتور هوګو په خپل ژوند کې له زياتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه يې په پرله پسې توګه مړه شول او د يوې لور مړينې دومره وځوراوه چې څو کاله يې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸۴۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړيتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فليپ لويي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸۴۸م. کال په فرانسه کې کورنی اړ و دوړ شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سياست ته ورودانګل. د هغه وخت يو بل نامتو شاعر «لامارتين» د هوګو په همکارۍ وړانديز وکړ چې يو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزير په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دوړ روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه يې د فرانسې له پاچا ناپليون سره دښمني پيل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ويناوې به يې کولې او زيات محبوبيت يې پيدا کړ، کله چې «لويي ناپليون» د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل يې چې د خپل واک د ټينګښت لپاره يو ځواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپليون سخت مخالفت پيل کړ. ناپليون بريالی شو، د هوګو په ګډون ۸۴ تنه د عامه امنيت د تخريبوونکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې نه تبعيد شول. هغه لومړی بروکسل

او بیا انگلستان ته لاړ او هلته یې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزیرو کې د تبعید عمر تېراوه. د تبعید په وخت کې یې خپل په زړه پورې آثار ولیکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعید وروسته فرانسې ته راستون شو، څو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توگه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ویکتور هوگو په لیکل شوو کتابونو کې ((بېنوایان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زیات نړیوال شهرت لري، خو یو شمېر نور مهم کتابونه یې دادي:

هغه سړی چې خاندي، د خزان پاڼې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارگران او یو شمېر نور...

((د یو محکوم سرگذشت)) د هوگو له وروستیو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د یو داسې انسان د محکومیت غږ اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې ښځې ته خپل سرگذشت لیکي. په دغه ویر لړلي سرگذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځینې اړخونه او واقعیتونه راتر سترگو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسی پر ضد لیکي، هوگو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانیت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ویکتور هوگو نه یوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او لیکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د ښوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

> د متن لنډیز:
>
> د نړۍ د نومیالیو شاعرانو او لیکوالو په لړکې ویکتور هوگو زیات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو لیکوال او شاعر دی. هغه د رومانتیزم د ادبي مکتب له بنسټ ایښودونکو څخه گڼل کېږي. د ځینو مشهور اثارو نومونه یې

دادي:

بېنوايان يا (بېوزلان)، کرمول، د يو محکوم سرګذشت، هغه سړی چې خاندي، مکافات، بدمرغان، انتقام، سمندري کارګران او يو شمېر نور...

ويکتور هوګو د خپل ژوند ډېر کلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له کبله په تبعيد کې تېر کړل.

څرګندونه

د رومانتيزم ادبي مکتب: د نړۍ په ادبي مکتبونو کې ځينې مشهور يې دادي: کلاسيسيزم، رومانتيزم، سمبوليزم، رياليزم او نور... د رومانتيزم ادبي مکتب د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې په اروپا کې راڅرګند شو. مخکښان يې په انګلستان کې: ويليام بليک اوکالريج، په جرمني کې: ګويته او شيلر او په فرانسه کې ويکتور هوګو، شاتو بربان او لامارتين دي. رومانتيزم په حقيقت کې يو انقلابي غورځنګ و او شعارونه يې تر ډېره حده د روڼ اندۍ د دوران فلسفي او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردي حقوقو تائيد يې د شعارونو لومړنۍ کرښې وې. دغه ادبي مکتب د کلاسيزم د ادبي مکتب د چوکاټونو پر وړاندې د نوو افکارو د لرونکو ليکوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ کې خپور شو. دغه کلمه ځينو کسانو د رومانتيسيزم په بڼه هم ليکلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره کارول کېږي. رومانتيزم په حقيقت کې د کلاسيکو منل شوو زړو ادبي قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنګ لري. د دوی په نظر د کلاسيزم د مکتب وچ او زاړه چوکاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلای. څېړونکو ۱۸۳۰م. کال د ادبي انقلاب کال ګڼلی دی. په دې کال کې ويکتور هوګو او ملګرو يې رومانتيزم د هنر او شخصيت د آزادۍ د مکتب په عنوان معرفي کړ. رومانتيک هنرمند او ليکوال د خپل روح غوښتنو او اړتياوو ته زيات ارزښت ورکوي او ځانګړي احساسات پکې خپل ځای لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په نوبت سره د لوست يو يو پراگراف په لوړ غږ خپلو ټولگيوالو ته ولولي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

ـ ویکتور هوگو په کومه پېړۍ کې په کوم هېوادکې اوسېده؟

ـ د هوگو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟

ـ ویکتور هوگو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳ـ زده کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ویکتور هوگو ددغو کتابونو يا آثارو ليکوال دی:

الف: بېنوایان (یا بېوزلان)، دیو محکوم سرگذشت، هغه سرې چې خاندي

ب: دیو محکوم سرگذشت، رومیو او ژولیت، بېنوایان (یا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، گیتانجلي، اتللو

د: بېنوایان (یا بېوزلان)، جگړه او سوله، هغه سړی چې خاندي.

۴ـ څلورتنه زده کوونکي دې دلوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولگیوالو ته ووايي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د نړۍ د يو داسي ليکوال يا شاعر په باب يا د هغه د کوم اثر او کتاب په باب يو مخ ليکنه وکړي چې پېژني يې، که يې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په باب دې معلومات وليکي او که د شاعر او ليکوال په باب يې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم وليکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې يې ټولگيوالو ته واوروي.

ژوند او چاپېریال

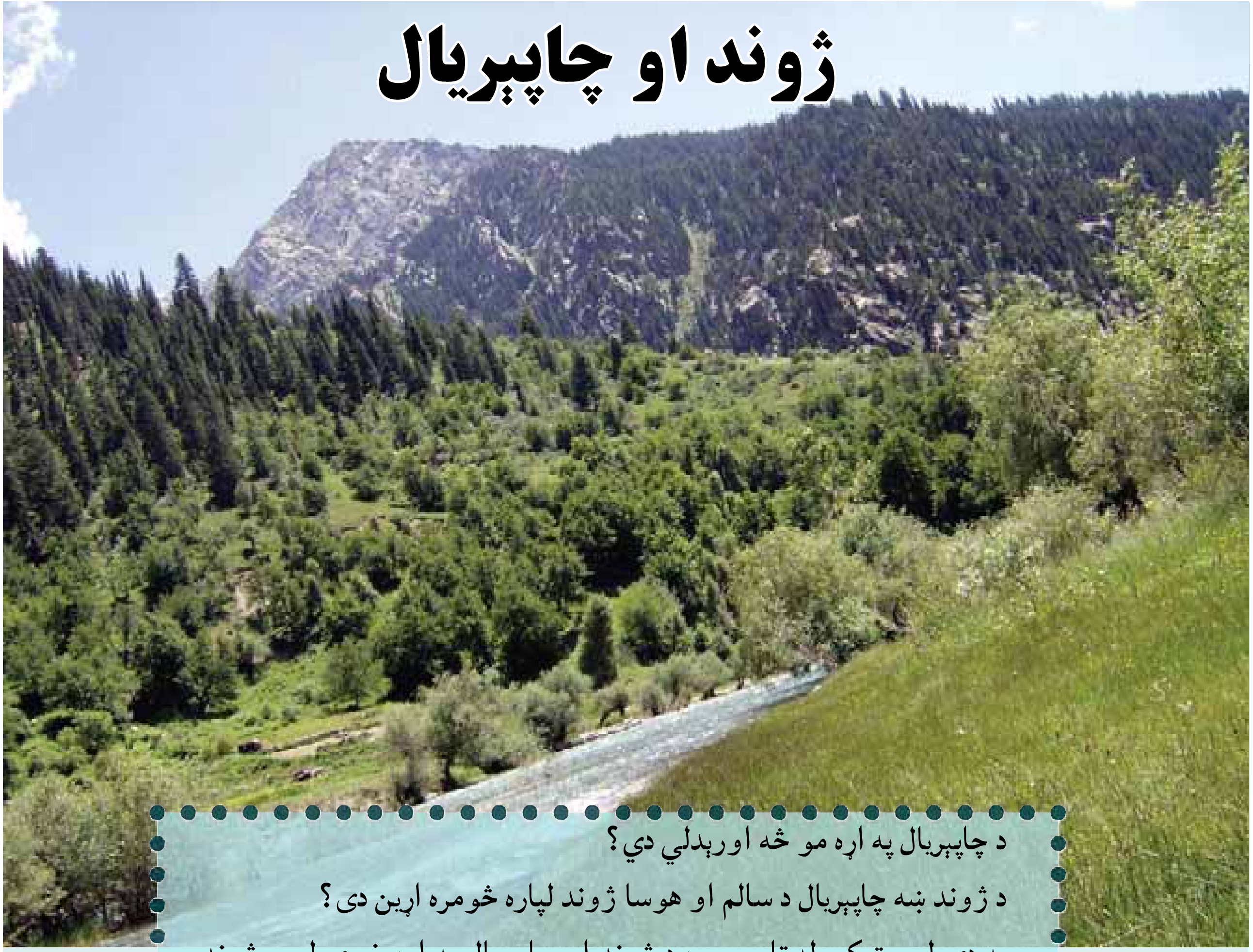

د چاپېریال په اړه مو څه اورېدلي دي؟

د ژوند ښه چاپېریال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړین دی؟

په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېریال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېریال څه اثر لري؟ یا دا چې چاپېریال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوعګانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهمیت لري او باید جدي پاملرنه ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېریال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانګړې توګه د ژوند او چاپېریال پر اړیکو تاسو ته ځینې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نږدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېریال ته همیشنۍ پاملرنه وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره گټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره گټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاوو او نورو موضوعگانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره داده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککړتیا له ستونزو سره لاس او گرېوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د ښناک او خوراک د موادو د کمښت په څنگ کې د ژوند چاپېریال هم له گڼو گواښونو سره مخامخ دی. د چاپېریال او هوا ککړتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خواته درومي. له دې کبله د نړۍ د یخونو سترې سمندري زیرمې د ویلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر گواښ دی.

د هوا د ککړتیا له امله بېلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پرنډوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسیتونه او نور... ددغې ککړتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او اوبو ککړتیا ته ډېر گواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بېلابېل گازونه او لوگي، د سون توکي او نور پر هوا ورگډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، ونو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې ددغو لوگیو او گازونو د تصفیې لپاره لارې چارې نه دي لټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توگه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري،

يعني دا چې د ټولو موجوداتو ژوند ورپورې تړلی دی. ویل کېږي چې د نړۍ ۹۸ په سلو کې اوبه مالګینې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې يوه برخه يې زموږ لپاره دګټې وړ دي. انسانان نه یوازې د څښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زېرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له کبله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زیاتېدو له کبله، د نفوسو د زیاتوالي له کبله، دکانالیزاسیون د نه لرلو له کبله، د روغتیایي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکي زیاتې شوې او اوبه ککړې شوې دي.

د ځړ ځایونه، ځنګلونه، بڼونه او چمنونه له ګوابڼونو سره مخامخ دي. زیاتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او څړځایونه له منځه وړي، له همدې کبله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقلیم تودوخه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پایلې رامنځته کوي. موږ باید دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي.

زموږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو یا چټلیو د راټولولو، په یو ځای کې د جمع کولو او یو مناسب ځای ته د وړلو، ښخولو یا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پایلې لري، په تېره بیا زموږ ښارونه یې ډېر چټل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. د ګڼو ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او مرضونو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه بل هغه عامل دی چې د چاپېریال لپاره لوی ګواښ ګڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېماني او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګي او د تېلو لګښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زموږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېڅلي جهاد راوروسته کورنۍ جنګ جګړو، نه یوازې دا چې هېواد یې لوټې لوټې کړی او انسانان یې وژلي، بلکه ستره بدمرغي یې دا رامنځته کړې ده چې زموږ د ژوند چاپېریال ته یې ګڼ شمېر زیانونه اړولي دي. له همدې کبله د سولې د

کوترو الوتل، د هېواد د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغۍ زیري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د بنې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱ـ په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲ـ د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په باب باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنۍ بڼه غوره کړي.

۳ـ موږ باید د خپل چاپېریال په باب بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور وګرځوو.

۴ـ هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسؤول وګڼو. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور پکار دی. زده کوونکي کولای شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمې مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه ځنډه ده او موږ ته یې پاک او ستره ساتل یو ملي مسؤولیت دی.

فعالیتونه

۱ـ دغه لوست دې په څلورو برخو وویشل شي. څلور تنه زده کوونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاګرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په باب خپل خپل نظر وايي، یا به خپله خپله تبصره وايي.

۲ـ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ژوند او چاپېریال څه اړیکې سره لري؟
- که چاپېریال ته پاملرنه ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپېریال د ککړتیا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنګه ناپاکې یا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپېریال جنګونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳ـ څلور تنه زده کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووايي چې موږ د خپل چاپېریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

۴ـ دوه تنه زده کوونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په باب خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپېریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، دادې په نظر کې ولري چې:

۱ـ اوس یې چاپېریال څنګه دی؟

۲ـ څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپېریال بدل شي؟

۳ـ مور ته به د ښه چاپېریال ګټه څه وي؟

۴ـ پر دې سربېره چې مور خپله به په دې کار کې ونډه اخلو، په دې لړ کې نور کوم کوم مسؤولیتونه لرو؟

۵ـ دا مو په نظر کې وي چې د ځنګلونو پالل او د شنو سیمو پراخولو ته مو په لیکنه کې پوره پام کړی وي.

لوړې ژورې مې په سترګو کې دي
کندې کپرې مې په سترګو کې دي
ستا د نظر هرې ادا ته رسي
داسې وزرې مې په سترګو کې دي
عشقه فطرت دې د نګهت راکړی
ګنې کمرې مې په سترګو کې دي
پاس چې اغیار راته کتلی نه شي
جوړې بمبرې مې په سترګو کې دي
وایم په زړه کې ورنزدې به شمه
څه لرې لرې مې په سترګو کې دي
حمزه په طمع لرې نه شوې چرې
څه سترې سترې مې په سترګو کې دي
((امیر حمزه شینواری))

مقاله څنګه ولیکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مینه لرئ؟

تاسو خپله تراوسه کومه مقاله لیکلې ده؟که مو نه وي لیکلې، غواړئ چې یو څه ولیکئ؟

اوسنۍ زمانه د رسنیو او په تېره بیا د برېښنايي رسنیو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جریدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس ددې په څنګ کې په راډیویي او تلویزیوني خپرونو سربېره په ویبپاڼو او ویبلاګونو کې هم ډول ډول لیکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هیلو او غوښتنو تر تېولو نږدې لار د همدغو مقالو لیکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او ګروېږنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول لیکنو او مقالو لیکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځینې کسان د مقالو له لوستلو او لیکلو سره مینه ولري. ددې لپاره چې تاسو د مقالو لیکلو ته نوره هم لیوالتیا پیداکړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په باب درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د لیکلو لارې چارې د روښنیو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د لیکلو غوره لارښود مخې ته ږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، ليکنې ته وايي، خو هغه ليکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه ليکنه ده چې ليکونکی يې د يوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره ليکي. په مقاله کې ليکونکي د خپل نظر وړ ټکي بيانوي او غواړي چې نور خلک يې ولولي او دده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (يا کتابګوټي) سره له دوو اړخونو څخه توپير لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه ـ تنګه ده. بله خبره داده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبين او مينه وال زيات دي، دا ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځينې يې ډېرې عامې وي چې نږدې د ټولو لوستونکو لپاره ليکل کېږي، موضوع يې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنيزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې يا تخصصي بڼه نه لري. ځينې مقالې بيا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زياتره مخاطبين د هماغې څانګې يا برخې مينه وال کسان وي، خو بيا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخيستلای شي.

موږ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. د دوه ډوله مقالو ليکلو ته مو بايد فکر وي:

عادي يا اخباري مقاله: ددې مقالې لوستونکي زياتره عام مينه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د يوې موضوع په اړه عمومي ليکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مينه وال وي او بيا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جريده، مجله يا ويبپاڼه کې خپره کړئ، نو له ليکلو مخکې بايد دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ يوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه بايد باوري شئ چې يو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲ـ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ ځان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ د خپلې همدغې موضوع په ليکلو کې يې مطرح او څرګند کړئ. ددې موضوع له

ليکنې مو خپل هدف بايد ځانته څرگند کړی وي. د هدف لپاره مو بايد سندونه، فکتونه او حقايق له ځانه سره يادداشت کړئ.

۳ـ لومړی هڅه وکړئ چې له ليکلو مخکې خپلې مقالې ته يو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په يو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ وليکئ بيا به پرې فکر وکړئ او په ليکلو به يې پيل وکړئ.

۴ـ موضوع ته اوږدې سريزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږېږئ، بيا يې تفصيل وليکئ او په پای کې ترې نتيجه يا پايله ترلاسه کړئ.

۵ـ له يوې موضوع څخه بلې او بيا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. يوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولای شئ بله موضوع ورسره ياده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بيا لوستونکي درسره تنگېږي او فکر يې پاشل کېږي.

۶ـ خبرې بايد ډېرې ژورلې او کړکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولای شئ، خپل مطلب بيان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بيان کړئ، خپلې موضوع ته دلايل راوړئ او داسې يې په پېچلې او ژورلې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پيدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او يا دې ته اړ شي چې بيا بيا يې ولولي.

۷ـ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې ليکنې او خبرو تسلسل درڅخه ګډوډ نه شي. کوښښ وکړئ چې هر څه په ترتيب سره بيان کړئ.

۸ـ په ليکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه گرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وايي او تاسو بايد هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بيان په ډول يا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

۹ـ کله چې ليکنه مو بشپړه کړه، يو ځل بيا يې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون

پکې راولئ، بيا يې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوئ چې په ليکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي ياست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولای شئ، بيا يې نو د خپرېدو نيت وکړئ.

علمي او څېړنيزه مقاله:

د علمي او څېړنيزو (تحقيقي) مقالو لپاره د يوې موضوع په اړه د ډېرو زياتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنيزې مقالې زياتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې کبله يې د ليکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (يا تر يو حده محدوده) ده، د تخصص کسان يې ليکي او زياتره يې له يوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لېواله وي.

که تاسو هم کله غوښتل چې په يوه موضوع کې علمي او څېړنيزه مقاله وليکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱_ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته بايد ځانته داسې يوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې ده او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه دي شوي. که څېړنې شوي دي، نيمګړتياوې لري او تاسو غواړئددې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زيات لټون غوښتنه کوي.

۲_ ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو دمخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې ترې يادښتونه واخلئ. له دغو يادښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلئ. يادښتونه به په يو جلا کاغذ کې ليکئ. پر پاس څنډه به د يادښت موضوع ليکئ. بيا به يادښت ليکئ او په پای کې به يې د کتاب نوم، ليکوال، د چاپ کال او وخت او د يادښت د مخونو شمېره ليکئ. دغه ليکنه ځکه په کار ده چې تاسو به بيا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن ليکونو کې خپلې دغه د ګتې وړ منابع ليکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لاړ شئ او يا له هغو کسانو سره اړيکې پيدا کړئ چې ددې موضوع اړوند کتابونه لري او يا د منابعو او اخځونو په باب لارښوونه درته کوي.

۳_ د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ.
کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوئ.

۴_ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.

۵_ خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او باوري شوئ نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوټي او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.

د مقالو په باب باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.

علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي ځانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

څرګندونې

ویبپاڼه: د برېښنایي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.

وېبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. ویبلاګ داسې وي لکه د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- مقاله څه ته وايي؟
- د مقالې او رسالې توپیر په څه کې دی؟
- د یوې اخباري مقالې د لیکلو په وخت کې مو باید کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنیزه مقاله څه ځانګړتیاوې لري؟

۲_ په اوسنیو اخبارونو، مجلو او ویبپاڼو کې مو د کومو کومو لیکوالو مقالې تراوسه لوستي دي؟ یو یو زده کوونکی دې د یو یو تن لیکوونکي نوم واخلي.

۳_ دوه تنه زده کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې ....
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې ....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست یو ځل بیا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا یا ددغو ورځو د یوې مهمې موضوع په اړه یوه لنډه مقاله ولیکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونیول شي.

پوهاند عبدالحی حبیبي
لیکوال او څېړونکی

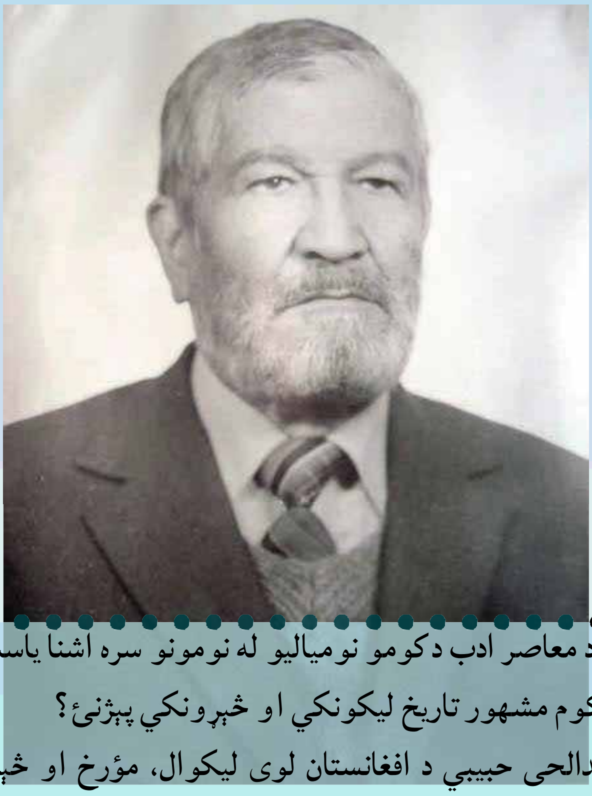

ـ د پښتو د معاصر ادب د کومو نومیالیو له نومونو سره اشنا یاست؟

ـ د پښتو کوم مشهور تاریخ لیکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحی حبیبي د افغانستان لوی لیکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققینو او لیکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبیبي سره برابري وکړای شي.

هغه له یوې خوا د ګڼ شمېر ادبي تاریخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا يې لیکنې ډېرې پخې، هر اړخیزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په باب رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبیاتو په مخکښو معاصرو څېرو کې د پوهاند عبدالحی حبیبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نومیالیو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوتو له شمېره د کمو مؤرخینو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحی حبیبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځیو کې یې لومړنی زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جریدې مرستیال او وریسې ددې جریدې د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جریده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. ددې په څنګ کې چې له ژورنالیستیک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جریدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبیبي د ((طلوع افغان)) د مسؤول مدیر په حیث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستیال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته یې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي له تاسیس سره سم یې نوموړی لومړنی رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غړی شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده یې په کراچۍ کې سیاسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بیا بېرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاریخ ټولنې رئیس او د صدراعظم فرهنګي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبیبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړې او په ((شهدای صالحین)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبیبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې زیات شمېر مقالې، رسالې او

کتابونه ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او یو زیات شمېر نور...

ددې په څنګ کې پوهاند حبیبي شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځیني برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه	اي مېړه نره سرداره
تا پښتو ده ژوندۍ کړې	له خټک تر کندهاره
پښتانه تا یادوینه	ننګیالي ښاغلي پلاره
چې پر مرګ دې هېره نه وه	د پښتون د ننګې لاره

تا ویل پس له مرګه هلته تاسې ښخ کئ مې خوشحال
د مغولو د پښو ګرز یې چېرې نه کي بیا پایمال

نه یې مړ ته خو ژوندۍ یې	اي ادیبه ننګیالیه
دا ښه نوم دې دایمي دی	په ابد ژوندون ژوندیه
ته زموږ ملي پېشوا یې	د پښتو پلار توریالیه
پښتونواله دې ژوندۍ کړه	د پښتون لوی بریالیه

تا و موږ ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره

د پښتون بېرۍ چپه وه — د غزني دوران و تللی
د غوري لويي وه ورکه — د سوري قام و نتلی
د لودين جنډه نسکوره — قطب الدين په زړه داغلی
د مغولو طالع لوړ وو — د اورنگ توغ رپېدلی

یو څو ستا د سوز نارې وې چې پښتون يې راولاړ کړ
که نه ژر وو چې خپل کوريې د مغول په لاس ويجاړ کړ

ارواښاد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د ننداري څانگړني هم لري) د ((توربالی پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تور پيکی)) په نوم په اوسني ليکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکني يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توگه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او دگټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت کوي، ولې چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وگړو رېږ گڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او ددوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجې دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلای شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوندکول، په دې متل کې اول ته جنګ او دویم ته ننګ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوي او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاځول، نو یې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتونوالي کې خو دغه زوړ روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننګ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه موږ ته څرګندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.))

((پر پچه وخوت کشمیر یې ولید)) دا بل متل دی او دا راښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویساکې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر یې نه کاوه.

((د ډېرو لرګی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفي ګرانې خبرې هم راغلي او دا ښيي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر طبیعي رنګ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و وهلي))

اروا ښاد پوهاند حبیبي د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مؤرخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتګار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبیبي زموږ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زموږ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیاره ګوټونو په رونولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، دده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زموږ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په

دې برخه کې دده د استادۍ حق ثابت دی. سربېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نوموړي پوهاند د استادۍ مقام رسماً ثبتېږي.))

د استاد حبیبي پر دغه څلوریزه ددې لوست لمن رانغاړو:

مـــر مـــلت د مـــرګ لـــه خـــوبـــه راویـــښـــېږي
چـــې مـــېـــړونـــه پـــه رښـــتـــیـــا ورتـــه غـــرېږي
د مـــســـیـــح پـــه دود احـــیـــا کـــانـــدي، مـــېـــړونـــه
پـــه اواز یـــې ولـــســـونـــه ژونـــدي کـــېږي

څرګندونې

اوسني لیکوال: دا د پښتو د معاصرو لیکوالو یوه غوره تذکره ده. د ارواښاد عبدالرؤف بېنوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په دریو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو بېلګې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آریایي زړو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم یاده شوې ده. څرنګه چې د زردښتي دین، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نوموړې ژبې او دین په باب یوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم یاده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نږدې ده.

فعالیتونه

۱_ یو ځل دې ټول زده کوونکي د استاد حبیبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولګي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توګه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده کوونکی دې یې سمه ښه ورته ووایي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توګه په لوړ غږ د ټولګي په مخ کې دکلمه کړي.

۲_ زده کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- استاد حبیبي د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په باب د پوهاند حبیبي نظر څه دی؟
- استاد حبیبي کومه لومړنۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبیبي د غړیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او څو ټوکه دی؟

۳_ یو یو زده کوونکی دې د استاد حبیبي د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده کوونکي د استاد حبیبي د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دې لوست ددغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې وليکي او بله ورځ دې يې خپلو ټولګيوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هويت، تعاون، دکلمه، ويسا.

د اشنايی په لېونتوب مې قسم
لېونی نه يم چې پردو پسې ځم
راځه چې ځو د عشق نغري ونګوو
زړه زه په بلو انګازو پسې ځم
سپينو وېښتو راکئ پيغام د تلنې
زه خو زلميو ارمانو پسې ځم
((پوهاند عبدالحی حبيبي))

راشه وغوره ستړګې
د جهان ننداره ګوره
چې ښايست لري په ستورو
د آسمان ننداره ګوره
ددې خپل وجود په باغ کې
په هرشان ننداره ګوره
چې هر ګل وته نظر کړې
د باغوان ننداره ګوره
((شمس الدين کاکړ))

د شرابو (الکولو) زیانونه

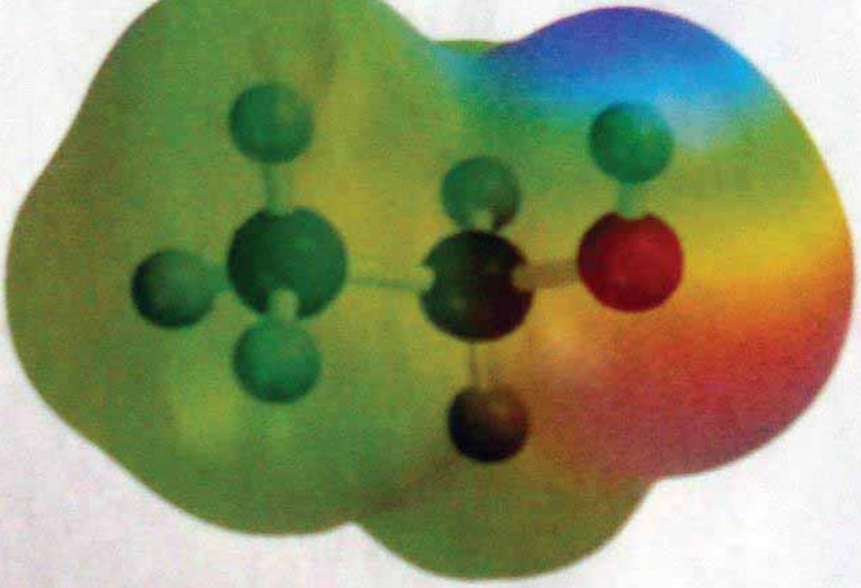

C_2H_5OH

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په بېلابېلو ټولګيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې رواني دي، ددې لامل دادی چې بېلابېل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړکې د شرابو (الکولو) د زيانونو په باب خبرې سره لرو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده ګڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ورداخلېږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريک يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېدوارو ښځو ته د شرابو ښنبل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امېدوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګړو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امېدوارو ميندو شوې دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمګړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی ميندو د امېدوارۍ په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوين کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب ښنبلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل: ((د شرابو په لږه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب ښنبي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نوموړی ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او ښنبل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجرې د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لږ وروسته بېخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي.
هغه وخت چې وینې ته شراب ورداخل شي، د وینې جریان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وینې د پرنډکېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغیو درملنه ډېره گرانه او ستونزمنه ده چې لامل یې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او یا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناوړه پایلې لري:

۱ـ د هاضمې په سیستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.
۲ـ د ینې یا ځیگر د سرطان سبب کېږي.
۳ـ د خېټې (معدې) پړسوب رامنځته کوي.
۴ـ د زړه ټکان زیاتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.
۵ـ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.
۶ـ د انسان عمر لنډوي.
۷ـ بې اشتهایي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هویتگر چې خپله هم یو حاذق طبیب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وایي: ((شراب د انسان طبیعي عمر کموي. یو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه یې څلوېښت کاله وي، خو د یو روږدي کس د منځني عمر اندازه ۲۸ یا ۳۰ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي نو د هغې ځانگړتیا له مخې چې شراب یې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې یو لړ بدلونونه راولي. ددغو بدلونونو له امله د بدن یو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توگه سرته نه شي رسولای. په دغه وخت کې د زړه ټکان زیاتېږي او د وینې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي گډوډیو سبب کېږي او په پای کې یوه غولوونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولوونکي مستي انسان د مرگ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د تریخي دکڅوړې اختلال، د معدې او

کلمو ټپونه او نور بېلابېل رنځونه زېږوي.

له دې کبله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې کبله ده چې د اسلام په مبارک دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغی، د معدې تپ، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او بریاوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنګ کې په اوسنی پېړی کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراګراف ولولي. نور ټولګيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده کوونکيددې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲ـ درې تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳_ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پيدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دويمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پيدا کړي:

ناوړه

ستر

زيان

ورځ

ماشومان

بريا

۴_ دغه لغتونه په لاندې تشو ځايونو کې په سمه توګه وليکئ. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنايت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زياتو شرابو استعمال د انسان د طبيعي .... په وړاندې مبارزه ده.
- د ځېړنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د .... کچه زياتوي.
- د شرابو استعمال د ينې يا ځيګر د .... سبب کېږي.
- د شرابو د ښبلو له امله په لومړي سر کې د مغز .... ته اکسيجن نه رسېږي او بيا له منځه ځي.

کورنۍ دنده

په خپل شاوخوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سګرټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

ناامیدۍ کې امیدونه راسره وي
په تیاره کې مشالونه ښکلي ښکاري

چې په سوري پسې زغلي ای طاهره
سر ته نه رسي د هغو مرادونه
((طاهر کلاچوي))

هر چه غمونه د دنیا ډېر کړي
د عقبا غم به له دله هیر کړي

د حسد اور په طاعت لګیږي
غریب حاسد به تر عمل تېر کړي
((پیرمحمد کاکړ))

د شعر په اړه څرګندوني

ـ آیا تاسو خپله کله کوم شعر لیکلی دی؟
ـ د کوم شاعر شعر مو خوښېږي او ولې مو خوښېږي؟
ـ آیا کوم شعر یا د شعر کومه برخه مو یاده ده؟

د شعر په باب خبرې او دا چې کوم شعر د یو چا خوښېږي او ولې یې خوښېږي؟ دا یو ډېر په زړه پورې بحث دی. ددې لپاره لازمه ده چې موږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟

په دې لوست کې په همدې بڼکلې موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعریف، پېژندلو او ځانګړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ یې په نظر کې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافیه لرونکی) بیان بولي. د دوی په نظر وزن او قافیه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځینې کسان بیا قافیه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکه له لازمو یا فروعاتو یې ګڼي.

یو بل نظر چې زیاتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري څرګند اړخ کې نه ویني، بلکې د هغه په منځپانګه او هنري اړخ کې یې لټوي چې هغه د خیال، تصویر او د شعر د نورو ځانګړنو غوښتنه کوي. له همدې کبله زیاترو کسانو شعر هغه کلام ګڼلی دی چې وزن او تخیل ولري. د شعر په اړه همدغه دویم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا یا منځپانګې په اړه یې لري. د یو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربیتي او روزنیزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده داده چې د ټولنې د یو اګاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلاییز او هنري اړخ څخه زیات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بیا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ یا جوهر د هغه د ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وایي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبلیغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه یې باید دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پیاوړی کړي.

ځیني شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بیا منځنۍ لاره غوره ګڼي او وایي چې شعر باید هم د یو عالي او پیاوړي انساني پیغام او عالي متن او محتوی لرونکی وي او هم د ښایست او ښکلا هنګامې راوهڅوي. رنګینی ولري او د موسیقی په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانیو شعري یا منظومو چوکاټونو کې چې موږ ورته د کلاسیک شعر چوکاټونه وایو، قافیه، د شعر چوکاټ او ځانګړی وزن د زیاتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو یا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصیده، مثنوي، څلوریزه او نور د یادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانیو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپین او آزاد شعر خواته هم پوره پاملرنه اوښتې ده. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافیه پکې حتمي نه ده، وزن یې په

عمومي ډول د يو شعر په کليت کې په پام کې نيول کېږي او وزن يې د کومې ټاکلې بېلګې تابع نه دی. کربښې يې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د يو ډول طبيعي آهنګ او موسيقی تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقيقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره داده چې آزاد شعر نه يوازې دا چې له کلاسيکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپير لري، د مضمون او محتوی له پلوه هم ورسره بايد توپير ولري. په آزادو شعرونو کې بايد د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپين شعر بيا هغه شعر ته ويل کېږي چې قافيه ونه لري. په اروپايي شعرونو کې زياتره کلاسيک روايتي او کيسه يي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بيتونو وزن او اندازه يې سره برابره وه خو د قافيې له قيد څخه آزاد وو.

د شعر ځينې ځانګړنې:

لکه چې ومو ويل، د شعر د تعريف، پېژندنې او ځانګړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځينو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پاملرنه لازمه ده:

– ((شعر په ولوله ييز او موزونه (آهنګواله) ژبه د بشري فکر ځانګړې او هنري څرګندونه ده، له دې امله به موږ شعر موزيکال فکر وګڼو.))

– ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې يې راوړې، پراخه ده او د بيان قدرت يې زيات دی.))

– ((شعر بايد د ژوند د اړتياوو او معيارونو تابع نه کړو. د ګلاب ګل ځوک ددې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترګو د درمل په توګه استعمالېدای شي، بلکه ددې لپاره يې خوښوي چې ګلاب ښکلی دی او ښکلا پخپله يو مستقل ارزښت دی.))

– ((د شعر هدف په ملت کې د روښنايي خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعريفونو کې په ځانګړي ډول دغه ګډ ټکي د پام وړ دي:

تخيل، جذبات (يا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعيت انګازه) همدغه ټکي د شعريت معيارونه هم ګڼل کېدای شي.

((په شعر کې يو ډول مفکوره شته، خو يوازې د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره بايد په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

کاندید اکادمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا ځانګړنو په اړه لیکي:

((شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. ددې خبرې ضمني معنا داده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولای شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرګنده ده، په ښه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب او ټولو هنرونو کې تخیل ځانګړی ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلای. د لیو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه داده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدوي.))

یو بل لیکوال وایي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرګندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او پخپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډیالوجۍ (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډیالوجۍ مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اوږدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي. عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوی، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بن تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل،

تصویر، هنري ژبه، آهنګ (وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه باید شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ایښودل کېدای شي.

د متن لنډیز:

شعر د ادبیاتو یوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په باب بېلابېل تعریفونه شوي دي. موږ کولای شو، د شعر یو ښه تعریف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب دی.))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتیاوو کې: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د یادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست، ایډیالوجی (مفکورې) او نورو پورې اړه پیدا کوي.

همیشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ویل کېږي او له همېشنیو ارزښتونو سره یې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې یوازې په یوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

څرګندونې

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ یا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو یادولای.

لیو تولستوی: د روسیې یو نومیالی لیکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې یې په روسیه او ټوله نړۍ کې د ستر لیکوال په توګه شهرت لاره. ((جګړه او سوله)) یې ډېر مشهور ناول یا رومان دی.

فعالیتونه

۱_ د لوست یو یو پراگراف دې یو یو زده کوونکی ولولي او نور دې غوږ ورته ونیسي.

۲_ زده کوونکي دې په څلور ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې ددې لوست د یو لغت یا اصطلاح په باب له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توگه همدغه کار تکرارېږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.

۳_ څلور تنه زده کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توگه گوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانگړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

۴_ زده کوونکي دې په ټولگي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولگیوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولگیوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووایي، داکار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر دده په نظر کومې ځانگړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت رواني اغیزې

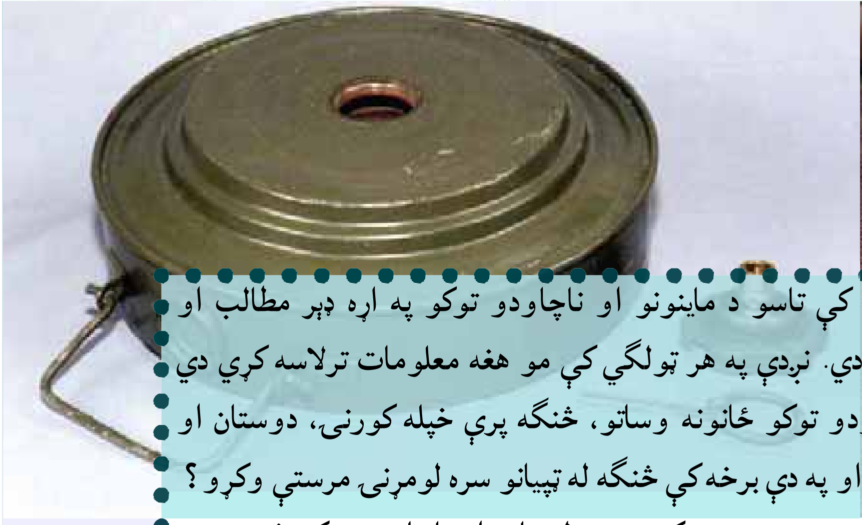

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښووني لوستي دي. نړدې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې څنګه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، څنګه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې څنګه له ټپیانو سره لومړنۍ مرستې وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماین او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانګړې، کورنۍ او عمومي ټولنيزې ستونزې هم راپیدا کېږي. دا په حقیقت کې یو ډول رواني ستونزې دي چې زموږ ټولنه او په تېره بیا ویښ او بیدار ځوانان باید ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په بېلا بېلو جنګونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماينونو هم د خپلو اهدافو لپاره ګټه اخيستل شوې ده. په افغانستان کې هم په بېلا بېلو وختونو کې ماينونه کارول شوي او زموږ يو شمېر افغانان يې د غم پر ټغر کېنېولي دي.

دا چې د ماينونو له کبله يو شمېر افغانان ټپيان شوي او بيا معلول شوي دي، دغه معلوليت د ښکاره ستونزو او تکليفونو تر څنګ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پاملرنه وکړو له څرګندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي يې بايد وبولو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زيات خطر لري. دا يوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنيزو ستونزو سره مخامخولای شي. له همدې کبله دې ستونزې ته د يوې درنې ټولنيزې ستونزې په توګه بايد غور وکړو.

ستونزه په پيل کې له دې څخه راولاړېږي چې:

۱ـ د ماينونو او ناچاودو توکو (او يا په عمومي توګه د جګړو له امله) يو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترګه يا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوندکې اضافي نه دی او هر يو يې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې يو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هيلې له لاسه ورکړي.

۲ـ ښايي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳ـ ښايي کله کله په شاوخوا چاپېريال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پيدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترګه وګوري.

۴ـ په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان ګوښه کړي، يا خپل مهارتونه او وړتياوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په يو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زيان رسوي.

موږ ټولو ته (د معلول کس په ګډون) لازمه ده چې ددې ستونزې د مخنيوي لپاره په ټولنه کې د معلولينو د ښه جذب او په عمومي توګه د يوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پاملرنه وکړو:

۱_ معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هېڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲_ د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیاته پاملرنه وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳_ موږ باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک ترې ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې موږ هغوی ته د کاڼه، ړانده، ګوډ، شل، لیوني او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی ترې راپورته شي. ددې په ځای باید هغوی داسې معلولین وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که موږ هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

۴_ معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له کبله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵_ معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. په هغه صورت کې چې دوی کولای شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي،

باید ټول همزولي ورته د ورونو او خویندو په توګه له ځانه سره په برابره بڼه وګوري او زیات درنښت یې وکړي چې له معلولیت او ستونزو سره سره له دوی سره په څنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخیستله شي. که ددې امکان نه وي چې ځینې کسان یې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، باید بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دین او دغه راز نړیوالو بېلابېلو تړونونو د معلولینو د حقونو په برخه کې ډېر زیات ټینګار کړی دی. معلولین یې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره باید مرسته وشي، پالنه یې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره یو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنیز پلوه به مو مهم کار ته پاملرنه کړې وي.

دا د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولینو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سیال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډیز:

د ماینونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زیات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپیان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له یو لړ ځانګړو کورنیو او ټولنیزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ باید خپلې دغه خویندې او خپل ورونه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، باید درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجایبو لرونکي وشمېرو، نه نیمګړي کسان.

له معلولینو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پیاوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په خپل خپل وار ددې متن یو یو پراگراف ولولي. نور زده کوونکي دې ورته غوږ وي. د پراگراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنگ کې ناست ټولگیوال ددغه پراگراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲ـ پنځه تنه زده کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په باب خبرې وکړي، دا چې څنگه معلول شوی او اوسنی حالت یې څنگه دی؟

۳ـ دغه متن د (ی) گانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) گانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کی د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترگه وگورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسی ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغی سره مخامخ کیږی. راځی چی دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلی خویندی او وروڼه وگڼو او ټولنی ته یی د غوره انسانانو او غړو په توگه روزنی او پالنی ته پرله پسی پاملرنه وکړو.))

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي کور کې د یو معلول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنگه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

ددغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) گانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولگي کې سمې کړي.

په دې کیسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونیسي:

۱ـ د ټولنې روان واقعیتونه دې په پام کې ونیسي.

۲ـ نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، يعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو ؟

چې وړي تیاره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو موږ
چې په وطن کې يې خبرې د ښېګڼې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد رويی شي د وطن لپاره
چې خوار غریب په ګېډه موړ کا هغه زر غواړو موږ
په فیشنو او عبثیاتو پسې مه ځه ګوره
ای د مکتب ځلمیه تا ته لوړ هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ایمان سره خادم شي د قام
داسې ادیب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ
((قیام الدین خادم))

یوه بیباکې یوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لويي پاستور))

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولګيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب ځېړلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانګې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ.

ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانګه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختګ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی دی؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد یا کره کتنې په هکله ډېر تعریفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې يې دادي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې ددغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نيمګړتياوې په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پياوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي اثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې کبله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د ليکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسيله شي. کره کتونکی د ليکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزی دی او څومره چې دا مزی پياوړی وي، د يو ملت د ادبي يون په پياوړتيا او ښکلا کې خپل اغېز زياتوي. د کره کتونکي دنده داده چې لوستونکو ته څرګنده کړي چې په دې یا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پياوړتياوې کومې کومې دي، یا دغه او هغه اثر څه کمزورۍ او نيمګړتياوې لري؟ که دغه واسطه، یا د اړيکو پل او مزی نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او یا يې له پياوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نيمګړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او ليکنو اصلي او رېښتيني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کره کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په باب د ښه يا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توګه (ښه) يا (بد) وګڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوې او نيمګړتياوې يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد یا کره کتونکی هم ښايي کله کله د خپلو ځانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره داده چې دی وکولای شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د یو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانګړي ادبي اثر د ليکوال د وخت حالات، شرايط او امکانات له يوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا بايد دې ته پام وکړي چې د هغو شرايطو په رڼاکې د هغه وخت عمومي ادبي وضعيت څه ډول و؟ ایا لیکوال هغه څه په ښه توګه ويلي دي چې غوښتل يې ويې وايي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه يوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به يې بريالۍ نه وي.

لکه چې ومو ويل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقيقت کې له يو ډول ((قضاوت)) سره ملګرې ده. ددې خبرې معنا داده چې ادبي کره کتنه د آدبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې کبله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د ربښتيني معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه بايد يو لړ داسې اصول او معيارونه خپلې مخې ته اينبي وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقيقه توګه د کره کتنې په کار کې برې ترلاسه کړي. له همدې کبله يې دغو ټکو ته پاملرنه اړينه ده:

۱ـ د کره کتونکي موخه دا نه ده چې يو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او ليکل شوي دي، تحليل او توصيف يې کړي، بېلابېل اړخونه يې وڅېړي او د بېلابېلو برخو اړيکې يې وارزوي، له همدې کبله هغه بايد د يو منځګړي او دريمګړي کس په توګه ادبي اثر وارزوي.

۲ـ ادبي کره کتونکی ددې په څنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبياتو سره يې مخه ده، له ډولونو څخه په يو ډول يې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او ارواپوهنې سره هم اړيکې بايد له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳ـ کره کتنه د ادبي بهير په وده او بشپړتياکې اساسي ونډه لري. دا يوه ستره موخه ده. نقاد د يوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې کبله بايد ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتيا ياکينې څخه بهر په عمومي توګه د يو ولس د ادبي بهير په پياوړتياکې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د يو ځانګړي ادبي اثر په اړه

قضاوت کوي، ددغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زيات تمرين.

۱ـ ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پياوړتياوو او نيمګړتياوو د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲ـ هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که چېرې د زياتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولای شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په باب پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په باب د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار ته پياوړتيا وربښي.

۳ـ کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځينو څېړونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سنتي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورموليستي (شکلي) نقد، اروا پوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راڅلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. موږ کولای شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځنې حد

او کوم يې کمزورى دى؟ ادبي نقاد او کره کتونکى په حقيقت کې د ادبي اثر د ليکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل يا د اړيکو مزى دى.

څېړونکو د کره کتنې يا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زيات تمرين.

غوره کره کتونکى د ټولنې د ادبي بهير په وده، ښکلا او بشپړتيا کې ستره ونډه لري. له کره کتنې پرته د يو ولس ادبيات لازمه وده نه شي کولاى.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل بيا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

- ادبي کره کتنه څه ته وايي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د ليکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حيثيت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه پکار ده؟

۲ـ ځو تنه زده کوونکي دې په دغو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او ليکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقيقې خبرې وکړي.

- د کوم پښتو ليکوال ليکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ايا په کوم شعر يا داستان مو نقد لوستى دى؟ که مو لوستى وي، آيا خوښ شوى مو دى که نه؟ د خوښېدلو يا نه خوښېدلو علتونه يې په لنډه توګه خپلو ټولګيوالو ته ووايأست.
- کره کتونکى بايد څه وکړي چې کره کتنه يې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهير په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د دولسم ټولګي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخیزه کره کتنه دې پرې ولیکي. معرفي دې یې کړي او پیاوړي او نیمګړې اړخونه دې یې په ګوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلو کې د لیکوال محرک یا د هڅونې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې یې کار نشته.

انګلیسي لیکوال

سامرست موام

((داسې کوم شی نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.

هیڅ شی زده کړې ته نه رسیږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو ترکچې لوړ وي.))

مارک تواین

وییپانګه

((الف))

آز: حرص

آغلی: ښکلی

استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل

استوګه: استوګنه، مېشتېدنه

اشلوک: شعر، نظم

امسال: سږکال

انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلی، خپاره)

انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي، نصب‌شوی

اند: فکر

اوربلکی: اورلګید

اوره: وربخ

اواللعزم: لوی پیغمبران چې په خپل ماموریت کې یې له پوره زغم او استقامت څخه کار اخیستی وي.

ایثار: قرباني، سربښندنه

ایږونه: یوه دسته کښتي (د ایږ په بڼه هم شته)

ایلایي: اطاعت (له ایل او ایلېدل څخه)

ایواد: (اوس د هېواد په بڼه)

اړینه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وریشو ته ورته یو ډول داني دي چې ډوډۍ ترې پخوي.

بال: وزر

بجلی‌گر: د برېښنا مسوول

بدوی: لومړنی، ابتدایي، وحشي

برڼ: لوړ باغ

برتی: څېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل- څېره کېدل) په لښکر کې شاملېدل

بردمه: بالکل، مالامال

برمل: ماسپښین

برهان: دلیل

بری: پخوا یې فعلي بڼه (بول: فتحه کول) هم مستعمله وه، اوس بری د بریالیتوب یا ظفر لپاره کارول کېږي.

بریا: لاسته راوړنه، کامیابي

بریځر: غرمه

بصر: سترګي، نظر

بلاغت: څرګند، تیار

بمبڼ: د هندوانو روحاني مشر

بنستیز: بنیادي، اساسي

بهیر: جریان، کتار، لړ

بودتون: بتخانه، بتکده

بورجل: اقامت‌ګاه، سنګر، مسکن

بوللـه: قصیده

بټ بېدیا: توده صحرا، تود بیابان

بېړی: زولنې

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرنې وړ، د توجه وړ

پرتله: مقایسه

پرتم: دبدبه، شکوه

پسمانده‌ګي: وروسته پاتې والی

پسول: ګاڼه، زیور

پسولل: ګاڼل، ښکلي کول، آراستن

پلوځه: مو، بته

پن: انداز

پوپل: د یو ګل نوم

پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول

پویايي: فعالیت، حرکت، ولولې

پیشنمی: پیشلمی

پیودل: پیيل، منظم کول

پیخ: زغم، صبر، نیمګړتیا، عیب

پېر: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

((ت))

تاثر: خواشیني، خپګان

تادیب: ادب ورکول

تالاو: ډنډ، تالاب

تاني: حوصله، دقت

تبعيد: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور شړل، په بل ځای کې چېرې اوسېدنه

ټپ: زخم

تثبيت: جوت، ثابت، څرګند، ښکاره

تحقير: کم ګڼل، سپک ګڼل

تذکره نګار: تذکره ليکونکی، د ژوندليک ليکونکی

تربته: وارخطا، هک حيران

ترقي يافته: پرمختللی

ترمل: ماښام (ښايي مل د مهال لنډيز وي په دې توګه: برمل: لوړ مهال (ماسپښين)، برمل: کوز مهال: مازيګر او ترمل: تور مهال يا تياره مهال ماښام وي.)

ترى: د تېرېدو ځای، عبور، پلی، (د ترى په مؤنثه بڼه اوس هم په ختيځه لهجه کې ژوندۍ کلمه ده، هغه نرۍ لار چې د سيند او غر ترمنځه تېرېږي.)

تريخی: تلخه

تسلسل: دوام، جريان

تسبيهات: په پاکۍ يادول، په سپېڅلتيا سره

تصنعي: غير طبيعي

تعاون: مرسته، همکاري

تعليقات: نښلوني، لمن ليکونه

تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف څخه)

تکلف: سختي، تکليف

تل: ژوري، عمق

تمهيد: مقدمه، سريزه

تميز: پاکي، نظافت، غور، فکر

توکم: نژاد

توکي: عناصر، برخې

توکي: عناصر، مواد

تيرون: تېرېدل، ګذر، (خو دا کلمه د تيري او يرغل په معنا هم راځي)

تېرېدنګ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه: تېرېدنګ لکه خپرېدل: خپرېدنګ

((ټ))

ټاپې: دوران، وخت، مهال

ټوټکي: شګون، جادو

ټيک: له سرو څخه جوړه شوې ګاڼه چې په تندي راځړېږي

((ث))

ثقافت: کلتور، فرهنګ

ثمين: ګران بيه، قيمتي، ارزښتمن

((ج))

جاج: سوچ، فکر

جاگیر: ملکیت، د ډېرو زمکو ملکیت

جام جم: د جمشيد جام چې هر څه په کې ښکارېدل

جبلی: غرنی، طبيعي

جبين: تندی، ټنډه

جرړې: ربنبې، بېخونه

جګړن: جنګیالی، عسکر، لښکر

جندڼ: جګه ونه

جندی: ګل

جیل: زندان

((چ))

چندی: شاعر

چونی: بلبل

چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلي باراني میاشت

((ح))

حاذق: هونبیار، تکړه (حاذق طبیب ښه او اغېزمن طبیب

حباب: د اوبو په سر فوقانی

حباب: پوښاکه

حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری

حشم: شوکت، جلال

خصمانه: غلیمانه، دښمنانه

حلقه: کړی

حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

خاړپوخي: خاپوړې

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر

ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاوو سیمه ګڼل شوې ده. وايي چې د هوسيو نافې يې د مشکو او عطرونو ښکلې څپې خپروي.

ختي: لباس، کمیس

خدم: خادم، خدمتګار

خلقت: خوی، عادت

خنډ: مانع

خوان: دسترخوان

خوف او رجاء: ډار او امید

خونول: (په بوللـه کي وخونوليه) مصدر

يې خونول: قربانول، ځارول، نثارول

خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

((ځ))

ځل: ځلېدل، درخشش

ځلا: رڼا، روښنايي

((ښ))

ښپان: ښپاند، مواج، ښپه لرونکی

ښکول: کشول، کشيدن

ښندونه: ښند: افق، کناره

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېريال، د ژوندانه ډگر

درنگ: کان، معدن

دُرونه: غمي، مرغلري

درې: له درېدلو څخه اخيستل شوی، درېږي، ودرېږي

دربځ: منبر، د درېدو ځای

دکلمه: په دقيقه او شاعرانه بڼه د شعر لوستل، د شعر بڼه او غوره لوستل، غوره ادا

دلالت: د دليل راوړل

ديباچه: سريزه، مقدمه

ديوان: مشوانۍ

دښنه: دښمن، غليم

((ذ))

ذاتي: اصلي

((ر))

رابيا: راگرځول، بېرته ترلاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتگر: مطرب، سازی

رېي: بيرغ، جنډه

رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمني

رکن: برخه، غړی

رمز: راز، سمبول

رندانه: مستانه

((ز))

زايد: اضافه، سرباري، ډېر زيات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: زغستل، منډه وهل

زلما: ځواني، زلميتوب

زنار: رسۍ

زوږ: فرياد، هنگامه، ولوله

زېرمه: ملاتړ حمايت، حفاظت، (اوس د

ذخیرې په معنا کارول کېږي)

ژ

ژانر: ډول (ادبي ډول)

س

سالونه: شنبلې، سرمه ریګ

سپند: سپیلنی

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، اَهنګ لرونکی

سرپول: ګرټ کول، لکه د چایو سر پول

سرګذشت: هغه څه چې په ژوندکې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک

سفله: ناپوه، جاهل

سلاست: رواني

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

سمبول: نښه

سهل: اسان

سورارا: وچ کلک

سوژه: موضوع

سیر: سفر، ګرځېدل، یون

سینګړ: کاږ، سنګلاخ

سپنسن:

ش

شاخ: ښاخ

شام: ماښام

شرف: ویاړ، شرافت

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)

شها (شهی): ښکلې، معشوقه

شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار

شولل: شول (اوس یوازې په یو لام په فعلي بڼه)

شن (شنا): مست، مستي، فعلي بڼه یې شنېدل دی چې اوس هم په ختیځه لهجه کې شته او د آس د شنېدلو لپاره کارول کېږي.

ښ

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، نثارول، بخښښول

ښکلونکی: سینګاروونکی، ښکلی کوونکی (آراینده) (ښکل یې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځينه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرګندوالی، په ښکاره بڼه

صم: کوکک، زهر

صيقل: توږل

((ط))

طنازه: ښکلې، دلربا

طوس: طوس په اوسني ايران کې يوه سيمه ده، د فردوسي د زوکړې ځای

طوق: د غاړې زنځير

طيلسان: بې لستونو اوږده جامه، هغه جامه چې قاضيان او خطيبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضي: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتيا

عقليت: هوښياري، پوهه

((غ))

غزال: هوسۍ

غله: غله جات، دانې، حبوبات (غنم، ...

وريشې او نور مواد)

غورول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: څراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)

فتنه: فساد، امتحان، ازمايش

فراغت: خلاصون، وزګارتيا

فرقان: د پاک قرآن يو بل نوم، د قرآن عظيم الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آيته لري

فروعات: ضمني، څنګيز، چې اصلي نه وي

فکټ (فاکټ) سند، لاسوند

((ق))

قريحه: شعري ذوق او وړتيا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) ښه قريحه، ښه ذوق، ښه استعداد

قطب: شمال

((ک))

کتابګوټی: کوچنی کتاب، رساله

کجل: د رنجو په شان تور مواد

کرکټر: (د کيسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان

کلاسیک: لرغونی

کمند: لومه، جال، پړی، تناب

کهاله: کهول: کورنی، خاندان

کوکب: ستوری

کون: دنیا

کوږ: هېڅ، په هېڅ شمېرلی

کیکر: یوه ونه چې پاڼې زېړې او ازغنه ده

د یوه سحرايي مرغه نوم هم دی، صحرايي چرک.

کڅوړه: خلطه

کښل: لیکل

((گ))

گاڼل: ښکلی کول، زیورول، د زیور او گاڼې فعلي بڼه (پخوانی)

گرز: گرد

گره: غوټه

گهیځ: سهار

گوټ پیر: څنگ، گوټ، څنډه

گوښی: جلا، بېل

((ل))

لاسکښلي: قلمي

لاښونه: د غرو څنډې

لرمل: مازیگر

لوغړن: ضعیف، کمزوری

لونل: پاشل

لوړول: پورته کول

((م))

مؤرخ: تاریخ لیکونکی

ماته پېړی: مات تخت، ماته څوکۍ

مالکي: مالک والی

متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، دروندوالی

متبرک: مبارک، سپېڅلی

مثل: متل

مجال: فرصت، امکان

مخبط: دا هم امیخته شفته، تباه، فاسد

مخکښ: تر ټولو مخکې، پېشگام

مرأة العروس: د ناوې هنداره

مراقد: د ((مرقد)) جمع، زیارتونه

مرقد: (جمع یې مراقد): مزار، قبر، زیارت

مزیت: ښېگڼه

مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر ځای یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم یې څوک ونه پېژني.

مسجع: وزن، وزن لرونکی

مشاطه: نایښه، سینگارگره

مظاهر: ښېلګې، نمونې، ښکارندې
معاشره: ټولنه، جامعه
مافيها: هغه څه چې په هغې کې دي
مرسل، مرسلان: د خدای له خوا رالېږل
شوی،
معراج: اسمان ته تګ، پورته تلل، تکامل
معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک
درېم پړاو
معشيت: ژوند، زندګي
معلول: د يوه پېښې او علت له کبله ناتوانه
يا کم توانه شوی
معيوب: عيب لرونکی، نيمګړی
مقفي: قافيه وال، د قافيې لرونکی
مقيد: ژمن
مکيز: ناز، عشوه
مملوکي: بنده ګي، غلامي، مريېتوب، د
مملوک وضع او حالت
منثور: په نثر
منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد ليکونکی
مهار: تابع، په ولکه کې راوستل
مهار: قابو، په خپل لاس کې نيول
مهتاب: سپوږمۍ
مواعظ: وعظونه
موشګاف: نازکخيال، باريکخياله، چې
خيال يې وېښته سوری کوي
ميرخمن: دښمن، غليم

((ن))

ناچاودي: نامنفجر شوي
ناخن: نوک
نادر: ډېر لږ، کم، خال خال
نرد: (شطرنج) يوه لوبه ده
نسب: نژاد، قوم، قبيله
نشت: نشت د شته او نشته يوه د لنډيز بڼه
ده. نابود اوس هم په پښتو کې شته لکه په
ښېرا کې ((خدای دې نشت کړه))
نغرل: تېرول، خوړل
نغوړېدل: اوړېدل
نقاد: کره کتونکی، نقد ليکونکی
نقش نګين: د غمي انځور
نمرې: جامې، کالي، لباس
نمزدک: جومات، مسجد
نوع: ډول
نول: غم، بدمرغي، خپګان، وير، کړاو،
ماتم
نيسان: پسرلی (د ثور مياشت)
نيلی: اس

((و))

واله: ویاله، جوی

وجایب: دندې، وظایف، مکلفیت

وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو

ویسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا

ویساک: د هندوانو جشن

ویلاړ: نیت، هوډ، اراده

ویرېا: وړیا، مفت

وړتیا: استعداد

وړنګن: درخشان، مشعشع، (وړانګو ته منصوب)

((هـ))

هتیاتي: هت، کلمه که خوشی و در وقت اختیتام کار بکار برده میشود.

هلال: سپوږمی (نوې میاشت)

هویت: پېژند

هویه: هګۍ

هډو: بیخي (اصطلاح غونډې ده)

((ي))

یم: دریاب

ینه: ځیګر

یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تګ

اخځليکونه:

١_ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزی، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سريزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډيمي، ١٣٨٧هـ.ش. کال

٢_ اوسني ليکوال، دويم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل

٣_ اوسني ليکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ١٣۴٠هـ.ش. کال

۴_ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ١٣٣٩هـ.ش. کال

۵_ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، کابل

۶_ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله تږی، د پښتني فرهنګ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ١٣٧٧هـ.ش. کال

٧_ پښتو ادب کې د مېړمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکيډيمي، ١٩٩٣م. کال

٨_ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، څېړندوی حبيب الله رفيع

۹_ تذکرة الاولیاء د سلیمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبیبي په سریزه، کابل

۱۰_ تور بریښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ۱۳۴۷هـ.ش. کال

۱۱_ د ادبیاتو په لړ کې، پوهنمل بریالی باجوړی، ۱۳۸۷هـ.ش. کال

۱۲_ د استاد یاد (د مقالو ټولګه) کابل، ۱۳۶۴هـ.ش. کال

۱۳_ د افغانستان ژبې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴هـ.ش. کال

۱۴_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل

۱۵_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، کابل چاپ.

۱۶_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی او دویم ټوک، پوهاند عبدالحی حبیبي، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴هـ.ش. کال

۱۷_ د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبیبي

۱۸_ د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم یو دی؟ کابل مجله، ۱۳۶۶هـ.ش. کال (جدي _ حوت) د زرین انځور مقاله.

۱۹_ د پښتو نثر تاریخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دویم چاپ، ۱۹۹۵م. کال

۲۰_ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، پېښور

۲۱_ د حمزه شینواري کلیات، پېښور، پښتو اکیډیمي چاپ

۲۲_ د خلکو سندرې، حبیب الله رفیع، کابل، ۱۳۴۹هـ.ش. کال

۲۳_ د عبدالحمید دیوان، د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار او سریزه، کابل چاپ.

۲۴_ د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په سریزه، ۱۳۸۶هـ.ش. کال

۲۵_ د عبدالحمید مومند کلیات، دویم چاپ، سریزه، سپړنه او تدوین د محمد آصف صمیم، پېښور، دانش خپرندویه ټولنه

۲۶_ د عبدالحمید مومند یاد (د مقالو ټولګه) کابل، ۱۳۶۶هـ.ش. کال

۲۷_ د علي محمد مخلص دیوان، ډاکټر پرویز مهجور خویشکی سریزه او تدوین،

پښتو اکېډیمي، پېښور یونیورسټي.

۲۸_ د غني کلیات، غني خان، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۴هـ.ش. کال

۲۹_ د قافیې فن، محمد ابراهیم همکار، پېښور چاپ، ۱۳۸۱هـ.ش. کال

۳۰_ د قلم خاوندان، همیش خلیل، پېښور

۳۱_ دکاظم خان شیدا دیوان، د عبدالرؤف بېنوا په زیار او سریزه، کابل چاپ

۳۲_ د میرزا خان انصاري دیوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پرویز مهجور خویشکي، پښتو اکېډیمي، پېښور، یونیورسټي، ۲۰۰۴م. کال

۳۳_ دربارۀ ادبیات و نقد ادبي، دکتر خسرو فریک ورد، تهران، ۱۳۷۸هـ.ش. کال

۳۴_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال

۳۵_ شعر پېژندنه، اکادمیسین کاندید محمد صدیق روهي، پېښور، ناهید کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۷۴هـ.ش. کال

۳۶_ شفیق د پښتو لنډې کیسې یو شهید لیکوال، د محمد زرین انځور مقاله، سپېدې مجله، پېښور

۳۷_ عبقریان، محمد موسی شفیق، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال

۳۸_ غني او اجمل، د سمینار د مقالو ټولګه، کابل، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۵هـ.ش. کال

۳۹_ فرهنګ اصطلاحات ادبي، سیما داد، تهران، انتشارات مروراید، ۱۳۸۵هـ.ش. کال

۴۰_ فرهنګ اصطلاحات ادبي، سیما داد، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵هـ.ش. کال

۴۱_ فرهنګ بزرګ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ۱۳۸۶هـ.ش. کال

۴۲_ قافیه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۶هـ.ش. کال

۴۳_ قصه نویسی، رضا براهنی، تهران، ۱۳۴۸هـ.ش. کال
۴۴_ کمکی خیبر (مجله)، ۱۳۸۸هـ.ش. کال، شپږمه گڼه، کیسه او ژوند، د زرین انځور مقاله
۴۵_ ګجري، قلندر مومند، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور، ۱۹۵۸م. کال
۴۶_ محکوم بېگناه یا گلچینی از بهترین آثار نظم و نثر ویکتور هوگو، ترجمه شجاع الدین شفا، تهران چاپ.
۴۷_ مکتب های ادبی، رضا سید حسینی، تهران چاپ
۴۸_ ملي هنداره، محمدګل نوري
۴۹_ نقد ادبي، ج ۱، دکتور عبدالحسین زرین کوب، تهران چاپ
۵۰_ نقد ادبي، دکتر عبدالحسین زرین کوب، تهران، اتم چاپ، ۱۳۷۳هـ.ش. کال
۵۱_ ننګیالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمینار د مقالو ټولګه، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵هـ.ش. کال
۵۲_ ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ۱۳۴۶هـ.ش. کال
۵۳_ سلسلة الاحادیث الصحیحة للالباني
۵۴_ مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح
۵۵_ سیرت النبي، ابن هشام
۵۶- په ۴۵ مخ کې «ادبیات د اسلام ... »، اتم لوست د عربي ژبې له ځانګې څخه اخیستل شوی دی.